

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ve DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YUNAN MİTOLOJİSİNDE KOZMOGONİ ve YARATILIŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Betül ÇİMEN İŞİKAY

Doç. Dr. Ali YILDIRIM

TOKAT-2024

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, **Doç. Dr. Ali YILDIRIM** danışmanlığında hazırlamış olduğum “**Yunan Mitolojisinde Kozmogoni ve Yaratılış**” adlı Yüksek Lisans tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

02/08/2024

Betül ÇİMEN IŞIKAY

JÜRİ KABUL VE ONAY

Betül ÇİMEN IŞIKAY tarafından hazırlanan “Yunan Mitolojisinde Kozmogoni ve Yaratılış” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 02/08/2024 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından Oy Birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)

İmzası

Üye (Başkan): Doç. Dr. Ali YILDIRIM

Üye : Prof. Dr. Canan SEYFELİ

Üye : Doç. Dr. Mehmet AYAS

ONAY

...../...../.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

İnsan doğası itibarıyla kendini ve çevresini anlamlandırmak ve açıklamak ister. Bu anlamlandırma çabası, insanın bu konuda düşünme, soru sorma ve bir açıklama bulma ihtiyacını beraberinde getirir. Bu zihinsel süreç çoğu zaman ‘ilk’ olanı ya da ‘başlangıcı’ sorgulamaya götürür. Bu yüzden birçok din ve felsefi sistem, bu ihtiyacı gidermek için farklı mitolojiler, kozmolojiler ve teolojiler geliştirmiştir. Bu sistemler, insanların varlığını anlamlandırmak ve çevrelerini anlayıp/anlamlandırmak için sordukları soruları yanıtlayarak yaşamın anlamını belirtir ve bu doğrultuda bir çerçeve çizer. Bize ‘ilk’ olan ya da ‘başlangıç’ hakkında açıklama yapar, bunun üzerinden insanın yaratılışı, bu dünyadaki yeri ve amacı hakkında bilgi verir.

Antik Yunanlılar da kendilerini, içinde yaşadıkları dünyayı ve varoluşun doğasını anlamlandırmak istemişlerdir. Bu anlamlandırma çabalarının ürünü olarak Yunan mitolojisi ortaya çıkmıştır. Yunan mitolojisi kendi toplumuna kozmosun kökeni, doğaüstü varlıklar, tanrılar, kahramanlar hakkında hikayeler anlatır, açıklamalar yapar. Yunan mitolojisinin o dönemin insanların hem günlük yaşantısına hem dinî inanışlarına hem de düşünce yapılarına etkisi olmuştur. Yunan mitolojisindeki mitler, özellikle yaratılış mitleri, varoluşumuzun temelini oluşturan sorulara cesurca eğilir: Biz kimiz? Nereden geldik? Tanrılar ve insanlar arasındaki ilişki ne anlama gelir? Bu çalışmanın odak noktası, Yunan mitolojisindeki kozmogoni (evrenin yaratılışı) ve antropogoni (insanın yaratılışı) mitlerinin incelenmesi ile kâinat ve insan yaratılışı arasındaki temel benzerlikleri ortaya koymak ve açıklamaktır.

Tez çalışmamın her aşamasında değerli rehberliği ve desteğiyle bana yol gösteren kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Ali YILDIRIM’a en derin şükranlarımı sunarım. Aynı zamanda tez konusunun netleşmesinde yardımcı olan, tezime okuma ve eleştirileriyle katkı sağlayan sayın Prof. Dr. Canan SEYFELİ’ye ve Doç. Dr. Ş. Muhammed DUALI ile Doç. Dr. Mehmet AYAS’a da ayrıca teşekkürü borç bilirim.

Betül ÇİMEN IŞIKAY

ÖZET

YUNAN MİTOLOJİSİNDE KOZMOGONİ VE YARATILIŞ

ÇİMEN IŞIKAY, Betül

Yüksek Lisans, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ali YILDIRIM

Ağustos 2024, vii + 79 sayfa

Bu tez, Yunan mitolojisindeki kozmogoni ve yaratılış hikayelerini incelemektedir. Aynı zamanda mitlerin genel özellikleri ve bu mitlerin antik Yunan toplumundaki rolü üzerinde durulur. Mitlerin, toplumun değerlerini, dünya görüşünü ve evrenin işleyişini nasıl açıkladığına dair genel bir bakış sunulur. Mitlerin sembolik anlatımları ve öğretici nitelikleri, kozmogoni mitleri bağlamında incelenir. Yunan mitolojisi, antik Yunan kültürünün kozmik düzen ve evrenin kökenleri hakkındaki inançlarını yansıtan zengin bir efsane ve hikâye bütünüdür. Tez, Hesiodos'un *Theogonia* adlı eserinden başlayarak, Yunan mitolojisindeki evrenin başlangıcına dair mitleri ve tanrıların soy ağacını ele alır.

Anahtar Kelimeler: Mit, Mitoloji, Kozmogoni, Yaratılış, Yunan Tanrıları.

ABSTRACT

COSMOGONY AND CREATION IN GREEK MYTHOLOGY

ÇİMEN IŞIKAY, Betül

Master's Thesis, Philosophy and Religious Sciences

Advisor: Doç. Dr. Ali YILDIRIM

August 2024, vii + 79 pages

This thesis analyses the cosmogony and creation stories in Greek mythology. It also emphasises the general characteristics of myths and their role in ancient Greek society. An overview of how myths explain the values of society, its worldview and the workings of the universe is presented. The symbolic expressions and instructive qualities of myths are analysed in the context of cosmogony myths. Greek mythology is a rich body of myths and stories reflecting the beliefs of ancient Greek culture about the cosmic order and the origins of the universe. Starting from Hesiodos' *Theogonia*, the thesis deals with the myths of the beginning of the universe and the genealogy of the gods in Greek mythology.

Keywords: Myth, Mythology, Cosmogony, Creation, Greek Gods.

İÇİNDEKİLER

ETİK SÖZLEŞME	i
JÜRİ KABUL VE ONAY	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
GİRİŞ	1
1. Tezin Konusu ve Sınırları	3
2. Tezin Yöntemi, Amacı ve Kaynakları	3
BÖLÜM 1: MİT VE KOZMOGONİ	6
1.1. Mit / Mitos ve Mitoloji	6
1.2. Mit Türleri	10
1.2.1. Ritüel Mitleri	14
1.2.2. Köken Mitleri	15
1.2.3. Teogoni Mitleri	17
1.2.4. Kozmogoni ve Antropogoni Mitleri	17
1.2.5. Kahraman Mitleri	20
1.2.6. Eskatoloji Mitleri	21
1.3. Kozmogoni ve Yaratılış	23
1.4. Kozmogoni Çeşitleri	26
1.4.1. Yoktan Yaratma	26
1.4.2. Kaostan Yaratma	27
1.4.3. Kozmik Yumurtadan Yaratma	29
1.4.4. Dünya Ebeveynlerinden Yaratma	30
1.4.5. Ortaya Çıkma Yoluyla Yaratma	32
1.4.6. Bir Dalgıç Aracılığıyla Yaratma	34

BÖLÜM 2: YARATILIŞ	35
2.1. Yunan Mitolojisinde Evrenin Yaratılışı ve Tanrıların Doğuşu	35
2.1.1. Gaia ve Uranos	39
2.1.2. Kyklop'lar ve Devler	45
2.1.3. Titanlar	46
2.1.4. Kronos ve Zeus.....	49
2.2. Yunan Mitolojisinde Tanrılar.....	52
2.2.1. Zeus	54
2.2.2. Poseidon	56
2.2.3. Hades.....	57
2.2.4. Hestia.....	59
2.2.5. Demeter	60
2.2.6. Hera	60
2.3. Yunan Mitolojisinde İnsanın Yaratılışı	62
2.3.1. İnsanlığın Beş Çağı.....	62
2.3.2. İnsanın Yaratılışı, Prometheus, Pandora.....	65
DEĞERLENDİRME ve SONUÇ.....	71
KAYNAKÇA	76
ÖZGEÇMİŞ	79

GİRİŞ

Yaratılış, insanların ve evrenin varoluşunun temel bir açıklamasını sunar; tek tanrılı veya çok tanrılı sistemlere dayalı dinlerde, evrenin ve yaşamın nasıl başladığını ve insanların bu dünyadaki amacını açıklar. Yaratılış fikri, pratik olarak bütün dini sistemlerde ortaktır. Dinlerde yaratılış konusu önemlidir çünkü her din sistemi kendi evrenini oluşturmak ister. Oluşturdukları evrende alem makrokozmoz ise, insan mikrokozmoz olarak ele alınabilir. Dolayısıyla evrenin ve insanın yaratılışı bir arada değerlendirilebilir.¹ Örneğin; Slav mitolojisinde, evrenin düzeni üç ana katmana ayrılır: üst alem, orta alem ve yeraltı alemi. Üst alemde güneş ve ışık tanrısı Dajbog yer alır ve bu, Slavların kozmogoni mitlerinde ışığın ve yaşamın önemini vurgular. Orta alem, insanların yaşadığı yerdir ve bu katman, dünya üzerindeki yaşamı ve insanın günlük deneyimlerini kapsar. Yeraltı aleminde ise ölümlerin dinlendiği Volos hüküm sürer ve bu, ölüm ve yeniden doğuş temalarını işaret eder.² Bu kozmogoni miti, Slavların makrokozmosu nasıl algıladıklarını gösterir. Tanrılar arasında işlevsel bir ayrım yapılır ve her biri kozmik düzenin belirli bir yönünü temsil eder. Bu mitolojik yapı, insanın yaratılışını ve kozmik düzeni anlamlandırmada önemli bir rol oynar. İnsanlar, bu kozmik düzenin bir parçası olarak görülür ve yaşamları, tanrıların iradesi ve kozmik düzenin devamlılığı ile şekillenir. Bu durum hem dinlerde hem de nerdeyse bütün inanç sistemlerinde böyledir. Bu tezde, Yunan mitolojisi de bu inanç sistemlerine dahil edilerek ele alınacaktır.

Antik Yunan mitolojisi, Batı medeniyetinin temel taşlarından biridir ve günümüz düşünce yapısını, sanatını ve edebiyatını şekillendirmede önemli bir role sahiptir. Yunan kozmogoni ve yaratılış mitleri; kaostan düzene, hiçlikten var oluşa geçiş mitleri sunar. Bu mitler; titanların, tanrıların, insanların ve dünyanın nasıl yaratıldığını anlatır ve aynı zamanda antik Yunan toplumunun, evreni ve insan varoluşunu nasıl algıladığının da bir yansımasını oluşturur. Yunan mitolojisindeki kozmogoni ve yaratılış anlatıları, sadece antik dünyanın dogmatik hikayeleri değil, aynı zamanda insanın evrenle olan ilişkisini, yaşamın kökenine dair sorgulamalarını ve var oluşun doğasını anlamlandırma çabasıdır.

¹ Huzeyfe Sayım, *Muhtelif Dinlerde Yaratılış Olayı* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993), 2-4.

² Ş. Muhammed Dualı, "Hristiyanlık Öncesi Doğu Slav İnançları ve Tanrılar Panteonu", *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 6/2 (31 Aralık 2022), 920-940.

Kozmogoni ve yaratılışın ayrı iki kavram olarak kullanıldığı bu tezde, kavram çalışması bölümünde bütün bunlara ayrıntılı olarak değinilecektir.

Kozmogonik mitler, özet olarak, evrenin yaratılışını ya da nasıl oluştuğunu açıklar ancak burada kozmogonik mitlerin önemli olmasının bir başka nedeni de hayatın neredeyse her alanında etkili olmasıdır. Mesela; Cuna yerlileri mutlu bir avcının av hayvanının kökenini bilen avcı olduğunu söyler ve eğer bazı hayvanlar evcilleştirilebiliyorsa onlara göre bunun nedeni yaratılışlarına ilişkin sırrın büyücüler tarafından bilinmesidir.³ Bu bilgilerden yola çıkarak dinleri/inanışları-inançları anlamak için onların dünyalarının kuruluşunu ve varlıkların yaratılışları ile ilgili açıklamalarını bilmek ve anlamak gerekir denebilir.

Söz konusu mitlerin bu bölgede yetişen büyük filozofların düşüncelerine ve felsefelerine etkisi olduğu bilinmektedir. Mesela, ilk filozof olarak kabul edilen Thales, arkhê (ilk madde) sorunu üzerinde durmuş ve bunun “su” olduğunu ve suyun “tanrısal” olduğunu söylemiştir.⁴ Thales’in bu söylemi Yunan mitolojisinden bağımsız bir söylem değildir çünkü Yunan mitolojisindeki mitlerde Okeanos (Okyanus), tanrılar ile insanların babasıdır.⁵ Standart görüş, Miletli filozoflar tarafından ilk felsefi kozmogonilerin verildiğini söyler ve bunun doğru olduğu düşünülür. Düşüncelerinin yapısında mitolojik veya teogonikal (tanrıların kökeniyle ilgili) hiçbir şey görülmez. Thales'in kozmogonisinin içeriğinin önceki mitolojiyle ortak bir yanı olması en ufak bir şekilde şaşırtıcı bulunmaz. O içerikle Thales tarafından yapılan şey çok daha önemli kabul edilir.⁶ Yani Hesiodos’un kozmogonisi Yunan filozoflarını etkilemiş olabilir, ancak Hesiodos'un kozmogonisi onların felsefi kozmogoni anlayışlarının temeli olarak kabul edilmez. Bu bilgiyi not etmekle beraber örneklere devam edilebilir. Örneğin; bir başka büyük filozof olan Platon’un idealar öğretisi de içinde bulunduğu toplumun sahip olduğu mitolojiden etkiler taşımaktadır.⁷ Yeryüzündeki iki varoluş arasında, ruh ideaları seyrederek, saf ve yetkin nitelikteki bilgiyi paylaşır. Ama ruh yeniden cisimleşirken, Lethe pınarından (Yeraltı dünyasında akan nehirlerden biridir ve içenin anılarını unutmaya sebep olur.)

³ Mircea Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, çev. Sema Rifat (İstanbul: Alfa Basım, 2014) 27-28.

⁴ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2010) , 20.

⁵ Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 20.

⁶ Andrew Gregory, *Ancient Greek Cosmogony* (London: Bristol Classical Press, 2008), 55.

⁷ Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 168-169.

su içer ve İdeaları birebir seyretmekle elde etmiş olduğu o saf, arı bilgiyi unuttur.⁸ Bu açıdan Yunan mitolojisindeki mitlerin anlaşılması için önce kozmogonik ve yaratılış mitlerinin anlaşılması önem arz etmektedir.

Bu tezin dinler tarihi literatürüne, Yunan mitolojisindeki kozmogoni mitlerinin yer verdiği tanrıların ve insanların yaratılışını ele alması, bu bağlamda kâinat ve insan yaratılışı arasındaki temel benzerlikleri ortaya koyarak katkı sunması hedeflenmektedir.

Bu alışmada, Yunan mitolojisindeki kozmogoni ve yaratılış mitlerinin, antik Yunan toplumunun evreni ve insan varoluşunu anlamlandırma çabalarını yansıttığı ve bu mitlerin, dönemin sosyal, dini ve felsefi düşünce yapısını şekillendirmede önemli bir rol oynadığı hipotezi üzerinde durulacaktır. Bu hipotez doğrultusunda, mitlerin antik Yunan toplumundaki sosyal yapıyı nasıl etkilediği, dini ritüeller ve inanç sistemleri üzerindeki belirleyici rolleri ve sembolik anlatımları ile toplumsal normlar ve değerler hakkında öğretici işlevleri incelenecektir.

1. Tezin Konusu ve Sınırları

Konusu, Yunan mitolojisindeki kozmogoni ve yaratılış mitlerini ele alıp ayrıntılı bir şekilde incelemek olan bu çalışma, esas olarak Hesiodos'un *Theogonia* ve *İşler ve Günler* adlı eserleri gibi klasik metinler üzerine kurulmuştur. Aynı zamanda, Homeros'un epik şiirleri, arkeolojik bulgular ve antik yazarların yorumları da dikkate alınmıştır. Bu alışma, kozmogoni ve mitoloji arasındaki ilişkileri, bu ilişkinin antik Yunan insanının yaratılış miti üzerindeki etkilerini analiz eder.

Bu tezin sınırları, esas olarak kaynakların kapsamı ve yorumlanmasıyla ilgilidir. Antik metinlerin çevirileri ve yorumları arasındaki farklılıklar, mitlerin anlaşılması ve yorumlanmasında çeşitliliğe yol açar. Ayrıca, mitolojik anlatıların çok katmanlı ve metaforik doğası, kesin yorumlar yapmayı zorlaştırır. Dolayısıyla, mitolojik anlatıların çok yorumlu doğası da göz önünde bulundurulmaya çalışılarak hazırlanan bu tez, temel kaynakların kapsamı ve yorumlanmasıyla sınırlandırılmıştır.

2. Tezin Yöntemi, Amacı ve Kaynakları

Bu tezde, mitolojik metinlerin kapsamlı bir literatür incelemesi ve analizine yer verilecektir. Mitolojik anlatıların sembolik ve alegorik yönlerinin yanı sıra, bu mitlerin

⁸ Eliade, *Mitlerin zellikleri*, 168.

antik toplum üzerindeki etkileri de değerlendirilip, anlaşılmaya çalışılacaktır. Tezde dinler tarihi araştırmalarında temel olarak kullanılan tarihî-karşılaştırmalı, deskriptif (tasvir) metotlar kullanılacaktır. Tarafımızca yöntem olarak objektifliğin imkânsıza yakın bir zorluğu olduğu düşünölmekle beraber tez hazırlanırken istifade edilen kaynaklar objektif bir şekilde ele alınıp aktarılmaya çalışılacaktır. Buradaki amaç tamamen bu inanışı anlamaya ve bunun üzerinden açıklamaya çalışmak olacaktır. Yanı sıra çalışmadaki amaç Yunan mitolojisindeki yaratılışın ortaya çıkışındaki kanaat ve görüşleri tespit etmek ve bu bağlamda kâinat ve insan yaratılışı arasındaki temel benzerlikleri ortaya koymaktır. Ayrıca Antik Yunan mitolojisindeki kozmogoni konusunun derinlemesine incelenmesi amaçlanmaktadır.

Tezin temel amaçlarından bir diğeri de Yunan mitolojisinde evrenin ve dünyanın kökeni hakkındaki mitolojik anlatıları keşfetmek, analiz etmek ve yorumlamaktır. Kozmogoni, mitolojik hikayelerin temelini oluşturur ve antik Yunan düşüncesinde ve kültüründe önemli bir yer tutar. Tez, bu mitlerin kökenlerini, gelişimini ve antik Yunan düşüncesinde insanın yaratılışı üzerindeki etkilerini anlamayı hedeflemektedir. Ayrıca, kozmogonik mitlerin sembolizmi, alegorik yönleri ve bu mitlerin felsefî, dinî ve kültürel bağamları içindeki rolleri de göz ardı edilmeyecektir. Tezin amacı, Yunan mitolojisindeki yaratılışın ortaya çıkışındaki kanaat ve görüşleri tespit etmek ve bu bağlamda kâinat ve insan yaratılışı arasındaki temel benzerlikleri ortaya koymaktır. Ayrıca, antik Yunan mitolojisindeki kozmogoni konusunun derinlemesine incelenmesi amaçlanmaktadır.

Türkçe literatürde, Yunan Mitolojisinde evrenin, dünyanın ve insanın yaratılışı hakkında doğrudan yazılmış herhangi bir kaynak bulunmamaktadır. Bu konuda yapılan çalışmalar, Yunan mitolojisindeki tanrıların ve mitolojik figürlerin yaratılış hikayelerini anlamaya yöneliktir. Aynur Koçak *Mitlerle Varoluş Yolculuğu* adlı kitabında bütün dünya mitlerindeki kozmogonik mitleri ele almış ve bunları su, hava, toprak ve ateş başlıkları altında incelemiştir. Bununla birlikte, konuya en yakın ve alakalı olması bakımından Huzeyfe Sayım'ın *Muhtelif Dinlerde Yaratılış Olayı* adlı doktora tezi bulunmaktadır. Bu tezde, Yunan ve Roma mitolojisindeki yaratılış anlatılarına özet bir şekilde değinilmiştir. Huzeyfe Sayım'ın bu çalışması dışında, Yunan mitolojisinde kozmogoni ve yaratılışa dair temel müstakil bir eser olmadığı için konunun incelenip araştırılması ve bu tezin referans olması bakımından oldukça önemlidir. Aynı zamanda Yunan mitolojisini anlatıp

inceleyen Derman Bayladı'nın *Tanrıların Öyküsü*, Bedrettin Cömert'in *Mitoloji ve İkonografi* ve Şefik Can'ın *Klasik Yunan Mitolojisi* adlı kitaplarından ziyadesiyle istifade edilmiştir. Bu kitaplar Yunan mitolojisini anlatıp daha sonra farklı yönlerini ve antik Yunan toplumundaki etkilerini ele alıp incelemiştir. Andrew Gregory *Ancient Greek Cosmogony* adlı kitabında antik Yunan düşünürlerinin evrenin kökeni ve oluşumu hakkındaki teorilerini ve tartışmalarını inceler. Bu incelemeler, Yunanlıların diğer eski kültürlerle kıyasla kozmogoni sorunlarını nasıl ele aldıklarını ve bu alanda nasıl farklılaştıklarını ortaya koyar. Kitap, Antik Yunan kozmogonisinin felsefi temellerini ve bunların daha sonraki dönemlerdeki etkilerini ayrıntılı bir şekilde ele alarak, kozmogoni alanındaki tartışmaların nasıl evrildiğini ve modern düşünceye nasıl katkıda bulunduğunu göstermeyi amaçlar. Fiona Mitchell *Monsters in Greek Literature: Aberrant Bodies in Ancient Greek Cosmogony, Ethnography, and Biology* adlı kitabında, antik Yunan edebiyatındaki canavarların yaratılış, etnografik ve biyolojik metinlerdeki rolünü ve anlamını inceler. Canavarlar, insan olmanın sınırlarını keşfetmek için kullanılır ve bu metinlerde kozmik, coğrafi ve antropolojik anlayışları şekillendirir.

BÖLÜM 1: MİT VE KOZMOGONİ

Bir çalışma yapılmadan önce o çalışmanın içinde kullanılacak kavramların tahlilinin yapılması, anlamlarının derinliklerine inilmesi ve en önemlisi; yapılan çalışmada kullanılan kavramların hangi anlam çerçevesinde kullanılacağını belirtmesi önemlidir. Bu tezin konusu itibarıyla bazı kavramların ele alınması ve tahlilinin yapılması, konunun daha net anlaşılması açısından elzem görülmüştür. Aşağıda tezde kullanılacak kavramların kelime tahlilleri, tarihi dönüşümleri, kendi içlerinde ayrıldıkları alt başlıkları ve “anlam” tartışmaları ele alınacaktır.

1.1. Mit / Mitos ve Mitoloji

İngilizce “mit” kelimesi, Yunanca “mythos” kelimesinden türemiştir ve “söz” ya da “konuşma” anlamına gelir.⁹ Yunan dilinde “söz” kelimesine karşılık gelen üç kavram bulunur, biri yukarıda belirtilen “mythos” kelimesidir, diğer ikisi ise “epos” ve “logos”tur. İlk iki kavram olan “mythos” ve “epos” her ne kadar “söz” anlamına gelse de ilk kavram, duyulan söz, masal, öykü, efsane anlamına gelir ve bu yüzden tarihçi Heredot (M.Ö. 484-425) ya da filozof Platon (M.Ö. 428-347) bu sözleri boş, güvenilmez, uydurma ve gülünç masal olarak tanımlar.¹⁰ İkinci kavram “epos” ise daha şiirsel bir anlatımı ifade eder, yani sözlerin ölçülü ve süslü bir şekilde anlatımıdır. Eğer içerik “mythos” ise şiirsel olarak şekli “epos”tur. Bu, anlatılan hikâyeyi çok daha büyüleyici ve etkileyici kılar.¹¹

Son kavram olan “logos”, “söz” olarak çevrilse bile aslında çok daha tartışmalı ve derin bir anlamı vardır. İlk çağ Yunan filozoflarından Herakleitos (M.Ö. 535-475) için “logos”, evrenin temel yasasını ifade eder. Hem insanın maddi ve manevi yapısında hem de evrenin ve doğanın işleyişinde logos bulunur. İnsanda düşüncüyü, doğada ise yasayı temsil eder; her yerde ve her şeyde mevcut olup, ortak ve tanrısalıdır. Logos'un sırlarını keşfetmek ve onu insan sözüyle ifade etmek, düşünürün temel görevidir. Logos kavramı, bilime giden yolu açmış ve zamanla “logos-logia” ekleri, herhangi bir araştırma alanında bilgi ve bilimi ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır.¹² Bu durum felsefe de “logos” u diğer iki kavram olan “mythos” ve “epos”tan ayırır. Belirli bir akli ve yasayı içeren “logos” özünde “mythos” tan ayrı bir yeredir. Yine bu düşüncüyü destekler nitelikte

⁹ Kees W. Bolle, “Myth: An Overview | Encyclopedia.com” (Erişim 05 Nisan 2024).

¹⁰ Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1996), 4.

¹¹ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 4.

¹² Gökberk, *Felsefe Tarihi*, 25-27; Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 4.

yaklaşımı olan ilk çağ filozoflarından Ksenophanes (M.Ö. 570-480) de mitolojiye ilişkin anlatımları kesin bir dille reddeder çünkü bu anlatımlar “logos” a ters düştüğü kadar tarihe de ters düşer.¹³ Diğer bir açıdan bakılacak olursa eğer, Yuhanna İncil’inde İsa Mesih’e “Tanrı’nın logos”u (sözü) olarak yapılan atıf, “logos” ve “mythos” un arasındaki çizgiyi inceltir.¹⁴

Mit; insan faaliyetleri, toplum, bilgi ve bilgelik için bir model işlevi görür. Eski ve geleneksel toplumların kutsal kabul ettiği öyküleri anlatır. Bu hikayeler "kutsal bir öyküyü" aktarır ve bu öykü genellikle "başlangıçta" meydana gelen olayları kapsar. Sonuç olarak mit, doğaüstü varlıkların eylemleri sayesinde bir gerçekliğin nasıl ortaya çıktığını ve bu gerçekliğin nasıl var olmaya başladığını açıklar.¹⁵ “Mitoloji” kelimesi belirli bir gelenekte bulunan mitlerin bütünü için kullanılır. Ayrıca mitlerin incelenmesi için de bir terim olarak kullanılır.¹⁶

Mitolojik araştırmaların ilerlemesiyle mitlerin sınıflandırılmasına ihtiyaç duyulmuştur. Hervé Rousseau’ya göre mitlerin bazı temel karakteristik özellikleri şunlardır:

- a) Mit tabiatüstü bir varlığın hareket ve eylemlerinin tarihidir, bunların hepsi olağanüstü olaylardır.
- b) Bu tarih kesin olarak doğru kabul edilir çünkü bunlar gerçekten olmuştur ve kutsal varlıkların eylemleri olmaları dolayısıyla olaylar da kutsal sayılır.
- c) Mit her zaman bir yaratılışı anlatır. Bir şeyin nasıl meydana geldiğini, bir kuruluşun ya da hareketin tanrılar tarafından nasıl kurulduğunu anlatır. Bu yüzden mitler anlamlı insan hareketlerinin bir örneğini teşkil eder ve anlatılan olayda kutsal bir mit olur.
- d) Mit, insanlık tarihine sığmaz çünkü insanlık tarihini de mit oluşturmuştur. Mitin zamanı çok daha eskidir, önsüz ve sonsuz (ezeli ve ebedi) bir zamandadır.

¹³ Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 12.

¹⁴ Bolle, “Myth: An Overview | Encyclopedia.com”.

¹⁵ Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 16-20.

¹⁶ Bolle, “Myth: An Overview | Encyclopedia.com”.

- e) Mitler iyi bilindiği zaman eşyanın kaynağı da iyi bilinir; bu da insana, eşya üzerinde egemenlik kurabilmesini sağlar. Bu durumda anlatılan mit soyut bir bilgi olmaktan çok, eşyayı kullanabilme olanağı sağlayan “gerçekleşebilir” bir bilgidir.
- f) Mit tarafından anlatılan olaylar bugün de tekrarlanabilir. Bir ayinde mitin tekrarı sadece bir anma ya da yıldönümü töreni değildir, aynı zamanda bir sağlamlaştırmadır.¹⁷

Mircea Eliade'nin *Mitlerin Özellikleri* adlı eserine göre, mitler, kutsal ve gerçekliği açıklayan hikayelerdir. Kutsallık ve gerçeklik arasındaki ilişki, mitlerin temel özelliklerinden biridir. Eliade, mitlerin, insanın gerçekliği kavramasında önemli bir rol oynadığını vurgular. Örneğin, kozmogoni mitleri dünyanın varlığını ve kökenini açıklarken, ölümün kökenine dair mitler insanın ölümlülüğünü anlamlandırır. Mitler, kutsal bir öykü olarak kabul edilir ve bu nedenle "gerçek" hikayeler olarak nitelendirilirler. Kozmogoni miti, dünyanın varlığını kanıtladığı için gerçektir. Aynı şekilde, ölümün kökenine dair mitler, insanın ölümlü olduğunu gösterdiği için gerçektir. Bu mitler, doğaüstü varlıkların eylemlerini ve onların kutsal güçlerini anlatır. Bu nedenle mitler, anlamlı insan etkinliklerinin örnek modellerini sunar. Eliade'nin bahsi geçen kitabında, ritüellerin ve kutsal olayların tekrarlandığı zaman dilimlerinin, insanın gerçekliği anlamasına yardımcı olduğu belirtilir. Başlangıç zamanında gerçekleşen olayların ritüeller aracılığıyla yeniden yaşanması, insanın bu olayları hatırlamasını ve gerçek olarak kabul etmesini sağlar. Bu ritüeller, insanların mitlerin kutsal zamanını deneyimlemelerine ve bu deneyimle gerçekliği oluşturmalarına olanak tanır. Örneğin, Avustralyalı Arunta kabilesi üyeleri, atalarının belirlediği şekilde törenler yapmalarının nedenini sorduklarında, ataların böyle yapmalarını buyurduklarını belirtirler. Bu durum, mitlerin sadece hikâye olmadığını, aynı zamanda kutsal bir gerçeklik olduğunu vurgular.¹⁸ Bu görüşe, Yoruba dinindeki mitoloji ve diğer sözlü geleneğin ürünleriyle İle-İfe’de gerçekleşen faaliyetler karşılaştırıldığında, mit ile yaşamın birbiriyle örtüşmesi örnek verilebilir çünkü Yoruba halkının mitolojileri onların yaşamlarını şekillendirir. Yaratılışın gerçekleştiği yer olan İle-İfe, yaşamın merkezi haline gelmiştir. Bu merkez,

¹⁷ Hervé Rousseau, *Dinler (Tarihi ve Sosyal İncelemeler)*, çev. Osman Pazarlı (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1970), 64-67.

¹⁸ Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 16-19.

gökyüzü ile yeri, görünür dünya ile görünmez dünyayı, Orişalar ve Yüce Tanrı Olodumare ile insanları birleştirir. İle-İfe, insanın kutsallaştığı kutsal bir şehir olarak kabul edilir.¹⁹

İnsanlar, mitsel kahramanların ve atalarının gerçekleştirdiği kutsal eylemleri tekrar ederek, kendi gerçekliklerini oluşturur ve bu ritüeller aracılığıyla kutsal zamanı yeniden yaşarlar. Eliade, mitlerin kutsallıkla olan bu derin bağının, onları sıradan hikayelerden ayırdığını ve insanların yaşamında önemli bir yere sahip olduğunu belirtir. Mitler, insanın kutsal olanla bağlantısını sürdüren ve ona anlam kazandıran temel yapı taşlarıdır.²⁰ Örneğin, Avustralya yerlilerinin totem mitleri, Doğaüstü Varlıkların "düş zamanında" (alcheringa) yaptıkları yolculukları ve yaratıcı eylemlerini anlatır. Bu mitler, yerlilere hangi bitkilerin ve hayvanların nasıl çoğaltılacağını öğretir, yani günlük yaşamın temel unsurlarını düzenler.²¹ Mitlerin öğrenilmesi, bireyin toplumsal ve manevi dönüşümünü sağlayan derin ve anlamlı bir süreç olarak tanımlanır. Mitler, sadece hikayeler değil, aynı zamanda toplulukların kimliklerini ve kültürel değerlerini şekillendiren kutsal bilgiler ve deneyimlerdir.²²

Mitler yalnızca kutsal anlatılar olarak kalmaz, aynı zamanda günlük yaşamda uygulanabilir ve taklit edilebilir davranış modelleri sunar. Navaho kültüründe, kadınlar ve erkekler belirli bir şekilde oturmak zorundadırlar. Kadınlar bacaklarını altlarına alıp yanlarında tutarken, erkekler bacaklarını önde kavuştururlar. Bu oturma biçimi, mitolojik kahramanlar olan Değişken Kadın ve Canavar Öldüren Adam'ın bu şekilde oturduklarına inanıldığı için benimsenmiştir. Mitler, ritüeller ve toplumsal uygulamalar aracılığıyla sürekli olarak yeniden yaşanır ve toplum üyelerine anlamlı bir yaşam tarzı sunar. Bu süreç, mitlerin kültürel ve toplumsal işlevlerinin bir parçası olarak, toplulukların geleneksel değerlerini ve sosyal düzenlerini korumalarına yardımcı olur.²³

Mitlerin doğuş sebepleri farklı teorilerle ele alınmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir;²⁴

¹⁹ Canan Seyfeli, "İle-İfe: Geleneksel Yoruba Dininde Yaratılışın ve Dünyanın Merkezi", *Artuklu Akademi* 6/2 (30 Aralık 2019), 229-252.

²⁰ Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 16-20.

²¹ Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 27.

²² Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 31-32.

²³ Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 17.

²⁴ Fuzuli Bayat, *Mitolojiye Giriş* (Çorum: Karam Yayınları, 2005), 29.

- a) **Scriptural Teori:** Bu teoriye göre, mitler ilahi dinlerin anlatılarından türemiştir. Örneğin, Yunan veya Mısır mitolojisindeki tanrılar ve kahramanlar, aslında bozulmuş ve kimlikleri gizlenmiş ilah ve peygamberlerdir.
- b) **Tarihsel Teori:** Bu teori, mitlerde anlatılan kahramanların bir zamanlar yaşamış gerçek kişiler olduğunu öne sürer. Bu kişiler, zamanla eklenen süslemeler ve eklemelerle tarihî kimliklerini kaybedip mitolojik figürlere dönüşmüşlerdir.
- c) **Alegorik Teori:** Mitlerin sembolik, yani alegorik olduğunu savunan bu teori, bazı gizli bilgilerin, ahlaki, felsefî ve tarihî konuların alegori şeklinde sunulduğunu ve zamanla yayıldığını öne sürer.
- d) **Fiziksel Teori:** Bu teori, doğa güçlerinin (hava, ateş, su) kişileştirilmesi yoluyla mitlerin oluştuğunu açıklar. Doğa güçleri, zamanla doğa ruhları veya koruyucuları olarak algılanmaya başlanmıştır.

Her ne kadar mit, mitos ve mitoloji tanımlanmaya çalışılsa da bir kavramı tanımlamak, onu yapılan tanımla kısıtlamak anlamına gelir. Bu durumundan bir sorunmuş gibi bahsedilmesinin sebebi şudur; tanımlanacak bu kavram birçok bilim dalını (psikoloji, antropoloji, edebiyat, sosyoloji, dinler tarihi vb.)²⁵ ilgilendirdiğinden, her bilim dalı kendi bakış açısından bir tanımlama çabasına girecektir. Bu nedenle, ne kadar bilgi sahibi olunmaya çalışırsa çalışılsın, yalnızca o bilim dalının sunduğu perspektif kadarı görülebilir.

1.2. Mit Türleri

Mit türleri ele alınmadan önce mitlere yaklaşım modellerinin ele alınması konunun daha iyi anlaşılması bakımından doğru olacaktır. Bazı önde gelen yazarların ve düşünürlerin yaklaşımlarına kısaca göz atmak, mit türlerinin kategorisinin anlaşılmasını da kolaylaştıracaktır.

Mitoloji, insanlık tarihi boyunca birçok farklı kültür ve toplum tarafından geliştirilmiş olan çeşitli mitleri içeren bir bilgi alanıdır. Bu mitler; evrenin, doğanın ve insanlığın kökenlerini, tanrıların ve kahramanların maceralarını ve toplumların inanç ve

²⁵ Rousseau, *Dinler (Tarihi ve Sosyal İncelemeler)*, 64.

değer sistemlerini açıklar. Mitoloji alanında önemli katkılar yapmış bir düşünür olan Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* adlı eserinde, mitlerin evrensel yapısını ve işlevini incelemiş, farklı kültürlerdeki mitlerin ortak kalıplarını ortaya koymuştur. Campbell'a göre mitler, insanlığın evrensel deneyimlerini ve ruhsal yolculuklarını temsil eder. Campbell, mitlerin ve düşlerin bilinçdışı süreçleri yansıttığını ve insan davranışları üzerinde derin bir etkiye sahip olduğunu savunur ve bu yüzden mitolojinin ve düşlerin (rüyaların) insan bilinci ve kültürü üzerinde etkileri olduğunu söyler. Mitlerin ve düşlerin, insan ruhunun bilinçdışı arzu, korku ve gerilimlerine simgesel bir ifade sunduğunu belirtir. Mitler, toplumsal ve bireysel kimliği şekillendirirken, düşler bireysel psikolojik süreçleri açığa çıkarır. Örneğin, bir hastanın düşü olan "Karanlık bir mağaranın önünde duruyordum ve geri dönmekten korkuyordum" ifadesi, kişinin bilinçdışında çözüm bekleyen sorunlarını simgeler. Bu konularda Sigmund Freud ve Carl Gustav Jung'un çalışmalarının mitoloji ve düşlerin anlaşılmasında büyük katkı sağladığını söyler. Özetlenecek olursa hem mitler hem de düşler, bilinçdışı süreçlerin simgesel bir dil kullanılarak ifade edilmesidir. Düşler kişisel deneyimlere dayanırken, mitler kolektif deneyimleri ve toplumsal değerleri yansıtır ve mitler, insanlık tarihinin kolektif bilinçdışı deneyimlerini ve ortak arketipleri temsil eder.²⁶

Görünen o ki Campbell mitleri, psikologların insan psikolojisini değerlendirirken benimsedikleri yaklaşıma benzer bir yaklaşım sergileyerek ve bunun üzerinden açıklayarak ele alır. Bu tezde daha önce de bahsedildiği üzere mitler birçok sosyal alanı ilgilendirdiğinden, her alanın kendine has yaklaşımı ve tanımlama çalışması söz konusu olacaktır. Bir antropoloğun, edebiyatçının ya da sosyoloğun yapacağı tanımı, yaklaşım yöntemleri belirleyecektir. Campbell'ın yaklaşımına karşı Mircea Eliade'nin görüşü ele alınabilir. Eliade, dinler tarihçisi ile psikolog arasındaki temel farkın, yaklaşımlarında yatmakta olduğunu söyler. Dinler tarihçisi, mitlerin önem derecelerini ayırt eder, bir dini belirleyen ve karakterize eden temel mitleri daha önemsiz ve ikincil mitlerden ayırarak hiyerarşik bir değerlendirme yapar. Örneğin, Enuma Eliş'in, dişi şeytan Lamashtu'ya dair mitolojiyle aynı düzlemde değerlendirilemeyeceğini ve Polinezya kozmogoni mitinin, bir bitkinin kökenine dair bir mitle aynı ağırlığa sahip olmadığını vurgular. Buna karşın, psikolog mitleri analiz ederken genellikle tüm mitleri eşit düzlemde ele alır ve bireylerin

²⁶ Joseph Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, çev. Sabri Gürses (İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2010), 13-35.

psikolojik süreçleri üzerindeki etkilerini inceler. Mitlerin önem derecelerine göre bir hiyerarşi oluşturmak yerine, her bir mitin psikolojik işlevine ve bireylerin zihinsel süreçlerindeki rolüne odaklanır. Ama buna karşın bir Dinler tarihçisi, mitleri daha çok ritüel, kültürel ve dinsel bağlamlarıyla ele alır, mitlerin toplumsal yapılar ve dinsel pratiklerle ilişkisini vurgular.²⁷

Öte yandan Hervé Rousseau, Fuzuli Bayat, Cengiz Batuk gibi araştırmacılar ise mitlerin, evrenin, doğanın ve insanlığın kökenlerini, tanrıların ve kahramanların maceralarını ve toplumların inanç ve değer sistemlerini açıkladığını düşünürler. Bu anlatılar, kutsal ve sembolik öykülerle toplulukların kültürel, sosyal ve dini yapılarını şekillendiren önemli unsurlardır. Mitlerin, toplulukların kimliklerini oluşturan, tarihlerini ve inançlarını aktaran güçlü araçlar olarak işlev gördüğünü düşünür ve mitleri bu düşünce sistemi üzerinden kategorilere ayırırlar.

Mitler çeşitli şekillerde sınıflandırılmaktadır. Fuzuli Bayat, mitleri genel kategoriler ve özel kategoriler olmak üzere iki ana başlık altında incelemiştir. Genel kategoriler, dünyanın her yerinde ve tüm milletlerde ortak olarak görülen mitlerden oluşur. Bu mitler, kozmogoni, ilk insanın yaratılışı, türeyiş ve takvim mitleri olarak dört ana başlık altında ele alınır. Özel kategoriler ise her toplumda bulunmayan, dünyanın her yerinde rastlanmayan mitleri kapsar. Bu kategorideki mitler, Tanrılar hakkında (teogoni) mitler, köken (etiyojik) mitleri, dünyanın sonu (eskatoloji) mitleri, totem mitleri ve kahramanlık mitleri olarak sınıflandırılır.²⁸

Bir başka dinler tarihçisi olan Kees W. Bolle'ye göre mitler, insan toplumlarının dini, kültürel ve sosyal yapıları ile iç içe geçmiş, nesilden nesile aktarılan hikayelerdir. Mitler dört genel kategori ve beş özel kategori olmak üzere toplam dokuz türe ayrılmaktadır. Burada Fuzuli Bayat'ta da gördüğümüz bir ayrım var, ikisi de 'genel' ve 'özel' olarak iki temel ayrım yapmış. Genel kategoriler arasında kozmogoni mitleri, ilk insanın yaratılışı (antropogoni) mitleri, türeyiş mitleri ve takvim mitleri bulunmaktadır. Kozmogoni mitleri, evrenin ve dünyanın yaratılışını anlatan hikayelerdir. Örneğin, Yunan mitolojisinde evrenin kaostan doğuşu ve tanrıların yaratılışı anlatılır. Kaos'tan Gaia (Toprak Ana), Uranos (Gökyüzü) ve diğer ilk tanrılar doğar. İlk insanın yaratılışı mitleri,

²⁷ Mircea Eliade, *Arayış-Tarih ve Dinde Anlam*, çev. Cem Soydemir (Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2017), 97-101.

²⁸ Bayat, *Mitolojiye Giriş*, 8-9.

insanın varoluşunun kökenini açıklar. İslam dininde Allah'ın çamurdan Adem'i yaratması ve ona ruh üflemesi buna iyi bir örnektir. Türeyiş mitleri, belirli toplulukların veya grupların kökenlerini anlatır. Türk mitolojisinde Oğuz Kağan Destanı, Türklerin kökenini ve Oğuz Kağan'ın kahramanlıklarını anlatır. Takvim mitleri ise zamanın başlangıcını ve takvimin nasıl ortaya çıktığını açıklar. Maya mitolojisinde, Mayaların kutsal takvimi olan Tzolok'in'in tanrılar tarafından düzenlendiği ve tarım faaliyetlerine yön verdiği anlatılır.²⁹

Özel kategorilerde ise tanrılar hakkında mitler, köken mitleri, dünyanın sonu mitleri, totem mitleri ve kahramanlık mitleri bulunur. Tanrılar hakkında (teogoni) mitler, tanrıların doğuşu ve faaliyetleri ile ilgilidir. İskandinav mitolojisinde, Odin'in bilgeliği arayışı ve bilgi pınarından su içmek için bir gözünü feda etmesi bu tür mitlere bir örnektir. Köken (etiyojik) mitleri, doğal olayların ve sosyal yapıların kökenini açıklar. Japon mitolojisinde güneş tanrıçası Amaterasu'nun mağarasından çıkışı ve dünyaya ışık vermesi, Japon imparatorlarının ilahi kökenini anlatır. Dünyanın sonu (eskatoloji) mitleri, dünyanın nasıl sona ereceğini anlatır. Hristiyan mitolojisinde Kıyamet Günü ve İsa'nın ikinci gelişi, dünyanın sonunun nasıl geleceğini anlatan eskatolojik mitlere bir örnektir. Totem mitleri, belirli hayvanlar veya bitkilerle ilişkilendirilen mitlerdir. Aborjin mitolojisinde belirli klanların belirli hayvanlarla totem olarak ilişkilendirilmesi ve bu hayvanların klanın ataları olarak kabul edilmesi, totem mitlerine örnektir. Kahramanlık mitleri, olağanüstü güçlere sahip kahramanların maceralarını ve başarılarını anlatır. Yunan mitolojisinde Herakles'in on iki görevi, kahramanın olağanüstü güçlerini ve zekasını kullanarak zorlukları aşmasını anlatır.³⁰

Mitler, insanlık tarihinin en eski anlatılarından biridir ve çeşitli kültürlerde farklı işlevlere sahip olmuştur. Ancak, mitleri belli bir sınıflandırmaya tabi tutmadan önce, mitler arasında net ayrımlar yapmanın zorluğunu vurgulamak gereklidir. Ritüel mitosları, bir yandan başlangıcı hatırlatarak kozmogoni ve köken mitoslarına dayanırken, diğer yandan dünya hayatının her yıl sonunda sona erip kirlenmesini ve yeni yılda yeniden canlanıp doğmasını anlatan eskatoloji mitoslarına dayanır. Bu, mitosların karmaşıklığını ve çok yönlülüğünü gözler önüne serer.

²⁹ Bolle, "Myth: An Overview | Encyclopedia.com".

³⁰ Bolle, "Myth: An Overview | Encyclopedia.com".

Ritüel mitosları, sakrament, ayin ve festivallerle ilgili olarak hem geçmişî hatırlatır hem de geleceğı ortaya koyar ve “an”ı geçmiş ve geleceğın birleşimi olarak sunar. Aynı şekilde, kozmogoni ve eskatoloji mitosları arasında da sıkı bir bağ vardır; biri sona ererken diğeri başlar, dolayısıyla bitiş ve başlangıç iç içe geçer. Bu nedenle, mitosları sınıflandırmak, çeşitli türler ve işlevler arasındaki karmaşık ilişkileri dikkate almayı gerektirir.

Mitosların bu çok yönlü doğasını göz önünde bulundurarak, mit türlerini belirgin özelliklerine göre sınıflandırmak mümkündür. Bu sınıflandırma, mitlerin işlevlerini ve kültürel bağlamlarını daha iyi anlamamıza yardımcı olabilir. Aşağıdaki bölümlerde, mitosların en yaygın türlerini ve bu türlerin temel özelliklerini inceleyeceğiz.

1.2.1. Ritüel Mitleri

Ritüel mitleri, belirli dini ayin ve törenlerin temelini oluşturan mitlerdir. Bu mitler, toplulukların dini ve sosyal yaşamlarının ayrılmaz bir parçasıdır ve genellikle topluluğın kutsal kabul ettiğı mekânlarda gerçekleştirilir. Ritüel mitleri, merasimlerin dramatik temsilini sağlar ve bu merasimler sırasında mitlerde anlatılan olaylar canlandırılır. Bu, mitin sadece bir anlatı değil, aynı zamanda uygulamalı bir ritüel olduğunu gösterir. Uygulayan kişiler ise sıradan insanlar olmazlar. Ritüeli gerçekleştirirken mitosları okuyacak olan kişi genellikle bir büyücü, şaman, rahip ya da benzer bir din adamı olmalıdır. Miti okuma şekli ise belli bir makamda ve düzende olur ve aynı zamanda ritüel miti uygulanırken o ritüele özel kıyafetler giyilir.

Eski Ortadoğı halklarında, ritüellerin düzenlenmesi için özel rahipler görevlendirilirdi. Bu rahipler, ritüellerin sorunsuz bir şekilde gerçekleştirilmesi ve olası aksaklıkların giderilmesiyle de ilgilenirlerdi. Yılın belirli dönemlerinde ve özel günlerde düzenlenen bu törenler, genellikle iki aşamada yapılırdı. İlk aşama, "eylem" veya Yunanlıların deyiimiyle "drama" olarak adlandırılan bölümdü. Bu aşamada, ritüelin konusu olan mit, özel bir grup tarafından dramatize edilirdi. İkinci aşamada ise mit sözlü olarak anlatılırdı. Bu dramatizasyon ve anlatım, ritüelin tamamlanmasını sağlardı. Ancak burada, mitin dramatize edilmesi ve okunması, insanları eğlendirmek amacıyla yapılmazdı. Tüm düzenleme, dinleyici kitlesi üzerinde mitin bir etki yaratması için gerçekleştirilirdi. Böylece izleyiciler, ritüelin gerçekleştirildiğı özel zaman ve olaylarla

bütünleşirdi. Bu şekilde mit, ölü ve işlevsiz bir hikâye olmaktan çıkar, canlı ve etkileyici bir hal alırdı.³¹

Birçok kültürde, yeni yıl kutlamaları esnasında yaratılış mitleri yeniden canlandırılır. Bu ritüeller, dünyanın yeniden yaratılması anlamına gelir ve toplumun kozmik düzeni yeniden kurulur. Örneğin, Babil'de Akitu festivali sırasında Enuma Elish destanı okunur ve bu ritüel, evrenin tanrılar tarafından nasıl yaratıldığını anlatır. Bu ritüel, toplumun düzenini ve tanrılarla olan ilişkisini yenilemek için önemlidir.³² Ritüel mitleri, genellikle yeniden doğuş ve ölüm temalarını içerir. Bu ritüellerde, mitolojik hikayeler canlandırılarak yaşamın döngüsü kutlanır. Örneğin, Antik Mısır'da Osiris'in ölümü ve yeniden dirilişi, ölüm ve yeniden doğuş ritüellerinin merkezinde yer alır. Bu mit, ölümlerin Osiris gibi yeniden doğacağı inancını pekiştirir.³³ Kurban ritüelleri de ritüel mitlerinin önemli bir parçasıdır. Bu ritüeller, tanrılara adaklar sunarak toplumun ve doğanın dengesini korumayı amaçlar. Örneğin, Aztekler, Tlaloc'a (yağmur tanrısı) kurbanlar sunarak yağmur ve bereket dilerlerdi. Bu ritüeller, mitlerde anlatılan kurban sahnelerinin dramatik temsillerini içerir.³⁴

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere yapılan ritüellerde sürekli bir yineleme vardır. Ritüeller, mitlerde anlatılan olayları yeniden yaşamak ve kutsal zamanı yeniden deneyimlemek için gerçekleştirilir. Mitlerde anlatılan olaylar, tarihsel zamanın dışında, kutsal zaman olarak adlandırılan bir zamansızlık içinde gerçekleşir. Bu zaman, insanların ritüeller ve ayinler yoluyla tekrar tekrar yaşayabilecekleri bir zamandır. Bu nedenle mitler, sürekli olarak yeniden yaşanabilir ve canlandırılabilir. Ritüeller, toplumsal düzeni ve kutsallığı yeniden tesis eder. Toplumlar, bu ritüeller aracılığıyla tanrılarla olan bağlarını güçlendirir ve kozmik düzeni yenilerler.

1.2.2. Köken Mitleri

Bu mit türüne "etiyojik mit" (nedenbilimsel mit) denir. Bu mit eski bir tür mittir hatta bazı bilginler onu en eski mit türü sayar.³⁵ Köken mitleri bir şeyin nasıl ortaya çıktığını anlatır. Bu anlatılar oldukça geniş kapsamlı olabilir çünkü evrenin, tanrılarının,

³¹ Cengiz Batuk, *Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001), 18.

³² Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 71.

³³ Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 150-151.

³⁴ Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 86.

³⁵ Samuel Henry Hook, *Ortadoğu Mitolojisi*, çev. Alâeddin Şenel (Ankara: İmge Kitabevi, 2002), 16.

insanların, hayvan ve bitkilerin ve hatta bir göreneğin, nesnenin ve bir adın kökenine dair bir anlatı sunabilir. Yunan mitolojisinde ateşin Prometheus tarafından tanrılardan çalınması ve insanlara verilmesi gibi örnekler bu tür mitlere örnek gösterilebilir. Prometheus, ateşi tanrılardan çalıp insanlara verince ateş insanlara geçmiş olur ve böylece medeniyetin de başlangıcı olur. Bir başka örnek; Yakub'un bir doğaüstü varlıkla çatışmasını anlatan İbrani mitidir. Bu öykü, İsrail oğullarının eski bir yiyecek tabusunun konusu nedeninin bir açıklamasını sunmaktadır.³⁶

Köken mitleri önemlidir çünkü bir şeyin kökeni bilindiği zaman o şeye hükmedilebilir, nasıl kullanılacağı bilinebilir ya da gelecekteki durumu tahmin edilebilir. Örneğin; Çin'de hastalıkların tedavisinde kökene dönüş, hastaların yeniden doğuşunu simgeleyen ritlerle gerçekleştirilir. Hastalar Toprak-Ana'nın bağrından doğmaları amacıyla gömülür, bu uygulama hastaların eski sağlıklı hallerine dönmelerini sağlar. Bu ritüel, yeniden doğuş simgesinin açık bir örneğidir. Arkaik düşünceye göre, Zamanın etkilerini ortadan kaldırmanın tek yolu kökene dönmektir. Bu dönüş, insanın yaşamını yenileyip canlandırmasını sağlar. Bir başka örnekte Taoculuktur. Taocular da köken mitinin önemini uyguladıkları ritlerde görürüz; "embriyon solunumu" olarak bilinen t' ai-si tekniği, kökene dönüşün önemli bir örneğidir. Taocular, anneden çocuğa ve çocuktan anneye olan kan dolaşımını ve solunumu taklit etmeye çalışır ve bu şekilde kişi anne karnındaki durumuna geri döner; yaşlanmadığı bir sürece. Taocu metinlerde bu teknikle yapılan rit, "temele geri gelmekle, kökene dönmekle yaşlılık kovulur" şeklinde ifade edilir. Zaman sebebiyle gelen yaşlılığı ortadan kaldırmak için "geriye dönmek" ve yaşamın başlangıcına yeniden başlamak gereklidir. Bu da Taocuların uzun ömür ve ölümsüzlük ideallerini, kozmik bir model üzerinden gerçekleştirdiklerini gösterir.³⁷

Köken mitleri, kozmogoni mitleriyle yakından ilişkilidir. Kozmogoni mitleri evrenin yaratılışıyla ilgilidir ve bu da ilk yaratılış olduğu için köken mitleri bundan bağımsız değildir. Çoğunlukla köken mitleri, kozmogoni mitlerini sürdürür ve tamamlar. Dünyanın nasıl değiştiğini, zenginleşip fakirleştiğini anlatır ve bu yüzden bazı köken mitleri, bir kozmogoni mitinin özetiiyle başlar.³⁸

³⁶ Cengiz Batuk, *Tarihin Sonunu Beklemek: Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları* (İstanbul: İz Yayınları, 2003), 40.

³⁷ Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 116-118.

³⁸ Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 39.

1.2.3. Teogoni Mitleri

Bu mitler Tanrıların doğuşunu anlatan mitlerdir. Mitolojik zamanı hızla geçip tarihi zamana dahil olan toplumlarda görülen tanrılar hakkında anlatılan mitler, ilkel yaşam koşullarında bulunan topluluklarda bulunmaz. Kozmogonik mitlerle bağlantılı olan bu tanrılar hakkındaki mitler, genellikle evrenin yaratılmasında tanrıların oynadığı rolü ortaya koyar. Bu mitler, belirli bir işlevle sınırlı tanrıların ya da Türk mitolojisinde olduğu gibi yüksek dereceli tanrıların rollerini vurgular.³⁹

Bu görüşe göre, tüm varlıklar (tanrılar dahil) tek bir varlıktan doğmuştur. Bu varlıklar, kendi kendine oluşan ve farklılaşan süreçlerle meydana gelmiştir. Başlangıçtaki tek varlık (tek-vahdet), şekilsiz ve tanımsız bir kaos olarak düşünülür ve kozmik düzeni kapsar. Bu kaos, sembolik ve maddi bir şekilde hayal edilir. Örneğin, Mısır'da "Noun (su)", Mezopotamya'da "derin sular (Apsu)" ve "Tiamat" olarak tasavvur edilir. Zamanla bu tek varlık, kendi içinde farklılaşarak toprağı, dünyayı, lotusu (lezzetli meyve) ve nilüfer çiçeğini yaratır ve bu süreç devam eder. Mısır mitolojisinde sağlam bir Heliopolitan sistemde, büyük tanrı Atum ilk kaynak ve köktür. Noun adı verilen su, karanlık bir kaos olarak kabul edilir ve burada ilk varlık olarak görülür. Şimdi en eski mitlerden iki örnek verildi ve bu mitlerde tanrılar, doğuş yoluyla ya tek bir kaynaktan ya da bir ikilikten meydana geldiği tespit edildi. Burada ilk kaynak tek mi, çift mi sorusu önemli bir yer tutar; aslında tek olan varlık, içinde gizli bir ikilik barındırır. Dinler tarihinde bu mitlerin detaylarını ve sembolik anlamlarını anlamak önemlidir. Kozmik düzenin birliği ve farklılaşması, sonradan meydana gelen aşamalarla açıklanır. Tanrılar kozmik âlemin oluşumunda birlikte yer alırlar ve sonrasında "insan tanrıların" farklılaşmaları gözlemlenir. Mitlerin karakterini veren şey, tanrıların da tarihsel bir konu olmasıdır.⁴⁰

1.2.4. Kozmogoni ve Antropogoni Mitleri

Kozmogonik mit, dünyanın yaratılması ve evrenin oluşumu hakkındadır. Antropogonik mit ise insanın oluşumunu anlatan mitlerdir, bu mitlere ilk insanın yaratılışı da dahildir.⁴¹ Yunan mitolojisindeki Gaia (Toprak Ana) ve Uranüs (Gökyüzü) mitleri,

³⁹ Bayat, *Mitolojiye Giriş*, 9.

⁴⁰ Rousseau, *Dinler (Tarihi ve Sosyal İncelemeler)*, 68-71.

⁴¹ Bayat, *Mitolojiye Giriş*, 8.

evrenin ve tanrıların doğuşunu anlatır. Bu anlatılarda kaostan düzenli bir kozmoza geçiş vardır. Yunan mitolojisinde kozmogonik süreç, başlangıçtaki kaotik durumdan, Zeus ve diğer tanrıların düzeni sağlamasıyla sonuçlanan olaylar zincirini içerir. Dünyanın düzeni, tanrıların müdahalesi ve kahramanların eylemleri ile şekillenir. Bu konuya çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde değinilecektir.

Evrenin yaratılışı, kaostan, yumurtadan, sudan veya Tanrı'nın vücudundan gibi farklı biçimlerde tasvir edilmiş olmasına karşın, temel amaç yaratılışı sağlayan üstün gücü yüceltmektir. Kozmogonik mitler, insanların düzen ve uyumun kökenleri üzerine düşüncelerini mitler aracılığıyla sembolize etmeleriyle şekillenmiştir.

Antropogoni mitleri, insanın kökenine odaklanır. Bu mitler, genellikle bir tanrı veya tanrılar tarafından insanın yaratılmasını, bazen bir malzeme (kil, taş, altın vb.) kullanılarak, bazen de bir tanrının vücut parçasından veya doğal bir elementten (su, ağaç, tohum) yaratılmasını içerir. İlk insanın yaratılışını, Tanrı veya bir demiurg'un gerçekleştirdiği bir işlem olarak tanımlar. Bu tür yaratılış mitleri, kozmogonik mitlerin doğasına sıkı sıkıya bağlıdır ve bu mitlerin kültürler arası aktarımı, sosyal ve kozmogonik dillerin gelişimini etkilemiştir.

Eski Ahit'te yer alan Genesis kitabına göre, Tanrı, insanı kendi suretinde erkek ve dişi olarak yaratmış, Adem'i topraktan şekillendirip ona yaşam nefesi üflemiş, ardından Adem'in kaburga kemiğinden Havva'yı yaratmış ve onları yeryüzündeki tüm canlılara egemen kılmıştır.⁴² Adem ve Havva'nın yaratılış hikayesi, insanın doğası, kökeni ve Tanrı ile olan ilişkisi hakkında derin anlamlar taşır. İnsanın Tanrı'nın suretinde yaratılmış olması, insanın diğer yaratıklardan farklı ve özel bir statüye sahip olduğunu vurgular. Hem erkek hem de dişi olarak yaratılmaları, cinsiyetlerin ve cinsiyetler arası ilişkinin Tanrı tarafından belirlenen bir düzen olduğunu gösterir. Ayrıca, Havva'nın Adem'in kaburga kemiğinden yaratılması, eşler arasındaki bağı ve karşılıklı bağımlılığı simgeler. Bu, evlilik kurumunun ve aile yapısının kutsallığını ve önemini pekiştirir. Kuran'ı Kerim de ise Allah, Adem'i topraktan şekillendirmiş, ona ruhundan üflemiş, meleklerin secde etmesini istemiş, İblis'in isyanını görmüş ve onu kovmuş, Adem'e isimleri öğretmiş, onu eşiyle cennete yerleştirmiş ancak yasak meyveyi yemeleri sonucu

⁴² "The Holy Bible" (Erişim 29 Temmuz 2024), Gen.1:26-27, Gen.2:7/18/21-23.

onları dünyaya indirmiş ve tövbelerini kabul etmiştir.⁴³ Ancak Kuran'ı Kerim'deki bu anlatım oldukça semboliktir. Eski Ahit'in aksine Adem'in eşinin adı geçmez ve kaburga kemiğinden yaratıldığından bahsetmez. Adem, İslam'da yeryüzündeki ilk insan olarak büyük bir öneme sahiptir; çünkü yaratılışı, Allah'ın kudretinin ve yaratma sanatının bir tecellisi olarak görülür.⁴⁴ Kur'an'a göre, Âdem toprak, su ve çamur gibi maddelerden yaratılmış ve çeşitli aşamalardan geçerek tam bir insan haline gelmiştir. Bu süreç, Allah'ın yaratma gücünü ve insanın özel bir yaratılışla dünyaya gönderildiğini gösterir. Meleklerin Âdem'e secde etmeleri, onun diğer varlıklardan üstün bir mertebede olduğunu ve yeryüzünde Allah'ın halifesi olarak özel bir rolü olduğunu ifade eder. Hz. Âdem'in yaratılışı, insanlığın tarihindeki temel taşlardan biri olarak kabul edilir ve yeryüzündeki varlığının, insanlık tarihinin şekillenmesinde kritik bir öneme sahip olduğunu vurgular.

Antropogonik mitler, ilk insanın yaratılmasını takiben toplulukların, kabilelerin, soyların ve boyların nasıl ortaya çıktığını anlatarak genişler. Her kabile veya boy, adını kendi kurucu atasından veya patronundan alır. Bu mitler, kozmik mitlerin toplum içindeki çeşitlilikleri vurgulama yolu olarak evrimleşmiş, böylece kutsal ataların ve onların soyundan gelen boyların hikayelerini anlatmıştır. Her ne kadar bazı kültürlerde bu tür mitler daha zengin bir içeriğe sahip olsa da diğerlerinde de bir şekilde geliştirilmiştir.

Bu gruba en güzel örnek Babil mitolojisindeki "Enuma Elish" mitidir. Bu mit, "Gökyüzünde henüz hiçbir şeyin yaratılmadığı, yerde de henüz hiçbir varlığın bulunmadığı" ifadeleriyle açılır. Destanın başında, Apsu (baba tanrı) yalnız başına var olurken, ardından Tiamat (ana tanrıça) ve Mummu (oğul) sahneye girer. Tanrıların tek tek ortaya çıkmasıyla oluşan tanrılar topluluğunda zamanla çatışmalar baş gösterir. Apsu, Ea'nın oğlu tarafından öldürülür. Bunun üzerine Tiamat, intikam almak için on canavar yaratır. Bu canavarlara karşı koyamayan tanrılar, Marduk'tan yardım isterler. Marduk, tanrıların krallığını üstleneceği şartıyla bu teklifi kabul eder. Tiamat'ı yenerek öldüren Marduk, onun cesedini ikiye bölerek gökyüzünü ve yeryüzünü oluşturur. Tanrılara görevler dağıttıktan sonra güneşi, ayı, yıldızları ve diğer göksel cisimleri yaratır. Sonrasında, canavarların lideri Kingu'yu öldürür ve onun kanı ve kemiklerinden insanları

⁴³ el-Nisa 4/1, el-A'raf 7/189, el-Fâtır 35/1, el-Sâd 38/74.

⁴⁴ Süleyman Hayri Bolay, "Âdem", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 29 Temmuz 2024), 358-363.

yaratır. Böylece, dünya ve gökyüzü bir tanrının cesedinden, insanlar ise kötü bir tanrısal varlığın bedeninden yaratılmış olur.⁴⁵

İnsanın yaratılışına dair mitlerden Yoruba dinindeki yaratılış miti hem insanın yaratılışını hem de engelli insanların yaratılışını açıklar. Yoruba dinindeki geleneksel mitolojiye göre, tanrı Olodumare, dünyayı yaratma görevini Obatala'ya verir. Obatala, altın bir zincirle gökyüzünden inerek suyun üzerine çıkar ve burada çamurdan insanlar yaratmaya başlar. Ancak, bir ara palmiye şarabı içerek sarhoş olur ve bu sarhoşluk haliyle işine devam ederken kusurlu insan bedenleri oluşturur. Bu yüzden bazı insanlar eksik uzuvlarla doğar. Ya da yine aynı mitolojinin başka bir yaratılış mitinde, Obatala yine sarhoş olur ve Olodumare'nin verdiği kum ve salyangoz kabuğunu yanlış kullanarak kara yerine deniz insanları, yani balık insanlar yaratır. Bu hatanın farkına varan Oduduwa, Obatala'yı durdurur ve yeryüzünü yaratma görevini devralır. Oduduwa, diğer tanrıların yardımıyla kara oluşturur ve böylece dünya ve insanlar yaratılmış olur. Oduduwa yeryüzünde ilk insanı yaratır ve insan krallığını kurar.⁴⁶

1.2.5. Kahraman Mitleri

Kahramanlık mitleri, olağanüstü yeteneklere sahip kahramanların maceralarını anlatır. Bu mitler, genellikle kahramanın bir görev ya da yolculuk sırasında karşılaştığı zorlukları, mücadeleleri ve zaferlerini içerir. Yunan mitolojisindeki Herakles'in on iki görevi bu tür mitlere örnektir. Kahraman mitleri, toplumların ideal insan ve lider anlayışını yansıtır ve bireylere ahlaki ve cesaret verici örnekler sunar.

Joseph Campbell *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu* kitabında mitlerin ve düşlerin, bilinçdışı süreçlerin simgesel ifadeleri olduğunu ve insan davranışları üzerinde derin bir etkisi olduğunu vurgular. Campbell, kahramanın yolculuğunun hem mitlerde hem de düşlerde tekrar eden bir tema olduğunu belirtir. Kahramanın bilinmeyene doğru yaptığı yolculuk, bireyin ruhsal gelişimini ve dönüşümünü simgeler. Örneğin; Theseus'un Atina'dan ayrılıp Girit'e giderek Minotaur'u öldürmesi ve ardından dönüş yolunda Ariadne'yi terk etmesi, Theseus'un geçirdiği bütün bir yolculuk ve o yolculuk sırasında zorlu engellerle yüzleşmesi, büyük bir düşmanı (Minotaur) yenmesi ve dönüş yolculuğunda içsel ve dışsal değişimler yaşaması açısından Campbell'in modeline

⁴⁵ Batuk, *Tarihin Sonunu Beklemek: Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları*, 42-43.

⁴⁶ Seyfeli, "İle-İfe".

uygundur.⁴⁷ Veya Siddhartha'nın saraydan ayrılışı, aydınlanma yolculuğu ve Budha olarak dönüşü, Campbell'in kahramanın yolculuğu modeline klasik bir örnektir. Siddhartha, rahat ve korunaklı hayatından ayrılarak zorluklarla dolu bir manevi arayışa çıkar ve sonunda aydınlanmayı bulur.⁴⁸

Sonuç olarak; kahraman mitleri, insanüstü yeteneklere sahip kahramanların maceralarını ve başarılarını konu alır. Bu mitler, genellikle bir kahramanın doğumu, büyümesi, çeşitli zorluklarla mücadelesi ve zaferi üzerine odaklanır. Kahraman mitleri, toplumların ideal insan ve lider anlayışını yansıtır ve bireylere ahlaki ve cesaret verici örnekler sunar.

1.2.6. Eskatoloji Mitleri

Tarih bilincinin gelişmesi ve dini inançların derinleşmesiyle birlikte, eskatoloji ve kıyamet kavramları daha fazla önem kazanır. Monoteist dinlerin etkisi altında, kıyametin nedenleri ve işaretleri gibi konular genişçe işlenmektedir; bu da eskatolojik mitlerin oluşumuna katkıda bulunmaktadır. Bazı eski topluluklarda, dünyanın sonu düşüncesi gelişmiş ve bu, mitlerde çeşitli felaket senaryolarıyla kozmik olaylar arasındaki bağlantıları ortaya koymuştur. Eskatoloji ile ilgili mitler, geleceğe dair kehanetler sunarken, kozmik bilgileri sembolik bir şekilde ifade ederek kendine has özellikler barındırır.⁴⁹

Bu grupta yer alan mitler, evrenin ve kâinatın sonu, insanın gelecekteki durumu, kurtuluşa erme gibi konuları kapsar. Mitlerin içinde en geniş grubu eskatoloji mitleri oluşturur. Bu mitler, canlıların yok oluşunu, birkaç canlı dışında dünyanın nasıl sona erdiğini ve insanlığın nasıl ortadan kalktığını anlatır. Tufan mitleri bu grup içinde oldukça yaygındır. Kozmik boyutlarda gerçekleşen çeşitli felaketler, depremler, yangınlar, dağların parçalanması, salgın hastalıklar gibi olaylar dünyanın sonunu anlatır. Bu tür felaketler, dünya ve evrendeki düzenin bozulup yerini kaosa bırakmasına neden olur ve bu durum evrenin yok olmasını beraberinde getirir. Bazı mitlerde bu durum “yokluk” olarak ele alınırken, bazılarında ise yeniden doğuş anlamına gelir. Pek çok mitte tufan, yüce varlığın öfkelenmesine yol açan bir ritüel hatası ya da tanrısal bir varlığın insanlığa

⁴⁷ Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, 34-36.

⁴⁸ Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, 70-73.

⁴⁹ Bayat, *Mitolojiye Giriş*, 10.

son verme arzusuyla ilişkilendirilir. Birçok mite göre tufanın nedeni insanların işledikleri günahlar ve dünyanın yaşlanmasıdır. Tufanın sonunda, kirlenen dünyanın arınarak geri döndüğü bir yeniden doğuş vardır. Zamanın sonunda yeni bir zaman başlar ve temiz bir çağa girilir. Bu durum eskatoloji ve kozmogoni arasında sıkı bir ilişki olduğunu gösterir. Malaka Yarımadası'ndaki Negritolar, yüce varlık Karei'nin insanlar onun dini buyruklarına saygı göstermediği için dünyayı bir gün yok edeceğine inanırlar. Bu nedenle fırtına sırasında, Negritolar felaketi önlemek için günahları ödeyici kan akıtarak sunular yaparlar. Amerikan mitlerinin çoğu ya çevrimsel bir teoriye (Azteklerde olduğu gibi), ya felaketi yeni bir yaratılışın takip edeceği inancına, ya da kıyamet kopmadan önce evrensel bir yeniden canlanmaya inanmayı içerir.⁵⁰

Eskatolojik mitler hem kozmogoniyle hem de insanın kendi varoluşsal sorgulamalarıyla iç içedir. Eskatolojik mitler, kültürler arası bir bakış açısıyla incelendiğinde, insanın evrenle olan ilişkisini, ölüm ve yeniden doğuşa dair kavrayışını ve kozmik adalet arayışını derinlemesine yansıtır. Eskatoloji ile kozmogoni arasında güçlü bir bağ vardır ve bu iki kavram zaman zaman iç içe geçer; birinin başlangıcının diğerinin bitiş sürecine denk gelmesi gibi. Hint mitolojisinde dünya, sürekli tekrar eden döngülerde yaratılır, yok edilir ve yeniden yaratılır. Yaklaşık 4.430.000 yıl süren Maha Yuga adı verilen bu çağın başlangıcında erdem, ahlak, iyilik, fazilet, zenginlik, refah ve mutluluk vardır. Maha Yuga'da birbirini izleyen dört çağ/aşama bulunur: Krita Yuga, Treta Yuga, Dvapara Yuga ve Kali Yuga. Krita Yuga'da başlayan iyilik, erdem ve fazilet, Kali Yuga'ya gelindiğinde ahlaksızlık, erdemsizlik, hastalık, yolsuzluk gibi kötülüklerin arttığı karanlık bir döneme dönüşür. Bu çağın sonunda bir tufan başlar ve yeryüzü yok olur. Vişnu'nun uyumasıyla dünya da uykuya dalar ve hayat sona erer. Uzun Maha Yuga'nın sonunda Vişnu tekrar uyanır ve göbeğinde çıkan Lotus çiçeğinden dünyadaki yaşamın yaratıcısı Brahma olarak ortaya çıkar. Süreç ilk baştaki gibi yeniden devam eder. Kirlenmiş ve bozulmuş bir hayat sona erdiğinde, yeni ve temiz bir hayat başlar. Bu döngü aynı şekilde işlemeye devam eder.⁵¹

⁵⁰ Batuk, *Tarihin Sonunu Beklemek: Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları*, 45-46.

⁵¹ Batuk, *Tarihin Sonunu Beklemek: Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları*, 44.

1.3. Kozmogoni ve Yaratılış

Kozmogoni kelimesi, iki Yunanca terim olan *kosmos* ve *genesis*'in birleşiminden türetilmiştir.⁵² *Kosmos*, evrenin düzenini ve/veya bir düzen olarak evreni ifade ederken; *genesis* varlığa geliş, süreç veya süreçteki önemli değişim, bir doğum anlamına gelir. Dolayısıyla, kozmogoni, evrenin bir düzen olarak doğuşu ya da yaratılışına ilişkin mitler, öyküler ya da kuramlarla veya evrenin orijinal düzeninin betimlenmesiyle ilgilidir. Kozmogonik mitler, evrenin yaratılışına dair anlamları ve betimlemeleri tasvir eden anlatı türlerinden biridir. Neredeyse tüm geleneksel kültürlerde mevcut olan bu mitler, genellikle evrenden önce var olan hayali bir dini mekân ve zamanı, insanoğlunun normal bir yaşam alanı olarak tasvir eder. Bu ilksel zamanın aktörleri olan varlıklar; tanrısallık, insanüstü ve doğaüstüdür, çünkü şimdiki insan nesli tarafından bilinen evren düzeninden önce var olmuşlardır.

Anlatı biçimindeki kozmogonik mitler, dünyanın yaratılışının anlamının retorik, üslup ve imgesel bir tasvirini verir. Bu mitler algılama biçimleri için bir tonalite ve üslup ortaya koyar, ilkeleri düzenler ve kültürel yaşamdaki tüm yaratıcı faaliyetler için temel sağlar. Bu mitler her zaman içinde bulundukları kültürlerle özgü olmakla birlikte, onları çeşitli şekillerde sınıflandırmak mümkündür. Biri onları ortaya çıktıkları kültürel-tarihsel katmanlara göre sınıflandırabilir; böylece avcı-toplayıcı kültürlerden veya erken Neolitik kültürlerden, tarım toplumlarından ve benzerlerinden mitleri bir araya getirebilir. Mitler ayrıca belirli dinler veya kültürel-coğrafi bölgeler (örneğin eski Yakın Doğu mitleri, Hindu mitleri, vb.) ya da dil grupları (örneğin Hint-Avrupa mitleri) açısından da sınıflandırılabilir. Mitler, mitlerde tasvir edilen ve anlatılan sembolik yapılara ve ilişkilere göre de sınıflandırılabilir. Kozmogonik mitte semboller, dünyanın yaratılışına ilişkin dini tasavvuru ifade eder. Kuruluş ve yaratılışın prototip hikayesi olarak kozmogonik mit, diğer tüm insani varoluş biçimlerinin yaratılışında ve kuruluşunda tekrarlanan bir model sağlar. Bu anlamda, Bronislaw Malinowski'nin deyişiyle, kozmogonik mit kültürün diğer yönleri için bir davranış tüzüğünü ifade eder. Bu nedenle bazı yaratılış mitleri, mitte ifade edilen belirli sembolik anlamları dramatize eden ritüel eylemlerde genişletilmiş bir ifade bulur. Ancak mitler sadece bir ritüelin teorik ya da teolojik boyutu olarak düşünülmemelidir. Mit ve ritüelde benzer anlamlar tasvir edilse bile, bu anlamlar insan

⁵² Charles Long, "Cosmogony | Encyclopedia.com" (Erişim 31 Mart 2024).

bilincinin farklı modlarından kaynaklanabilir. Ritüel faaliyetten doğabilecek mitsel anlamlar vardır. İngiliz antropolog R. R. Marett, mitlerin, ilk başta ritüel faaliyetler olarak ifade bulan yaşamın dinamik ritimlerine ve deneyimlerine düzen verme girişimlerinin yansımalarının sonucunda ortaya çıkmış olabileceğini tahmin etmiştir. Fransız etnolog Pierre Bourdieu, iki tür teori arasında bir ayrım yaparak bu tür yorumları geliştirmiştir. Spekülatif insan düşüncesinin sonucu olan bir teori ve pratik faaliyetten doğan başka bir teori türü vardır. Teori olarak mit her iki türden de olabilir, ancak her durumda mit paradigmatic bir gerçeği ifade eden bir anlatının ayırt edici bir ifadesidir; bu özellikle kozmogonik mit için geçerlidir.⁵³

Yaratılış mitleri dünyanın nasıl var olduğunu anlattıkları ölçüde etiyolojiktir, ancak yaratılış mitinin etiyolojisinde önemli olan açıklamanın temelidir, yani açıklamanın temeli dünyanın kendisinin kuruluşunda veya yaratılışındadır. Diğer etiyolojik öykülerde nihai neden birincil öneme sahip değildir. Kozmogonik mitler, her kültürdeki yaratılış hikayelerini ve bu hikayelerin kültürel, etik ve teolojik bağlamdaki rollerinin anlaşılmasına yardımcı olur.

Yukarıdaki paragraflarda ayrıntılı bir şekilde kozmogoniden bahsedildi. Yaratılış ile ilgili ayrıntılı çalışmanın gerekli görülmesinin sebebi yaratılış ve kozmogoni arasında net bir ayrım olmamasıyla birlikte, yaratılış kavramının daha çok ilahi kökenli dinlerde kullanılıyor olmasıdır. Yaratmak, sözlük anlamı olarak “mevcut olmayan bir şeyi var etmek, zekâ, düşünce ve hayal gücünü kullanarak daha önce görülmemiş yeni bir şey ortaya çıkarmak, oluşmasına veya meydana gelmesine sebep olmak” demektir. Yaratılış ise, “yaratılma eylemi veya şekli, Tanrı tarafından yoktan var edilme” anlamına gelir.⁵⁴

Canlı ve cansız tüm varlıkların yaratılışı konusu, dinlerde çeşitli kavramlarla ilişkilendirilen temel doktrinlerin esasını oluşturur. Yaratılış ve sonrasındaki düzenlemeler (kozmooloji ve kozmogoni) yalnızca varlığın doğasını açıklamakla kalmaz, aynı zamanda insanın yeryüzündeki konumunu ve kurtuluşa giden yolu içeren ahlaki tutumları da belirler. Böylece, dinlerdeki yaratılış doktrini, Tanrı'nın insan için tasarladığı metafizik planın tarihsel ve fiziksel temelini oluşturur.⁵⁵ Dinlerin yaratılış felsefeleri,

⁵³ Long, “Cosmogony | Encyclopedia.com”.

⁵⁴ İsmail Parlatır vd., *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998), “Yaratılış”, 1374.

⁵⁵ Kürşat Demirci, “Yaratma”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayınları, 2013), 331.

evrenin, dünyanın, canlıların ve cansızların nasıl meydana geldiği ve düzenlendiği sorununu büyük ölçüde ele alır. Tarih felsefesi açısından incelendiğinde, bu soruna iki farklı dini yaklaşımın iki ayrı sistemle cevap vermeye çalıştığı görülür. Bunlardan ilki çok tanrılı dinlerdir; yaratılışı döngüsel bir tarih anlayışıyla açıklayarak, tek tanrılı dinlere özgü yoktan var etme doktrinini tamamen reddeder. Döngüsel tarih tezini savunan çok tanrılı antik dinlerde, yaratılış sonradan ortaya çıkan bir süreç değildir. Madde ve form ezelden beri var olan şeylerdir ve tanrılar sadece mevcut ilk maddeye şekil vermiştir. Yaratılış, başlangıcı ve sonu olmayan, sürekli tekrarlanan formlar dünyasında bir düzenlemedir. Tanrılar da bu dünyanın bir parçası olup, zamansal olarak ondan önce gelmezler. Sümer ve Greklerde olduğu gibi, insandan önce dünyada var olan tanrılar, yapmak zorunda oldukları dünyevi işlerden (beslenmek, tarım yapmak vb.) kurtulmak amacıyla insanı ve insan için çeşitli canlıları yaratmışlardır. İkincisi ise tek tanrılı dinlerdir (İslam, Hristiyanlık, Yahudilik, Zerdüştlük gibi). Tek tanrılı dinlerde görülen “ex nihilo (yoktan yaratılış)” modelidir. Bu modele göre Tanrı belirli bir zaman içerisinde her şeyi yoktan var etmiştir.⁵⁶ İslami kaynaklarda en çok kullanılan “halk” kelimesi, Arapça’da yaratmayı ifade eder. Bu kelime, sözlükte “yaratmak, meydana getirmek, yeni bir şey icat etmek, imal etmek, ölçüp biçmek (takdir)” anlamlarına gelir ve mecazi olarak “yakıştırmak, uydurmak” şeklinde de kullanılır. Ayrıca, “yaratılmışlar, insanlar” anlamında bir isim olarak da geçer.⁵⁷ Ancak İslamiyet’teki yaratılış, “yok iken var etmek” anlamında, Allah’ın bütün bir varoluşu içindekilerle birlikte yaratması anlamına gelir.

Yaratılış, genel anlamda mevcut olmayan bir şeyi var etme sürecini ifade eder ve bu süreç, bir şeyin tamamen yeni ve benzersiz bir şekilde ortaya çıkmasını içerir. Yaratılış kavramı hem dini hem de felsefi bağlamlarda kullanılabilir ve genellikle Tanrı’nın evreni yoktan var etmesi anlamında kullanılır. Kozmogoni ise, evrenin veya dünyanın kökenini ve oluşumunu açıklayan mitolojik veya bilimsel anlatıları ifade eder. Kozmogoni, belirli bir kültürün, dinin veya bilimsel teorisin evrenin nasıl oluştuğuna dair inançlarını ve hikayelerini kapsar. Bu terim, evrenin başlangıcına dair daha kapsamlı ve sistematik bir açıklama sunar; yaratılış mitleri, evrenin yapı taşları, kozmik düzen ve kaos gibi konuları ele alır. Yani, yaratılış genel bir terim olarak yeni bir şeyin var edilmesini ifade ederken,

⁵⁶ Demirci, “Yaratma”, 332.

⁵⁷ Mustafa Çağrı, “Yaratma”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV yayınları, 2013) 43/324.

kozmogoni evrenin veya dünyanın nasıl ortaya çıktığını açıklayan daha spesifik bir anlatıdır denilebilir.

1.4. Kozmogoni Çeşitleri

Kozmogonik mitler sembolik yapılarına göre şu şekilde sınıflandırılabilir: yoktan yaratılış, kaostan yaratılış, kozmik bir yumurtadan yaratılış, dünya ebeveynlerinden yaratılış, bir ortaya çıkış süreciyle yaratılış ve bir yeryüzü dalgıcının aracılığıyla yaratılış. Kozmogonik mitler genellikle bu sınıflandırmalardan sadece biriyle sınırlı değildir; bir mit içinde birkaç sembolik biçim bulunabilir. Örneğin, Vişnu Purāṇa'da, yaratılış miti, Vişnu'nun prakṛti'nin ilksel gerçekliğinden nasıl evrimleştiğini; Vişnu'nun bir yaban domuzu şeklinde yaratılış için toprak getirmek üzere sulara nasıl daldığını (toprak dalgıcı); yaratılışın nasıl kemer sıkma ve meditasyondan üretildiğini ve ilksel okyanusun çalkalanmasından nasıl ortaya çıktığını gösterir. Buna ek olarak, yaratılışın anlamı olarak kozmik yumurta sembolizmi de bulunur. Dolayısıyla, mitlerin bu türlere ayrılması bir sınırlama getirmek için değil, mitlerdeki baskın bir motifi vurgulamak içindir.⁵⁸

1.4.1. Yoktan Yaratma

Yaratılış çeşitlerinden bahsedildiğinde bu modelden de bahsedilmiştir. Yoktan yaratılışı anlatan kozmogonik mitler, Semitik geleneklerin tek tanrılı dinleriyle özdeşleştirilebilse de aslında bu tür mitler çok daha yaygın ve evrensel bir yapıya sahiptir. Yahudilik ve Hristiyanlık gibi tek tanrılı dinlerin ortaya çıkmasından önce, bu dinlerin köklerini oluşturan daha eski dini ve kültürel gelenekler bulunmaktadır. Örneğin, Yahudilik Mezopotamya'daki Batı Sami geleneğine dayanır; Hristiyanlık İbrani geleneğinden etkilenmiştir.

Bu eski geleneklerin dinsel tasavvurları ve mitleri, yoktan yaratılış fikrinin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Bu tür mitler, yaratıcı bir tanrının evreni ve insan topluluğunu yoktan var etmesini anlatır. Bu anlatılar, sadece dinsel değil aynı zamanda kültürel ve sembolik açıdan da büyük bir öneme sahiptir. Yoktan yaratılış, eski yapıların ve düzenlerin yok sayıldığı, yeni bir kozmos ve düzenin tanrı tarafından inşa edildiği güçlü bir sembolizm içerir. Örneğin, Mısır mitolojisinde tanrı Khepri, kendinden Shu ve Tefnut'u türetir. Bu, yaratıcı tanrının doğrudan ve aracısız bir eylemle varlıkları yaratma

⁵⁸ Long, “Cosmogony | Encyclopedia.com”.

gücünü simgeler. İbrani mitolojisinde ise Tanrı'nın "Işık olsun" demesiyle ışığın var olması, yaratılışın aynı doğrudanlıkla gerçekleştiğini gösterir. Polinezya mitolojisinde, yaratıcı tanrı Io-matua-te-kora'nın ebeveynsiz olması, onun tamamen özerk ve kendi kendine var olan bir tanrı olduğunu ifade eder. Tuomotuan mitinde Kiho'nun düşüncesiyle tüm potansiyel şeyleri uyandırması, yaratılışın bilinçli ve kasıtlı bir eylem olduğunu vurgular.⁵⁹

Bu tür mitler, tanrının yaratıcı gücünün ve iradesinin bir yansıması olarak, kozmik ve insani düzenin temelini oluşturur.⁶⁰ Yaratıcı tanrı genellikle gökyüzü ya da gök tanrıları ile sembolize edilir. Gökyüzü sembolizmi, yaratıcı tanrının dünyaya bağlı olmadığını, fakat yaratılan düzenin tanrıya bağlı olduğunu gösterir. Yoktan yaratılış mitleri, yaratılışın basit bir düzenleme değil, güçlü bir yüce varlığın kutsal bir eylemi olduğunu vurgular.

1.4.2. Kaostan Yaratma

Bazı yaratılış mitleri, yaratılışın başlangıçta var olan olumsuz ya da karmaşık bir maddeden veya durumdan nasıl ortaya çıktığını anlatır. Bu kaotik durum çeşitli şekillerde temsil edilebilir: su, canavar, soğukluk, kısırlık, sükûnet, baskı ve kısıtlama gibi niteliklerle tasvir edilir. Her durumda, kaos yaratımı engelleyen bir güç olarak tanımlanır. Birçok Yakın Doğu ve Hint mitinde kaos, yılan benzeri bir canavar şeklinde tasvir edilir. Mary Wakeman, bu tür mitleri iki modele ayırmıştır: uzay modeli ve zaman modeli.⁶¹ Uzay modelinde, canavar suyu, güneşi ve bereketi elinde tutan bir varlık olarak görülür. Bu canavar baskıcı bir Tiran gibi davranarak, yaşamsal güçlerin ve enerjilerin ortaya çıkmasını engeller. Canavarın kısıtlayıcı ve baskıcı doğası, yaratıcı güçlerin düzenli bir şekilde ortaya çıkmasına engel olur. Bu şekilde, kaos yaratılışın emir ve enerjilerinin bastırılması olarak tanımlanır; ilksel bir karışıklık ve belirsizlik durumunu ifade eder. Ancak, kaos aynı zamanda büyük bir güç ve kudret içerir. Kaosun durağanlığı, düzenin karşısında bir ataletin ifadesidir. Örneğin; Borneolu Ngadju Dayak halkının kozmogoni miti, kozmik bütünselliğin başlangıçta bölünmemiş bir su yılanının ağzında bulunduğunu anlatır. Bu durum, kaosun bir sembolü olarak kabul edilebilir. İki dağın çarpışması sonucu bu kaos hali çözülür ve kozmik gerçeklik ortaya çıkar. Bu süreçte bulutlar, tepeler,

⁵⁹ Long, "Cosmogony | Encyclopedia.com".

⁶⁰ Long, "Cosmogony | Encyclopedia.com".

⁶¹ Long, "Cosmogony | Encyclopedia.com".

güneş ve ay oluşur. İki yüce tanrı, Mahatala ve eşi Putir, yukarıdaki dünya ile yeraltındaki dünyayı yaratır. Ancak insanlar hala eksiktir. Yaratılışın üçüncü aşamasında, iki guguk kuşu (Mahatala ve Putir'in başka bir tezahürü) yaşam ağacına uçup kavgaya tutuşur ve bu kavgadan Dayakların ataları olan bir kız ve bir genç adam doğar. Bu mit, kaostan düzene geçişi ve kozmik düzenin kurulmasını anlatır.⁶²

Zaman modelinde ise tüm güçler ilksel bir kaosun içinde yer alır. Bu modelde değişim, hareket ve farklılaşma yoktur. Bazı mitler ise kaosu, her şeyin o kadar hızlı değiştiği bir sürekli akış hali olarak tanımlar ki, ayırt edilebilir düzenli bir form mümkün olmaz.⁶³ Kaos mitlerinin zaman modelinde, yaratılışın güçlerinin ve potansiyellerinin nasıl harekete geçtiği ve bu sürekli akışın bir uyum ve bütünleşme gücüyle nasıl dengelendiği gösterilir. Bu süreç, düzenin yayılması ve genişlemesiyle tamamlanır. İnsan varlığı, bu uç noktalar arasında bir denge olarak görülür; böylece düzenli insan zamanının anlamı, bu orijinal kaosun düzenlenmesinden ortaya çıkar. Dayak mitolojisi, kaosun zaman modeline de bir örnek sunar.⁶⁴ Dayakların inancına göre, dünya birbirine zıt iki ilke arasındaki savaşın ürünüdür ve bu savaşta yaşam ağacı yok olur. Ancak yıkım ve ölümden evren ve yeni bir yaşam doğar. Bu mit, sürekli bir yaratılış döngüsünü ve kaosun düzenli aralıklarla yeniden ortaya çıkışını anlatır. Dayakların önemli dinsel törenlerinde bu yaratıcı çarpışma tekrar tekrar yinelenir. Bu törenler, yaratılışın ve kaosun döngüsel doğasını vurgular.

Babil mitolojisinde Tiamat, kaosun uzay modeline bir başka örnektir. Tiamat, ilksel tuzlu su okyanusunu temsil eden bir deniz canavarıdır. Tiamat, kaosun ve ilksel suların simgesidir. Tanrılar arasında çıkan çatışmalar sonucunda, Marduk, Tiamat'ı yenerek onun bedeninden gökleri ve yeryüzünü yaratır. Bu mücadele, kaosun düzen karşısında nasıl yenildiğini ve kozmik düzenin kurulduğunu simgeler.⁶⁵

Bazı mitlerde kaos, hiçbir zaman tamamen aşılamaz. Kaostan zaman ve mekân formlarında düzen ortaya çıksa da kaosun kalıntıları her zaman var olur ve yaratılan düzen her zaman kaosa geri dönme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Kaos, zaman ve mekânın

⁶² Eliade, *Arayış-Tarih ve Dinde Anlam*, 103.

⁶³ Long, "Cosmogony | Encyclopedia.com".

⁶⁴ Eliade, *Arayış-Tarih ve Dinde Anlam*, 103-14.

⁶⁵ Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 71.

anlamını tükettiğinde, kozmosun kaderi olarak belirir. Bu mitlerde, kaosun sürekli bir tehdit unsuru olarak varlığını sürdürdüğü ve düzenin her an bozulabileceği ifade edilir.⁶⁶

1.4.3. Kozmik Yumurtadan Yaratma

Kaostan yaratılışla ilgili birçok mit, yaratılışın veya ilk yaratılan varlığın kozmik bir yumurta veya oval bir şekilden çıktığını anlatır. Bu tür mitler Polinezya, Afrika, Hindistan, Japonya ve Yunanistan'da bulunur.⁶⁷ Yumurta, doğurganlığın bir sembolüdür ve yaratma gücü yumurtanın biçimi içinde yer alır. Yumurtanın kuluçkaya yatırılması, yaratılış ve yaratılan düzene ilişkin bir kararlılık anlamına gelir. Japon mitlerinde, başlangıçta kozmos şekilsiz bir yumurta içinde bulunuyordu. Zamanla, bu kütle hafif kısmı gökleri oluştururken, ağır ve yoğun kısmı yavaşça çökerek yeryüzünü meydana getirdi.⁶⁸ Yunan mitolojisine göre, evrenin başlangıcında her şey "Kaos" olarak bilinen boş ve düzensiz bir girdaptan ibaretti. Bu kaotik boşluktan, "Gaia" adı verilen toprak ana ortaya çıktı. Gaia, evrenin ilk düzenleyici gücü ve ana tanrıçası olarak kabul edilir. Kozmosu ve yeryüzünü şekillendiren Gaia, kendi kendine yarattığı bir kozmik yumurta ile tüm varlıkların ve düzenin temelini atmıştır. Gaia'nın yarattığı bu yumurtadan diğer tanrılar, titanlar ve yeryüzünün diğer unsurları doğmuştur.⁶⁹

Hermann Baumann, yumurta sembolizminin cinsel karşıtlık sorununun ifadesi ve çözümüyle ilgili olduğunu ve megalitik kültür çevrelerine dayandığını öne sürer.⁷⁰ Ona göre, megalitik kültürlerde yaratılış, cinsel olarak farklılaşmış tanrılar olarak gök baba ve yer ana şeklinde ifade edilen erken bir aşamaya sahiptir. Ebeveynlerin ayrıldığı ve yumurta içinde ikiz olarak ikamet edebildikleri başka bir aşama daha vardır. Üçüncü aşama, cinselliğin anlamını Çin'deki yin ve yang gibi soyut ilkeler olarak tasvir eder. Çin mitolojisinde başlangıçta hiçbir şey yoktu. Çinli filozofların benimsediği bu tasarıma göre, hiçlikten bir şey doğdu ve bu şeyin içinde birlik vardı. Zamanla, bu birlik dişi ve erkek olarak iki eşit parçaya bölündü ve ilk canlıyı oluşturdu: P'an-Ku. Kozmosu Yin ve Yang dengesine göre yaratan Çinlilerin ilk varlığı olan P'an-Ku, kozmik yumurtanın kabuğunu kırarak evreni meydana getirdi.⁷¹

⁶⁶ Long, "Cosmogony | Encyclopedia.com".

⁶⁷ Long, "Cosmogony | Encyclopedia.com".

⁶⁸ Aynur Koçak, *Mitlerle Varoluş Yolculuğu* (İstanbul: Alfa Basım, 2016), 42.

⁶⁹ Koçak, *Mitlerle Varoluş Yolculuğu*, 42.

⁷⁰ Long, "Cosmogony | Encyclopedia.com".

⁷¹ Koçak, *Mitlerle Varoluş Yolculuğu*, 42.

Yumurta sembolizmi, yaratılmış düzenin kendisinden çıktığı ilksel bir mükemmellik durumunu çağrıştırır. Batı Afrika'daki bir Dogon mitinde, tanrı Amma, yaratılışın ilk sırası olarak bir dünya yumurtası yaratmıştır. Yumurtanın içinde ikizler kuluçkaya yatıyordu ve zamanla bu ikizlerin çift cinsiyetli varlıklar olarak ortaya çıkması gerekiyordu. Bu, cinsellik düzeyinde mükemmelliğe işaret ediyordu. Yaratılan düzenin diğer yönleri de bu mükemmellik tarzıyla ilişkilendiriliyordu; sürekli alacakaranlık, nemli dünya ve amfibik ikizler.⁷² Kozmik yumurta helezon şeklinde göğe açıldı ve uzayı oluşturdu. Tahiti Adası yerlilerinin en büyük Tanrısı Tangaroa, kozmosu Rumia adındaki yumurtayı kırarak yarattı.⁷³ Bir aksilik nedeniyle mükemmelliğe ulaşamadı ve bildiğimiz yaratılış düzeni gece ve gündüz, ıslak ve kuru, kara varlıkları ve su varlıkları, erkek ve dişi cinsiyetler düalizmi arasında gidip gelen bir uzlaşmadan ibaret oldu.

1.4.4. Dünya Ebeveynlerinden Yaratma

Bazı mitlerde yaratılış, ilkel dünya ebeveynlerinin üreme güçlerinin bir sonucudur. Bu mitlerde, dünya ebeveynlerinin yavrularının doğumu genellikle kayıtsız veya bilinçsiz bir faaliyet olarak tasvir edilir. Cinsel kucaklaşmaları bile tutkusuz ya da amaçsızdır; bu, sadece doğal bir durumdur. Bu kucaklaşma, bir arzunun ya da niyetin sonucu olarak ortaya çıkmaz. Dünya ebeveynlerinin cinsel kucaklaşması, dünya yumurtasının içinde bulunan ikizler gibidir ve orijinal bir androjenliği tekrarlar. Yukarıda örnek olarak verilen Dogon mitinde, cinsel kucaklaşmadaki erkek ve dişi, orijinal androjen arketipin bir taklididir. Bu mitlerde ilkel çiftin kucaklaşmadan ayrılmak istemediği görülür. Bu kucaklaşmanın başlangıcı veya doruk noktası yoktur; sürekli ve dünya ebeveynleri bu kucaklaşmadan doğan yavrulara karşı kayıtsız ya da habersizdir.

Dünya-ebeveyn mitlerinde dünya ebeveynleri genellikle ilksel düzenin ikinci aşamasını temsil eder.⁷⁴ Dünya ebeveynlerinin ortaya çıkışından önce kaotik veya belirsiz bir aşama vardır. Örneğin, Babil yaratılış miti Enuma Eliş'te, suların belirsizlik halinde tek bir beden olarak karıştığı belirtilir. Babillilerin Enuma Eliş adlı yaratılış kitabında, bütünlük süreci tuzlu su tanrıçası Tiamat ile tatlı su tanrısı Apsu'nun kutsal evliliğiyle anlatılmıştı. Ayrışmayı başlatan Marduk oldu. Aynı zamanda eril kozmosun simgesi olan

⁷² Long, "Cosmogony | Encyclopedia.com".

⁷³ Koçak, *Mitlerle Varoluş Yolculuğu*, 41-42.

⁷⁴ Long, "Cosmogony | Encyclopedia.com".

Marduk, tanrıça Tiamat'ı mağlup ederek erkeğin zaferini ilan etti.⁷⁵ Polinezya miti Rangi ve Papa'da, her şeyin üzerinde duran bir karanlıktan bahsedilir. Bu mite göre, başlangıçta yalnızca Sular ve Karanlıklar vardı. En yüce Tanrı İo, düşünce ve sözlerinin gücüyle suları ayırdı ve Gökyüzü ile Yeryüzünü yarattı. "Sular birbirinden ayrılсын, Gökyüzü oluşsun, Yer ortaya çıksın!" dedi.⁷⁶ Benzer şekilde, Mısır'ın Seb ve Nut mitinde de ilkel kaotik sular, dünya ebeveynlerinin ortaya çıkışından önce gelir. Bu açıdan dünya ebeveynleri, kozmosun düzeninin bir parçası ve insan topluluğu için bir yaşam alanı olarak belirli bir aşamayı temsil eder.⁷⁷

Dünya ebeveynlerinin çocukları genellikle ebeveynlerine yabancı olma eğilimindedir.⁷⁸ Ebeveynlerin yakın kucaklaşması, onların varoluş tarzları için hiçbir alan ve dolayısıyla gerçeklik bırakmaz. Dünya ebeveynleri çoğunlukla yavrularının ihtiyaç ve arzularına karşı kayıtsızdır. Bu yabancılaşma nedeniyle bir gerilim ortaya çıkar ve yavrular, dünya ebeveynlerinin ayrılmasının araçları haline gelir. Enuma Eliş'te, tatlı su tanrısı Apsu ve tuzlu su tanrıçası Tiamat'ın çocukları, ebeveynlerinin varoluş tarzlarına yabancılaşır. Tanrı Marduk, Tiamat'a karşı savaşı başlatır ve onu mağlup eder.⁷⁹ Bu mücadele, tanrıların yeni bir düzen kurmasına ve kaosun düzenlenmesine yol açar. Bazı durumlarda ayrılığın faili başka bir tanrı ya da evlatlardan biri olabilir, ancak çoğu durumda ayrılık, evlatlar arasında bir topluluğun ve bir söylemin başlangıcını işaret eder. Enuma Eliş'te bu topluluk ve söylem, yavrular ile dünya ebeveynleri arasındaki bir savaşla ilgilidir. Yunan mitolojisinde, gök tanrısı Uranüs ve toprak tanrıçası Gaia'nın çocukları, babaları Uranüs tarafından Gaia'nın rahmine hapsedilir. Çocuklardan biri olan Kronos, annesi Gaia'nın yardımıyla babasını devirir ve onu hadım eder. Bu olay, yeni bir tanrılar kuşağının başlangıcını işaret eder ve ebeveynler ile çocuklar arasındaki gerilimli ilişkiyi gösterir.⁸⁰ Polinezya mitinde de benzer bir anlatı bulunur. Bu tür durumlarda yavrular topluluğu, insan topluluğu için arketipik modellerdir.⁸¹

⁷⁵ Koçak, *Mitlerle Varoluş Yolculuğu*, 59.

⁷⁶ Eliade, *Mitlerin Özellikleri*, 50.

⁷⁷ Long, "Cosmogony | Encyclopedia.com".

⁷⁸ Long, "Cosmogony | Encyclopedia.com".

⁷⁹ Eliade, *Arayış-Tarih ve Dinde Anlam*, 113.

⁸⁰ Donna Rosenberg, *Dünya Mitolojisi-Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*, çev. Koray Akten vd. (İstanbul: İmge Kitabevi, 2003), 27.

⁸¹ Long, "Cosmogony | Encyclopedia.com".

Dünya-ebeveyn mitlerinde ayrılığın aracıları, insan topluluğunun belirli görevleri için yer açan kültürel kahramanlardır. Karanlığın olduğu yere ışık getirirler ve insan topluluğu için belirli bir anlam ve kader ortaya koyarlar. Güneş şeklindeki ışık sembolizmi bu mitlerde öne çıkar, çünkü insan bilgisine ve insan topluluğunun kaderine atıfta bulunur. Dünya ebeveynlerinin ayrılığı, insan topluluğunu farklı bir varlık tarzı olarak öngörür, ancak bu ayrılığın bedeli, insan varlık tarzı için gerekli bir koşul olarak ebeveynler ve yavrular arasındaki trajik kopuşun hatırlanmasıdır.⁸² Bu duruma Yunan mitolojisindeki Kronos ve Zeus'un hikayesi verilebilir. Kronos, babası Uranüs'ü devirdikten sonra Titanların en güçlüsü olarak hüküm sürmeye başlamıştır. Ancak, kendi çocuklarının da bir gün onu devireceğinden korkan Kronos, doğan her çocuğunu yutmaya başlamıştır. Rhea, Kronos'un karısı ve Zeus'un annesi, bu duruma son vermek istemiştir. Rhea, Zeus'u doğurduğunda onu Kronos'tan saklamış ve Kronos'a yutması için bir taş vermiştir. Zeus, Girit'te büyüüp güçlendikten sonra, babası Kronos'a karşı bir isyan başlatmıştır. Titanomachia (Titanlar Savaşı) olarak bilinen bu büyük savaşta, Zeus ve diğer Olimpos tanrıları, Kronos ve Titanları yenmiş ve onları Tartaros'a hapsetmiştir.⁸³

Bu hikâyede Zeus, Dünya-ebeveyn mitlerinde ayrılığın aracı rolünü üstlenir. Kronos'u devirmesi, eski düzenin sona ermesi ve yeni bir düzenin başlaması anlamına gelir. Zeus'un zaferi, insan topluluğu ve evren için belirli bir anlam ve kader ortaya koyar. Zeus, bir kültürel kahraman olarak karanlığı (Kronos'un zalim yönetimi) sona erdirip ışığı (yeni düzen ve adalet) getirir. Kronos'un çocuklarını yutması ve Zeus'un onları serbest bırakması, toplumsal görevlerin ve düzenin kurulması için gerekli bir ayrılığı simgeler.

Zeus'un zaferi, ışığın karanlığa galip gelmesi olarak sembolize edilebilir. Bu, insan bilgisini ve topluluğun kaderini aydınlatan bir eylemdir. Kronos'un devrilmesi, ebeveynler ve çocuklar arasındaki trajik bir kopuşu temsil eder. Kronos'un kendi çocuklarına karşı zalimliği, onun trajik sonunu hazırlar. Bu kopuş, insan varlık tarzı için gerekli bir koşul olarak görülür.

1.4.5. Ortaya Çıkma Yoluyla Yaratma

Ortaya çıkış mitleri, kozmosun yaratılışını gebelik ve doğum sembolizmiyle anlatır. Bu tür mitlerde en çok öne çıkan sembol, bir anne olarak yeryüzüdür. Toprak, tüm

⁸² Long, "Cosmogony | Encyclopedia.com".

⁸³ Rosenberg, *Dünya Mitolojisi-Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*, 27-39.

güçlerin ve kudretlerin kaynağı olarak tasvir edilir. Yeryüzünün rahminde dünyanın tüm tohumları ve yumurtaları bulunur; bunlar yeryüzünde embriyonik bir biçimde var olurlar. Dünya formlarının ana rahminden ortaya çıkışı, dünya yüzünde görünmeden önce dünya içindeki formların olgunlaşmasının gerçekleştiği bir süreci tanımlar. Dünyanın katmanları ve tabakaları arasındaki hareket kademeli ve birikimli bir harekettir; her aşamada büyüyen embriyolara bazı yeni formlar eklenir. Bu süreç aynı zamanda etik ve mantıksal bir anlamı olan bir bütünleşme ve uyum sürecidir, çünkü etik olanın anlamı yaratılmış düzenin tüm formları arasındaki uyumlu ilişki açısından anlaşılır. Etik olana dair kapasite, yeryüzünün katmanlarından yukarıya doğru ortaya çıkış sürecinde edinilir.⁸⁴

Ortaya çıkış mitlerinde baba olarak erkek ilkesinin anlamına neredeyse hiç önem verilmez. Bu tür mitler toprağı rahim ve anne, tüm güçlerin ve potansiyel gerçekliklerin kabı olarak vurgular. Olgunlaşma tamamlandığında ve insanlar topraktan çıktıklarında ilk kez ışığa maruz kalırlar. Son ortaya çıkıştaki ışık, erkek düzenleyici ilke olan güneşin sembolüdür, ancak insanların temel oluşumu dünyanın bağırsaklarında gerçekleşmiştir.

Bu anlatımı Yunan mitolojisindeki Gaia ve Uranüs'ün hikayesiyle ilişkilendirebiliriz.⁸⁵ Gaia, toprak tanrıçası olarak tüm varlıkların ve güçlerin kaynağıdır. Uranüs ile birleşmesinden birçok varlık doğar, ancak Uranüs çocuklarını Gaia'nın rahminde hapsedmiştir. Bu durum, yaratıcı güçlerin dünya yüzeyine çıkmadan önce dünya içindeki formların olgunlaşmasını beklediği süreci sembolize eder.

Gaia'nın, Uranüs'ün zorbalığından kurtulmak için oğlu Kronos'u teşvik etmesi, yaratılışın rahimden dışarı çıkışını başlatır. Kronos, babasını devirerek yeni bir düzen getirir ve yaratıcı güçlerin dünya yüzeyine çıkmasını sağlar. Ancak Kronos da aynı korkularla kendi çocuklarını yutmaya başlar ve böylece yaratılış döngüsü tekrar dünya içindeki bir olgunlaşma sürecine girer. Bu süreç, Zeus'un doğması ve Kronos'u devirmesiyle tekrar tamamlanır. Zeus'un zaferiyle birlikte yaratılış, dünya yüzeyinde ışığa maruz kalır ve yeni bir düzen kurulur.

Bu mit, etik ve mantıksal bir bütünleşme ve uyum sürecini de içerir. Zeus'un zaferi, yeni bir etik düzenin ve uyumun başlangıcını simgeler. Gaia'nın rahminde

⁸⁴ Long, "Cosmogony | Encyclopedia.com".

⁸⁵ Rosenberg, *Dünya Mitolojisi-Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*, 27-30.

başlayan süreç, sonunda ışığa çıkışla tamamlanır ve böylece yaratılış döngüsü tamamlanmış olur.

Bu örnekler, ortaya çıkış mitlerinde annenin, yani yeryüzünün, merkezi rolünü ve yaratılışın temelinde yatan doğum ve olgunlaşma süreçlerini vurgular. Erkek ilkesinin, yani güneşin, son aşamada düzenleyici bir rol oynaması, yaratılışın nihai uyum ve düzeninin sembolü olarak karşımıza çıkar.

1.4.6. Bir Dalgıç Aracılığıyla Yaratma

Toprak-dalgıç mitleri, suyun başlangıcın ilksel maddesi olduğu ve kaos içinde her şeyi kapsadığı bir durumu anlatır. Bu mitlerde bir kültür kahramanı, genellikle bir hayvan, ilksel sulara dalarak toprak, çamur veya kum gibi bir madde parçası çıkarır. Başarılı olan bu girişim, dünyanın kara kütesinin oluşmasını sağlar. Bazı mitlerde iki yaratıcı ilkel varlık arasında çekişme öyküsü vardır; Hristiyan unsurlar içeren versiyonlarda Tanrı ve Şeytan bu rolleri üstlenir. Şeytan, Tanrı'nın emriyle suya dalar ve bir parça toprak çıkarır. Tanrı, bu parçayı kullanarak dünyayı düzenler. Diğer versiyonlarda ise, toprağı çıkaran bir insandır ve kendi başına dünya yaratma düşüncesi başarısızlıkla sonuçlanır.⁸⁶

Toprak-dalgıç mitleri özellikle Kuzey Amerika yerli kültürlerinde yaygındır ve hilebaz-dönüştürücü kahraman döngüsünün bir parçasıdır. Iroquoisların yeryüzü dalgıcı miti bu türe iyi bir örnektir.⁸⁷ Bu mitlerde yaratıcı tanrı ile hayvan veya insan biçimindeki kültür kahramanı arasındaki gerilim belirgindir. Alan Dundes, bu mitleri psikanalitik olarak yorumlar ve erkeklerin doğum kıskançlığının bir ifadesi olarak görür. Mac Linscott Ricketts ise bu motifleri kutsallığın yeni bir anlamı olarak yorumlar ve hilebaz-dönüştürücü kahramanı, tanrılardan bağımsız olarak bilme arzusunu ifade eden insanın dini sembolü olarak tanımlar.⁸⁸

⁸⁶ Long, “Cosmogony | Encyclopedia.com”.

⁸⁷ Eliade, *Arayış-Tarih ve Dinde Anlam*, 181-182.

⁸⁸ Long, “Cosmogony | Encyclopedia.com”.

BÖLÜM 2: YARATILIŞ

2.1. Yunan Mitolojisinde Evrenin Yaratılışı ve Tanrıların Doğuşu

Antik Yunan mitolojisi, Homeros'un şiirlerinden İsa'dan birkaç yüzyıl sonrasına kadar Yunan dilinin hâkim olduğu bölgelerde yayılmıştır. Bu mitoloji, efsane ve olağanüstü hikayelerden oluşan bir bütün olarak tanımlanabilir. Yunan mitolojisi, kahramanların ve tanrıların başarılarını anlatan, dünyayı açıklamaya çalışan efsaneleri içerir. Bu efsaneler, insanlık tarihindeki önemli olayları ve kahramanlık hikayelerini mitolojik bir çerçevede sunar. Örneğin, *İlyada* ve *Odyseia* destanlarında tanrılar ve tanrıçalar, insanların hayatına doğrudan müdahale ederler ve bu müdahaleler insanların kaderini belirler.⁸⁹ Homeros ve Hesiodos Yunan yazılı edebiyatının ilk iki ozanıdır. Bu ozanlar arasında 200 yıl (net değildir bu rakam, genel kanı bu yöndedir) olduğu söylenir ve Homeros öncedir.⁹⁰

Homeros, antik dünyanın en tanınmış şairi olmasının yanı sıra, edebiyat tarihinin en ünlü ve kesinlikle en etkileyici sanatçılarından biri olarak bilinir. Ancak, Homeros'un gerçekten yaşayıp yaşamadığı konusunda uzun yıllardır akademisyenler, tarihçiler ve genel halk arasında tartışmalar sürmektedir.⁹¹ Kesin olan şey, Homeros'a atfedilen *İlyada* ve *Odyseia*'nın edebiyattaki büyük önemidir. Homeros'un bu eserleri tek başına yazmadığına dair teoriler bulunmaktadır. Bazı uzmanlar, Homeros'un varlığını bile sorgulamaktadır. Bir görüşe göre, bu şiirler farklı kişiler tarafından yazılmış ve daha sonra Homeros'a mal edilmiştir. Diğer bir teoriye göre ise, Homeros sadece *Odyseia*'nın ilk bölümünü yazmış, geri kalan kısımlar ise bir veya birden fazla şair tarafından tamamlanmıştır. Bu duruma “Homeros sorunu” denmektedir.⁹² Bu tezin ilgilendiği kısımlar “Homeros var mı? yok mu? ya da ona atfedilen kitapları kendisi mi yazdı?” soruları değil, bizzat metinleri ve anlattıklarıdır.

Homeros'un kitaplarından *İlyada*, Truva Savaşı'nın son yılında geçen olayları anlatan bir destandır. Bu destan kahramanlar arasındaki öfkeyi, Tanrıların savaşı nasıl

⁸⁹ Grimall Pierre, *Yunan Mitolojisi*, çev. Işık Ergüden (Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 2018), 7-12.

⁹⁰ *Hesiodos Eseri ve Kaynakları*, çev. Sabahattin Eyüboğlu - Azra Erhat (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1977), 2.

⁹¹ Kathleen Sears, *Mitoloji 101: Eski Yunan ve Roma Mitolojisi Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey*, çev. Ekin Duru (İstanbul: Say Yayınları, 2020), 13-14.

⁹² Yeşim Dilek, “İlyada, Odyseia ve Theogonia Işığında Antik Yunan'da Tanrıların Kadere Etkisi ve Özgür İrade Kavramı”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları* 25 (23 Mart 2022), 379-380.

etkilediğini ve kıskançlıklarını, savaşın dehşetini ve insanın kaderi karşısındaki çaresizliğini anlatır. Diğer kitap olan *Odysseia* ise, Odysseus'un Ithaka'ya dönüş yolculuğunu anlatır. Eserde, Odysseus'un evine dönmek için karşılaştığı sayısız macera ve zorluklar ele alınır. Birçok mitolojik yaratıkla karşılaşan Odysseus'un hikayesi; zekâ, cesaret ve dayanıklılığın öne çıktığı bir destandır. Aynı zamanda, Odysseus'un ailesinin sadakati ve bekleyişi de eserde önemli bir yer edinir.

Tanrıların Doğuşu (Theogonia) Hesiodos'un ilk eseridir; Musaların isteği doğrultusunda tanrıların tarihçesini anlatır. Bu şiir, yaratılıştan başlayarak tanrılar ve tanrıçaların öykülerinin temelini oluşturur ve evrenin, tanrılar ve dünyanın oluşumunu açıklar. Toplam 1022 dizeden oluşur. Yaklaşık 828 dizeden oluşan *İşler ve Günler (Erga kai Hemera)* ise Hesiodos'un ikinci eseridir. Erkek kardeşi Perses'in babalarından kalan araziyle ilgili tartışmalarını yansıtır. *İşler ve Günler*, iki kardeşin bu konudaki tartışmalarını konu alan öykü ve söylencelerle doludur.⁹³ Hesiodos'un *Tanrıların Doğuşu* adlı eseri, kozmogonik Yunan anlatılarının bugüne gelen en eski örneğidir.⁹⁴

Homeros, tanrıların geçmişlerinden ve kökenlerinden bahsetmemektedir. O, sadece Zeus'un Kronos'un oğlu olduğunu ve Okeanos ile karısı Thetis'in tüm tanrılar ve varlıkların sahibi olduğunu belirtmektedir. Öte yandan Hesiodos ise tanrıların kökenlerini ve önemli maceralarını anlatarak, evrenin nasıl yaratıldığını da açıklamaya çalışır. Böylece bu eser hem teogoni hem de kozmogoni olarak kabul edilir. Hesiodos'un şiirleri, Eski Yunan halkının inançlarını derleyerek, kendisinden sonra gelen Yunan şair ve bilginleri tarafından itirazsız benimsenmiştir.⁹⁵ Yunan mitolojisindeki evrenin yaratılışı ve Tanrılar doğuşu, Hesiodos'un *Theogonia*'sından faydalanılarak yazılacaktır. Bu bağlamda yazarlara ve eserlerine değinmekte fayda görülmüştür.

Yunan mitolojisinin evrenin başlangıcıyla ilgili mitleri hem kozmik düzenin hem de tanrılar kökenlerini açıklamak için kullanılan mitolojik hikayeleri içerir. Bu mitolojide, evrenin yaratılışı ve tanrılar doğuşu, kozmogoninin ve teogoninin temel unsurlarını oluşturur. Yunan mitolojisinde evrenin yaratılışı, genellikle Kaos adı verilen ilkel bir boşlukla başlar.

⁹³ Hesiodos, *Theogonia- İşler ve Günler*, çev. Azra Erhat - Sabahattin Eyüboğlu (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016), 192.

⁹⁴ Richard Buxton, *Yunan Mitolojisi*, çev. Ahmet Fethi Yıldırım (İstanbul: Alfa Basım, 2016), 44.

⁹⁵ Şefik Can, *Klasik Yunan Mitolojisi* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1994), 5.

Khaos'tu hepsinden önce var olan,
 Sonra geniş göğüslü Gaia, Ana Toprak,
 Sürekli, sağlam tabanı bütün ölümsüzlerin,
 Onlar ki tepelerinde otururlar karlı Olympos'un
 Ve yol yol toprağın dibindeki karanlık Tartaros'ta,
 Ve sonra Eros, en güzeli ölümsüz tanrıların,
 O Eros ki elini ayağını çözer canlıların,
 Ve insanların da tanrıların da ellerinden alır
 Yüreklerini, akıl ve istem güçlerini.
 Khaos'tan Erebos ve Karanlık Gece doğdu
 Erebos'la sevişip birleşmesinden. (Erhat - Eyüboğlu, 2016, s.7).

Khaos, Türkçede “karmaşa” anlamına gelmektedir.⁹⁶ Evrenin başlangıcında, dünya, gökyüzü ve denizler henüz oluşmamışken, tüm unsurlar bir arada bulunuyordu ve bu duruma Kaos deniyordu. Kaos, son derece düzensiz ve biçimsiz bir boşluktu, ancak içinde düzenli bir evrenin potansiyelini barındırıyordu. Bu Kaos içindeki tüm unsurlar- dünya, gökyüzü, denizler- birbirinin üzerine yığılmış haldeydi ve hiçbir unsur kendi kimliğine sahip değildi. Dünya belirgin bir şekle sahip değildi, gökyüzünde hava yoktu ve denizlerde su bulunmuyordu.⁹⁷ Burada bahsedilen “khaos” bir “düzensizlik” değildir, daha çok karanlık, yarılan bir uzay anlamında “gedik” demektir.⁹⁸ Aynı zamanda “khaos” sözcüğü, İngilizcedeki “gap” (boşluk) ve “yawn” (geniş açıklık, yarık) sözcükleriyle etimolojik olarak bağlantılıdır ve bazılarına göre Hesiodos’un “khaos”tan kastettiği şey içinden ilk tanrıların çıktığı boşluktur.⁹⁹ Sonrasında dünyayı tanımlayan uzaysal ve zamansal özellikler varolur. Khaos’tan sırasıyla Gaia (toprak ana), yeraltı dünyasının en derin ve karanlık yeri Tartaros ve eşsiz güzelliği ile Eros doğar. Khaos’tan Erebos (karanlık) ve gece (Nyx) de doğmuştur. Eros ilkesinin varlığı, sonraki bütün üreme eylemlerinin ön koşuludur. Var olan herşey Gaia, Eros ve Tartaros’tan çıkmıştır (Hesiodos’un bazı metin okumalarına göre Tartaros yoktur, bazılarında vardır, burada Tartaros’un da dahil edilmesi uygun görüldü).¹⁰⁰ Böylece bir ayrışma oluşmuş ve düzene girme evresi başlamıştır.

Nyx (Gece), Moros'u (Kader), siyah Moirai'yi (Kader Tanrıçaları), Thanatos'u (Ölüm), Hypnos'u (Uyku) ve Rüyalari doğurur. Sonrasında Momos'u (Alay) ve Oizys'i (Acı ve Şikâyet) doğurur. Okeanos'un ötesinde altın elmaları koruyan Hesperides'i ve

⁹⁶ Derman Bayladı, *Tanrıların Öyküsü* (İstanbul: Say Yayınları, 2012), 15.

⁹⁷ Sears, *Mitoloji 101: Eski Yunan ve Roma Mitolojisi Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey*, 23.

⁹⁸ Buxton, *Yunan Mitolojisi*, 44.

⁹⁹ Barry B. Powell, *Klasik Mitoloji*, çev. Sinan Okan Çavuş (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2018), 98.

¹⁰⁰ Buxton, *Yunan Mitolojisi*, 44.

doğumdan ölüme kadar hayatımızın ipliklerini ören Parkae'yi (Kader Tanrıçaları: Klotho, Lakheesis, Atropos) dünyaya getirir. Ardından, fanilere korku salan Nemesis (İntikam), Aldatma, Öfke ve Eris (Nifak) doğar. Eris'ten ise Ponos (İstirap), Algos (Acı), Loimos (Kıtlık), Apate (Aldatma), Savaşlar, Cinayetler, Şüphe, Zulüm ve Yeminler doğar. Dikkat edildiğinde, bunların hepsi insan yaşamına dair duyguların sembolleri olarak kolayca anlaşılır.¹⁰¹

Khaos Erebus'u (Erebus aynı zamanda Tartaros'a benzer karanlık, cehennemlik bir diyardır) ve Nyx'i (gece) yaratır. Nyx'de Erebus'la birleştikten sonra Aither ("Işık" ile "Hava" arasında bir şey) ile Gündüz'ü üretir. Gaia, bir birleşme olmadan, kendinden üzerine bir örtü kalıcı örtü olacak Uranos'u üretir. Yine kendi başına Dağları ve Pontos'u (Deniz) doğurur.¹⁰²

Beşinci yüzyıl oyun yazarı Aristophanes'in *Kuşlar* adlı komedisinde başka bir yaratılış miti yer alır. Bu anlatı, sahte kahramanlık ve dini felsefi spekülasyonun mizahi bir şekilde ele alınmasına rağmen, daha eski teorileri yansıtır ve hem anlatıların çeşitliliğini hem de Eros'un önceliğini ortaya koyar. Bir kuş korusu, kuşların tüm tanrılardan daha eski olduğunu şu hikâye ile gösterir.¹⁰³

Chaos, Night, black Erebus, and broad Tartarus were first. But Ge, Aer [the lower atmosphere], and Uranus [Sky] did not exist. In the vast hollows of Erebus first of all black-winged Night, alone, brought forth an egg, from which Eros, the desirable, burst forth like a swift whirlwind, his back glistening with golden wings. He mingled in broad Tartarus with Chaos, winged and dark as night, and hatched our race of birds and first led it to light; There was no race of immortals before Eros caused all things to mingle. From the mingling of couples, Uranus, Oceanus, Ge, and the immortal race of all the blessed gods came into being. (Morford - Lenardon, 1985, s. 31).

Yukarıdaki alıntının çevirisi şudur: Kaos, Gece, Kara Erebus ve Geniş Tartarus ilk sıradaydı. Ama Ge, Aer [alt atmosfer] ve Uranüs [Gökyüzü] yoktu. Erebus'un uçsuz bucaksız çukurlarında ilk olarak kara kanatlı Gece, tek başına, bir yumurta çıkardı ve içinden arzu edilen Eros, sırtını altın kanatlarla dinleyen hızlı bir kasırga gibi fırladı. Geniş Tartarus'ta Kaos'la karıştı, kanatlı ve gece kadar karanlıktı ve kuş ırkımızı

¹⁰¹ Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, 7.

¹⁰² Buxton, *Yunan Mitolojisi*, 45.

¹⁰³ Mark P. O. Morford - Robert J. Lenardon, *Classical Mythology* (New York: Longman, 1985), 31.

yumurtadan çıkardı ve ilk önce onu ışığa götürdü; Eros her şeyin karışmasına neden olmadan önce ölümsüzlerin hiçbir ırkı yoktu. Çiftlerin karışmasından Uranos, Oceanus, Ge ve tüm kutsanmış tanrıların ölümsüz ırkı meydana geldi.

Aristhophanes yaratılışın başlangıcını anlatmaktadır. İlk olarak Kaos, Gece, Erebus ve Tartarus vardır, ancak Ge (Gaia), Aer (Aither) ve Uranos yoktur. Erebus'un boşluklarında, Gece bir yumurta meydana getirir ve bu yumurtadan altın kanatlı Eros çıkar. Eros, Kaos ile birleşerek kuşların soyunu yaratır ve onları ışığa çıkarır. Eros, her şeyin karışmasını sağlamadan önce ölümsüzlerin bir soyu yoktur. Çiftlerin karışmasından Uranos, Okeanus, Ge (Gaia) ve kutsanmış tanrıların ölümsüz soyu meydana gelir. Aristhophanes'in eserinde görülen önemli bir nokta kaostan yaratımın yanında kozmik bir yumurta yaratılış anlatımı da vardır. Hesiodos'un eserinden direkt bu çıkarımı yapmak zordur.

2.1.1. Gaia ve Uranos

Toprak bir varlık yarattı kendine eşit:
Dört bir yanını saran Uranos, yıldızlı Gök'ü,
Mutlu tanrıların sürekli, sağlam yurdunu.
Yüksek dağları yarattı sonra,
Konaklarında tanrıçalar oturan dağları.
Sonra denizi yarattı, ekin vermez denizi:
Azgın dalgalarıyla şişen Pontos'u.
Kimseyle sevişip birleşmeden yaptı bunu.
Sonra sarmaşıp kucaklaşıp Uranos'la
Doğurdu derin anaforu Okeanos'u
Ve Koios'u, Hyperion'u, İapetos'u, (Erhat - Eyüboğlu, 2016, s. 7-8).

Bu dizlerde yaratılış süreci ve titanların soyu anlatılmaktadır. Khaos'tan sonra Gaia (Toprak Ana) doğar ve tüm tanrılar onun soyundan gelir. Gaia, babasız olarak Uranos'u (gök), Dağları ve Pontos'u (deniz) doğurur. Gaia, Uranos ile birleşerek titanları, Yüz Kollu Devleri ve Kyklopları doğurur. Pontos ile birleşmesinden ise deniz tanrıları doğar.

Homeros'ta hiç adı geçmeyen Gaia, Hesiodos'un *Theogonia*'sında dünyayı ve yeri simgeleyen evrensel bir öge olarak yer alır. Gaia, bir tanrıdan ziyade kozmik bir varlıktır ve bütün öğelerin kaynağındaki ana ilkedir. Hesiodos, doğadaki ana ilkeyi tanımlamaya çalışan İonya düşünürleri gibi davranarak, Gaia'yı "bütün ölümsüzlerin sürekli, sağlam tabanı" olarak kabul eder. Gaia parthenogenesis (kendi kendine doğurma) prensibine göre

Gök'ü, Dağ'ları ve Deniz'i yaratır. Gaia, düzensiz boşluktan çıktıktan sonra dişi-erkek birleşme yoluyla evreni ve tanrılarını meydana getiren düzen kurucu bir güçtür.¹⁰⁴

Toprak Ana olarak bilinen Gaia, ilk Ulu Tanrıça ya da Ana Tanrıça'dır. Bronz Çağı'nda Yunanistan'a gelen kabileler, bu Ulu Tanrıça'ya tapınmaktaydılar. Bu kabileler çiftçiydi ve topraklarının bereketi onlar için büyük önem taşıyordu. Hayatta kalmaları, verimsiz geçen aylarda yeterince yiyecek elde etmelerine ve kabilelerinin devamı için yeterli çocuk sahibi olmalarına bağlıydı. Bu insanlar, bir kadının doğurganlığı ile toprağın bitkileri "doğurma" yeteneği arasında bir bağlantı kurmuşlardı.¹⁰⁵ Bu yüzden, toprağın ruhunun kadın olduğuna inanıyorlardı ve ilk Yunanların taptığı en önemli tanrısal varlıklar kadınlardı. Aynı zamanda burada önemli bir nokta daha var, Yunan mitolojisinin ilk evreleri anaerkil bir yapı sergilemektedir, toprak ana Gaia bunun en güzel örneğidir.

Gaia kendi doğurduğu çocuklardan Uranos ve Pontus ile birlikte olur. Pontus ile birlikteliği oğulları Kronos'a babası Uranos'u hadım ettirmesinden sonra gerçekleşir.¹⁰⁶ Pontus ile birleşmesinden beş çocuk doğar: Ceto, Eurybia, Nereus, Thaumas ve Phorcys.¹⁰⁷ Gaia'nın kendinden doğurduğu Uranos (Gök), kozmik bir varlıktır ve aynı zamanda ilk erkek ve baba olan tanrıdır.¹⁰⁸ Uranos, Gaia ile aynı boyuttadır ve sanki sürekli bir halvet halindeymişçesine Gaia'nın üzerini örter.¹⁰⁹ Gaia, Uranos'la birleşip erkek ve dişi Titan'ları, Kyklop'ları ve Hekatonkheir'leri doğurur. Titanlardan erkek olanlar; Okeanos, Koios, Krios, Hyperion, İapetos ve Kronos'tur. Titanides olarak bilinen dişi Titanlar ise şunlardır; Theia, Rhea, Themis, Phoibe, Mnemosyne ve Tethys. Kykloplar, tanrılara benzemekle birlikte ayırt edici bir özelliğe sahiptiler; alınlarının ortasında tek göz bulunur. Bu dev yaratıklar "Tepegöz" olarak ta bilinirler ve isimleri şunlardır: Brontes (Gök gürültüsü), Steropes (Şimşek) ve Arges (Yıldırım). Hekatonkheirler ise ellişer tane başa ve yüzer tane kola sahiptir. Bunlar, Kottos, Briareus ve Gyes'tir.¹¹⁰ Gaia, son olarak Tartaros ile birleşerek Typhon'u doğurmuştur. Diğer theogonialara göre, Gaia'nın Tartaros'tan Ekhidna adında bir kızı olmuş ve Poseidon ile birleşerek Antaios adında bir devi doğurmuştur. Genellikle devler, azmanlar ve

¹⁰⁴ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 199-200.

¹⁰⁵ Rosenberg, *Dünya Mitolojisi-Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*, 27.

¹⁰⁶ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 200.

¹⁰⁷ Sears, *Mitoloji 101: Eski Yunan ve Roma Mitolojisi Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey*, 31.

¹⁰⁸ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 529.

¹⁰⁹ Powell, *Klasik Mitoloji*, 100.

¹¹⁰ Bedrettin Cömert, *Mitoloji ve İkonografi* (Ankara: De Ki Basım Yayım, 2010), 20.

canavarlar Gaia'nın çocukları olarak kabul edilir. Zamanla Gaia'nın mitolojideki yeri ve önemi değişmiş, kozmik Ana Toprak, dinde daha belirgin tanrıçalar olan Demeter ve Kybele gibi toprak ve bereket tanrıçalarına yerini bırakmıştır. Bu şekilde Gaia, daha kişisel ve insani tanrıçalarla birleşmiş veya kozmik bir unsur olarak felsefeye girmiştir.¹¹¹

Uranos doğan çocuklarının gücünü görür, bu güç onu rahatsız eder ve aynı zamanda doğan çocuklarına karşı bir tiksinti oluşur ve böylece onları görmek istemez. Çocuklarının aydınlığa çıkmalarına izin vermez, onları Gaia/Yer'in kuytu bir köşesine saklar.¹¹² Bu saklama işini Uranos'un Gaia ile olan birleşmesinden yani üstünü örtmüş olduğu durumdan ayrılmak istemediği şeklinde yorumlarda vardır. Gaia bu durumdan rahatsızdır ve acıdan inler bir haldedir.¹¹³ Aynı zamanda Uranos Gaia'dan ayrılmak istemeyerek kozmik sürekli ayrışmaya ve farklılaşmaya da engel oluyordur.¹¹⁴ Hesiodos bu durumu dizelerinde şöyle anlatır:

Böylesine korkunçtu Toprak'la Gök'ün oğulları.
Babaları ilk günden iğrenmişti onlardan,
Doğar doğmaz gün ışığına çıkaracak yerde
Toprak'ın bağrına saklamıştı onları
Ve Uranos sürdürürken bu korkunç oyunu
Koca Toprak inim inim inliyordu zorundan. (Erhat - Eyüboğlu, 2016, s.8).

Gaia bu duruma daha fazla dayanamaz ve bir plan yapmaya karar verir.

Kurnazca bir düzen kuruyor o zaman
Ak çeliği yarativeriyor çabucak
Ve koca bir tırpan yapıp o çelikten
Kışkırtıyor oğullarını kızgın yüreğiyle:
"Benden ve azılı bir varlıktan doğan oğullarım,
Suçlu bir babanın cezasını verelim,
Dinleyin beni, ne kadar babanız da olsa bu varlık
Odur kötülükleri ilk tasarlayan."
Böyle dedi, korktu herkes, tek ses çıkmadı,
Yalnız art düşünceli koca Kronos
Şöyle söyledi anasına korkmadan:
Ana, ben göreceğim bu işi, sözüm söz,
Kötü bir babaya acımam, babamız da olsa,
Kötülükleri ilk tasarlayan oymuş madem."
Böyle dedi ve koca Toprak için için sevindi,
Sakladı onu, pusuya yatırdı,

¹¹¹ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 201.

¹¹² Buxton, *Yunan Mitolojisi*, 46.

¹¹³ Colette Estin - Helene Laporte, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, çev. Musa Eran (Ankara: TÜBİTAK, 2008), 122.

¹¹⁴ William Hansen, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, çev. Ümit Hüsrev Yolsal (İstanbul: Say Yayınları, 2018), 370.

Bir tırpan verdi eline, keskin dişli
 Ve oynayacağı oyunu öğretti ona.
 Koca Uranos geldi geceyle,
 İndi yere arzudan yanıp tutuşarak,
 Yaklaşıp sardı Toprak'ı boydan boya.
 Ama pusuda bekleyen oğlu
 Uzattı sol elini ve sağ elindeki tırpanla
 Koskoca, upuzun, sivri dişli tırpanla
 Bir anda kesti babasının hayalarını
 Ve kaldırıp attı arkasında bir yere.
 Ama hoş bir şey değildi elinden savrulup giden:
 Kanlar fışkırıp saçıldı içinden
 Ve hepsi gömülü kaldı Toprak'ın bağrında,
 Ve bunlardan gebe kalan Toprak yıllar sonra
 Doğurdu yaman Erinyesleri, öç tanrıçalarını,
 Parlak zırhlı, uzun kargılı Devleri,
 Bir de yeryüzüne yayılan Orman Perileri'ni.
 Ak çeliğin kestiği hayalara gelince,
 Dalgalı denize atar atmaz onları
 Gittiler engine doğru uzun zaman.
 Ak köpükler çıkıyordu tanrısal uzuvdan:
 Bir kız türeyiverdi bu ak köpükten.
 Önce kutsal Kythera'ya uğradı bu kız,
 Oradan da denizle çevrili Kıbrıs'a gitti.
 Orada karaya çıktı güzeller güzeli tanrıça,
 Yürüdükçe yeşil çimenler fışkırıyordu
 Narin ayaklarının bastığı yerden.
 Aphrodite dediler ona tanrılar ve insanlar
 Bir köpükten doğduğu için,
 Güzel çelenkli Kytheralı da dediler ona
 O adanın kıyılarına uğradığı için,
 Kıbrıslı da derler, oranın sularından çıktığı için,
 Philomedeia da derler hayalardan türedi diye. (Erhat - Eyüboğlu, 2016, s. 8-9-10).

Bu dizelerde Gaia'nın yaptığı plan, planı hayata geçirmesi ve anında oluşan sonuçlar anlatılır. Gaia çocuklarına planını anlatınca, çocukları bu plandan müthiş şekilde korkarlar, ancak en son doğan oğlu cesur Kronos, annesine yardım edeceğini söyler. Akşam olunca Uranos, adeti üzere “Gece”yi arkadaş olarak yanına alır ve karısını görmeye gider. Konuşup biraz vakit geçirirler ve sonra yatarlar. Hiçbir şeyden şüphelenmeyen kocası derin bir uykuya dalınca, annesi tarafından çağırılan Kronos gelir ve tırpanla babasını acımadan biçer, vücudunun kanlı parçalarını denize atar. Babasına ilk tırpanı vurduğu zaman açılan yaralardan sızan siyah kan damlaları yere düştüğünde yenilmez Erinyes (Hiddetler), korkunç Geants (Devler) ve Meliades perileri doğar. Dalgaların üstünde çalkan et parçalarına gelince; onlardan beyaz bir köpük oluşur.

Sonra bu beyaz köpükten, ilahi bir bakire, genç ve güzel bir Tanrıça olan Aphrodite doğar. Onu dalgalar, çiçeklerle süslenmiş bir sedef kabuğu içinde Kıbrıs adasına götürür.¹¹⁵

Kronos, babasının cinsel organını parçalayarak ve onu Gaia'dan ayırarak ait olduğu yere, gökyüzüne gönderir. Böylece, iki “ilksel” element kalıcı bir biçimde birbirinden ayrılmış olur. Artık dünya, olması gerektiği gibidir; gök yukarıda, yer aşağıda ve Tartaros onun altında bir yerdedir. Bu kesin ayrılığın bedeli ağır olmuştur; bir oğul babasına karşı çıkmış ve ona şiddet uygulamıştır. Uranos (Gök), hain evladı Kronos'u ağır bir şekilde lanetler. Uranos'un yarasından akan kanlardan, akraba kanı dökenlerin başına musallat olup onları delirten korkunç öç tanrıçaları Erinysler (Furialar) doğar. Erinysler özellikle acımasızdır, çünkü akraba kanı bir anlamda insanın kendi kanıdır. Yaradan akan kanın bir kısmından, acı kuvvetlerine kimsenin karşı koyamadığı, ileride Zeus ve Olymposlu kardeşlerine kafa tutacak olan Gigantlar (Devler) doğar.¹¹⁶

Uranos erkeklik organını kaybeder ve Gaia'nın üzerinden çekilir. Aslında bu durum şöyle de düşünülebilir; Uranos Gaia üzerindeki hakimiyetini/iktidarını hadım olmasıyla birlikte kaybetmiş olur ve kendi yerine çekilir.¹¹⁷

Uranos ile Gaia'nın ayrılması, hapsedilmiş titanların çıkıp kendi soylarını devam ettirmesine olanak tanır. Titanlar ayrı bir başlıkta ele alınacaktır. Öncesinde Gece'nin (Nyx) ve Pontus'un çocuklarından bahsetmek gereklidir. Gece'nin karanlık çocukları arasında Kör Talih, Ölüm, Kabahat ve Sefalet; Uyku, Rüyalar, Hile ve Cinsel Sevgi; Kader Tanrıçaları, Açlık, Acılar, Savaşlar, Katliamlar ve Kavgalar gibi varoluşun kaçınılmaz yanlarını üreten Uyumsuzluk bulunur. Pontus'tan (Deniz) ise, suları dolduran sevimli veya tuhaf birçok yaratık çıkar. Pontus'un oğlu dürüst Deniz İhtiyarı Nereus, Okeanos'un kızı Doris ile birleşerek elli deniz perisine baba olur. Diğer oğlu Thaumias, Elektra ile ilişkiye girer ve çocukları arasında rüzgâr gibi hızlı Harpyalar ile ilahi ulak ve gökkuşağı tanrıçası İris bulunur. Pontus'un üçüncü oğlu Phorkys, kız kardeşi Keto ile birleşerek birçok tuhaf yaratık doğurur: doğarken yaşlı olan Graialar, Gorgolar ve belden yukarısı peri, aşağısı yılan olan Ekhidna. Ekhidna, Khimaira ve Sphinks'in annesidir.¹¹⁸

¹¹⁵ Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, 6-7.

¹¹⁶ Powell, *Klasik Mitoloji*, 104.

¹¹⁷ Hansen, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, 371.

¹¹⁸ Buxton, *Yunan Mitolojisi*, 46-47.

Hesiodos'un dizeleri bundan sonra Titanlara, yani Uranos ile Gaia'nın torunlarına döner. Her şeyi saran ırmak Okeanos, Titan olan kız kardeşi Tethys ile birlikte olur; büyük ve küçük ırmaklar ile sayıları 3000 olan nymphalar onların çocuklarıdır. Hesiodos'un sıraladığı bazı adlar, "salt" bir listenin dinleyici üzerinde yarattığı büyüğü gösterir: Peitho ve Admente, Ianthe ve Elektra, Doris, Prynno ve tanrı gibi Urania, Hippo, Klymene, Rhodeia ve Kallirhoe, Zeukso, Klythia, Idyuia ve Pasithoe, Pleksaura ve Galaksaura ve sevimli Dione, Melobosis, Thoe ve güzel Polydora. Bu nymphaların hepsinin suyla belirgin bir bağlantısı yoktur. Bağlantısı olanlardan biri, Zeus'un rejiminde korkutucu güçler kazanan ırmak Styks'tir; tanrılar onun üzerine yemin ederler.¹¹⁹

Yukarıdaki paragraflarda anlatılan evrenin yaratılışı ve tanrıların doğuşu mitlerinden çıkarılabilecek bir başka anlam; bu evrenin şimdiki haline gelmeden önceki kaotik dönemi canavarca bedenler aracılığıyla tasvir etmesidir. Bu anlatılardaki canavarca bedenlerin hem doğrusal hem de döngüsel olarak kullanımı, neredeyse bir deneme-yanılma süreciyle gerçekleşen bir farklılaşma dönemini simgeler ve bu süreç, günümüzdeki insanların ve hayvanların biçimlerinin gelişimine yol açar. Bu işlev sayesinde, kozmogoni metinlerinde sıklıkla karışık ya da melez bedenlere sahip yaratıklar ortaya çıkar.¹²⁰ Kozmogoni metinlerindeki canavarlar genellikle tanrılar veya ilahi varlıklar olduğundan, aşırı boyut veya güç bu bağlamda anormallik olarak değerlendirilemez, çünkü bu özellikler bu varlıklar için olağan kabul edilir. Aynı şekilde, özellikle erken dönem tanrılar, kozmosun belirli unsurlarını temsil ettiklerinden, çocuklarının ebeveynlerinden farklı görünmesi alışılmadık bir durum değildir. Örneğin, Hesiodos'un *Theogony*'sinde, Gaia ve Uranos Titanları doğurur. Titanlar fiziksel olarak canavarca değildir ve ideal insan formuna sahip Olimpos tanrılarını doğururlar. Buna karşılık, Titanların bazı kardeşleri, örneğin Kykloplar veya Hekatonkheirler (Yüz Elliler), anormal sayıda göz veya ele ve başa sahip oldukları için canavarca kabul edilirler. Kozmogoni metinlerinde bu ebeveyn-çocuk farklılaşması iki nedenle önemlidir. Birincisi, kozmogoni evrenin insanlar, hayvanlar ve doğal özelliklerle dolu hale gelme süreci olduğundan, erken tanrılar, böyle bir çeşitlilik yaratmak için kendilerine benzer çocuklar üretemezler. Bu yüzden, erken tanrıların

¹¹⁹ Buxton, *Yunan Mitolojisi*, 47.

¹²⁰ Fiona Mitchell, *Monsters in Greek Literature: Aberrant Bodies in Ancient Greek Cosmogony, Ethnography, and Biology* (New York: Routledge, 2021), 24-25.

kendilerinden farklı çocuklar üretmesi olağandır ve dolayısıyla canavarca sayılmaz. İkincisi, kozmogonideki birçok erken tanrı, aynı anda yerleri veya mekânları temsil eder ve Uranos ile Gaia örneğinde olduğu gibi antropomorfik bedenlere sahip olabilirler.

2.1.2. Kyklop'lar ve Devler

Gaia ile Uranus'un ilk çocukları, "Yüz Ele Sahip" anlamına gelen Hekatonkheir'lerdir. Cottus, Briareus (ya da Aegaeon) ve Gyges (ya da Gyes) isimli üç Hekatonkheir'in her birinin yüz kolu ve elli kafası vardır. Bu yaratıklara dev denir, ancak mitolojide daha sonra ortaya çıkan devlerden farklıdırlar. Yüz Elliler inanılmaz bir güçle sahiptir. Örneğin, büyük kayalar fırlatarak dağları yerle bir ederler. Bu olağanüstü güçleri yüzünden herkes onlardan korkar; evrenin yöneticisi Uranus bile. Bu nedenle Uranus, onları Tartaros'a (Yeraltı Dünyası) hapseder.¹²¹

Kykloplar, tek gözlü devlerdir. Gaia ile Uranus'un oğulları olan Kykloplar, son derece yeteneklidirler ve Zeus'un şimşeklerini yaratıp ona silah olarak verirler. Daha sonraki söylencelerde Kykloplar yamyam olarak betimlenir ve en ünlüleri, uzun yolculuğu sırasında Odysseus'a tehdit oluşturan Poseidon'un oğlu Polyphemos'tur. Gaia daha sonra üç Kyklop doğurur. Bunların babası da Uranus'tur. Yüz Elliler gibi Kykloplar da devasa boyutlardadır ve büyük bir güç ve yeteneğe sahiptirler. Kyklopların oldukça çirkin ve ürkütücü bir görünümü vardır. Her birinin alnının ortasında tek bir göz bulunur. Kyklopların korkunç ve insan yiyici oldukları düşünülse de bu daha sonraki söylenceler için geçerlidir. Aksine, onlar ilk metal işçileri olarak tanınırlar. Üç Kyklop fırtına tanrısıdır: Brontes, Gök Gürültüsü ya da Gök Gürleten olarak bilinir; Arges'e Çakan ya da Yıldırım adı verilir ve Steropes (ya da Asteropes), Şimşek veya Şimşek Çaktıran lakabını taşır. Uranus, güçlerinden korktuğu Kyklopları da kardeşleri Yüz Elliler ile birlikte Tartaros'a hapseder.¹²²

Devler çok güçlü bir ırktır. Başları ve bedenleri insan gibidir, ancak bacakları yılanlardan oluşur. Devasa büyüklükleri, gür ve dağınık saç ve sakallarıyla yolları üzerindeki her şeye korku salarlar. Devler, tanrılar için gerçek bir tehdit oluşturur. Kocaman gövdeleri ve güçlerinin yanı sıra, Devler bir ölümsüz tarafından öldürülemez.

¹²¹ Sears, *Mitoloji 101: Eski Yunan ve Roma Mitolojisi Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey*, 35.

¹²² Sears, *Mitoloji 101: Eski Yunan ve Roma Mitolojisi Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey*, 36.

Ancak bir ölümlü ve bir ölümsüz birlikte bir Devi öldürebilir. Dahası, bazı söylencelere göre belirli bir bitki, ölümlülerin Devlere saldırısını etkisiz hale getirir. Zeus bunu öğrenir ve Devler bu bitkiyi ele geçirmeden önce, bitkiyi dünyadan kaldırır.¹²³

2.1.3. Titanlar

Titanlar, Gaia ve Uranos'un çocuklarıdır. Titanlar dünyanın fiziksel çevresinin halen yaratılmakta olduğu bir zamanda yaşadılar (hem "önce" hem geçici olan bir zamanda). Hatta onların birleşmesinden ortaya çıkan varlıklar evrenin oluşumunun devamıydı. Örneğin; Theia ile Hyperion'un birlikteliğinden çocukları olan Helios (Güneş), Selene (Ay), ve Eos (Şafak)'tur. Eos zamanı geldiğinde rüzgarları ve yıldızları doğurur.¹²⁴ Bu şekilde evren ve yaşadığımız dünya tamamlanana kadar birleşmeler ve doğurmalar devam eder. Titanlar, altı erkek titan ve altı dişi titanidesten oluşur:

Okeanos: Gaia'nın on iki Titan çocuğunun en büyüğüdür. Ancak diğer Titanlardan farklı bir rol oynar; tanrılar arasındaki çatışmalara karışmamış, dünyanın kenarına çekilerek oraya yerleşmiştir. Yunan erken döneminde, dünya yuvarlak ve yassı bir disk olarak görülür ve Okeanos bu diski çevreleyen bir su halkası olarak tasvir edilir. Okeanos, deniz gibi değil, evrensel bir nehir ve tüm nehirlerin babası olarak düşünülür. Derin anaforları ve burgaçları olması, onun akan bir su kütlesi olarak tanımlanmasına neden olur.¹²⁵

Koios: Titanlardan biri olarak bilinir. Phoibe ile evlenir ve bu evlilikten iki kızları olur: Leto ve Asterie. Işığın simgeleyen göksel bir varlık olan Koios ile Phoibe, Apollon ve Artemis'in atalarıdır.¹²⁶

Krios: Uranos ve Gaia'nın oğludur ve Titanlardan biri olarak bilir Eurybie ile birleşir ve Astraios, Pallas ve Perses'i doğurur.¹²⁷

Hyperion: Adı "yukarıda giden" yani "dünyanın üstünde dolaşan" anlamına gelen Hyperion, Uranos ve Gaia'nın oğludur. Kız kardeşi Theia ile evlenir ve bu evlilikten Helios, Selene ve Eos doğar. Hyperion'un kendisine ait bir efsanesi yoktur. Bazı

¹²³ Sears, *Mitoloji 101: Eski Yunan ve Roma Mitolojisi Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey*, 44.

¹²⁴ Buxton, *Yunan Mitolojisi*, 47.

¹²⁵ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 402.

¹²⁶ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 320.

¹²⁷ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 324.

metinlerde Hyperion adı, Helios'a sıfat olarak kullanılır.¹²⁸ Aynı zamanda ilk güneş tanrısı olan Hyperion, daha sonra çoğunlukla güneş tanrısı olarak bilinen Helios'un babası olur.¹²⁹

İapetos: Uranos ve Gaia'nın oğlu olan Titan İapetos, her biri sorunlu efsanelerin kahramanı olan oğullar dünyaya getirmiştir. Diğer kaynaklara göre, İapetos Klymene ile değil, Asia ile evlenir (Asia). Diğer Titanlar gibi İapetos da Zeus tarafından Tartaros'a atılıp yeraltına hapsedilir. Ününü, insanlığın savunucusu Prometheus'un babası olmasına borçludur, ancak aynı zamanda Epimetheus, Menoetius ve Atlas'ın da babasıdır.¹³⁰ Hesiodos, bu Titan'ın soyunu şöyle tanımlar:

İapetos aldı Klymene'yi,
Güzel topuklu Okeanos kızını,
Girdi onunla gerdeğe ve bir oğlu oldu:
Azgın yürekli Atlas tanrı.
Sonra getirdi dünyaya Menoitios'u
O kendini çok beğenen tanrıyı;
Ve kıvrak, cin fikirli Prometheus'u, (Erhat - Eyüboğlu, 2016, s. 22).

Kronos: Kronos adının, zaman anlamına gelen "khronos" kelimesiyle aslında hiçbir bağlantısı yoktur.¹³¹ Ancak, sonraki efsane ve yorumlarda bu iki kelime birbirine eşdeğer kabul edilmiş ve Kronos'un zamanı, zamanın akışını ve geçişini simgelediği öne sürülmüştür. Bu nedenle imgelerinde elinde bir tırpanla tasvir edilmiştir. Titanların en küçüğüdür. Kendisi Zeus ve kardeşlerinin babası olan bir titandır.

Theia: Uranos'la Gaia'nın kızıdır. Dişi titanlardan biridir. Hyperion'la evlenir ve Eos, Helios ve Selene'yi doğurur.¹³²

Rhea: Uranos ve Gaia'nın kızı olan Rhea, annesi Gaia'nın birinci tanrı kuşağında yaşadığı serüvenin aynısını ikinci kuşakta yaşar (Tab. 2, 4, 5). Kardeşi Kronos'un eşi olur ve onunla birlikte üçüncü tanrı kuşağını, yani Olymposluları üretir. Ana tanrıça veya toprak tanrıçası olan Rhea'ya, Yunan tanrılarını dünyaya getirdiği için Tanrıların Anası adıyla da anılır.¹³³

¹²⁸ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 263-264.

¹²⁹ Sears, *Mitoloji 101: Eski Yunan ve Roma Mitolojisi Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey*, 41.

¹³⁰ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 268; Sears, *Mitoloji 101: Eski Yunan ve Roma Mitolojisi Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey*, 41.

¹³¹ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 325.

¹³² Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 514.

¹³³ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 470; Sears, *Mitoloji 101: Eski Yunan ve Roma Mitolojisi Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey*, 42.

Mnemosyne: Adı "bellek" anlamına gelen ve belleğin simgesi olan Mnemosyne, İlham Perilerini dünyaya getirmiştir. Efsaneye göre Zeus, Pieria dağlarında dokuz gece Mnemosyne ile birlikte olmuş ve Mnemosyne de dokuz Musa'yı doğurmuştur.¹³⁴

Phoebe: Ana tanrıça ya da toprak tanrıçası olarak Kabul edilir. Leto'nun annesidir.¹³⁵

Themis: Themis'in adı da "koymak", "yerleştirmek", "oturtmak" anlamına gelen bir kökten türemiştir. Doğada mevsimlerin, yılların ve sanatların düzenini sağlayan bir tanrıça üçlüsünü ve canlı varlıklar arasında hayatla ölüm dengesini kurup, kader ipliklerini ellerinde tutan bir başka tanrıça üçlüsünü (kader tanrıcaları) doğuran bu güçlü tanrısal varlıktır. Aynı zamanda Prometheus'un da annesidir. Themis, kanundur, kuraldır, yasanın kendisidir. Ancak bu, gelip geçici bir yasa değil; tanrılar ve insanlar dünyasında değişmez, evrensel ve ölümsüz doğa yasasıdır. Tanrısal yasadır; onun karşısı ise insansal yasa olan Nomos'tur. Hesiodos, Titanlar arasında Themis'ten bahsettikten sonra uzun süre ondan söz etmez, ta ki Olympos tanrıları Titanları yenip Zeus, Kronos'tan olan diğer kardeşleriyle egemenliği paylaşarak yeni düzeni kurana kadar. Zeus, her kuşaktan tanrıçalarla birleşerek çocuk sahibi olur. İlk evliliği Metis ile ve onu Athena'ya gebe bırakır. İkinci evliliği ise Titan kızı Themis ile. Themis, Olympos'ta yaşar. Tanrıların toplantılarına başkanlık eder ve Olympos'taki düzeni korur. Homeros da onu tanır ve İlyada'da Hera ve Zeus ile konuştuğunu gösterir. Ancak Themis'ten çok fazla bahsedilmez; onun bir efsanesi veya öyküsü yoktur. O her yerde ve her zaman vardır. Themis, ürettiği tanrısal varlıklarla etkisini sürdürür ve bu varlıklar tanrılardan daha güçlüdür.¹³⁶

Tethys: İlk deniz tanrıçasıdır. Uranos ve Gaia'nın kızı olan Tethys, dişi Titanların sonuncusudur. Denizin verimliliğini simgeleyen Tethys, tanrı Okeanos ile birleşir ve üç binden fazla dişi varlık doğurur (Tab. 4). Ayrıca, dünyanın tüm ırmakları da Okeanos ve Tethys'in çocukları olarak kabul edilir. Bir efsaneye göre, Tethys, Zeus'un Kronos'a karşı savaşı sırasında Hera'yı yanına alıp büyüttüştür. Hera, İda Dağı'nda Zeus'u bulup onunla

¹³⁴ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 366; Sears, *Mitoloji 101: Eski Yunan ve Roma Mitolojisi Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey*, 42.

¹³⁵ Sears, *Mitoloji 101: Eski Yunan ve Roma Mitolojisi Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey*, 42.

¹³⁶ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 514-515.

birlikte olmayı planladığında, kavga etmiş olan Okeanos ve Tethys'in yanına gitmek üzere olduğunu söylemek için gelmiştir.¹³⁷

2.1.4. Kronos ve Zeus

Kronos, babası Uranos'u hadım ettikten sonra hala yaratılışı devam eden bir evrenin tek hâkimi olarak kalır. Kronos, artık efendisi olduğu bu dünyanın gidişatını değiştirmek ister ve ilk iş kendi gibi titan olan kardeşlerini yerin altından çıkarır. Kardeşlerinden biri olan titanides Rhea ile evlenir. Ancak öfkeli ve işlediği suçun lanetini üzerinde taşır. Canavar kardeşlerini serbest bırakmak yerine, onları annesinin kucağından zorla alıp Tartaros'un derinliklerindeki karanlıklara hapseder. Bu durum Gaia'nın ona karşı dönmesine neden olur. Gaia, bir gün Kronos'un kendi çocuklarından biri tarafından tahtından indirileceğini kehanet eder.¹³⁸

Kronos'un karmaşık bir hükümranlılığı vardır ve bu hükümranlılık, sayısız yeni canlı ile doludur. İktidarını sürdürebilmek için ince hesaplar yapması, şiddet kullanması ve sürekli şüphe içinde olması gerekmektedir. Ebeveynleri, sonunun kendi çocuklarından biri tarafından getirileceğini kehanet ettiği için Kronos, çocuklarından korkar ve karısı Rhea'nın doğurduğu bebekleri doğar doğmaz yutarak yok eder. Bu çocuklar, gelecekte iktidarı aralarında paylaşıp dünyayı yönetecek olan Hestia, Demeter, Hera, Hades, Poseidon ve Zeus'tur.¹³⁹ Hesiodos dizelerinde bu durumu şöyle anlatmaktadır:

Rhea, Kronos'un yatağına girince
Şanlı evlatlar doğurdu ona:
Hestia, Demeter, altın sandallı Hera
Ve güçlü Hades, yerin altında oturan,
Yüreği acıma nedir bilmeyen tanrı,
Toprağı sarsan, uğultulu tanrı Poseidon
Ve temkinli Zeus, tanrıların ve insanların babası,
Yıldırımlarıyla yeryüzünü titreten.
Ama koca Kronos yiyordu ilk çocuklarını
Analarının kutsal karnından çıkıp da
Dizleri üstüne oturduğunda her biri.
Korkuyordu, Uranos'un mağrur torunlarından biri
Ölümsüzler arasında kral olacak diye.
Gaia ve Uranos bildirmişlerdi ona
Ne kadar güçlüler güçlüsü de olsa
Kendi oğluna yenilmekti kaderi.

¹³⁷ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 512; Sears, *Mitoloji 101: Eski Yunan ve Roma Mitolojisi Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey*, 42.

¹³⁸ Pierre, *Yunan Mitolojisi*, 30.

¹³⁹ Powell, *Klasik Mitoloji*, 109.

Buydu çünkü Zeus'un istediği.
Onun için gözü pusudaydı her zaman,
Doğan çocuklarını yiyordu birer birer
Ve Rhea sonsuz bir yas içindeydi. (Erhat - Eyüboğlu, 2016, s. 20-21).

Hikâyeyi başa sararsak eğer: Kronos, annesi Gaia'nın Uranos'u devirmek için hazırladığı planı hatırlar. Ancak, Gaia'nın rahmine tıklan çocuklar yüzünden acı çekmeseydi bu planı yapmayacağının da bilincindedir. Bu nedenle, çocuklarının oluşturduğu tehdidi kendi başına ortadan kaldırmaya karar verir. Sonraki beş yıl boyunca, Rhea her yıl bir çocuk doğurur. Her doğan çocuk, doğar doğmaz Kronos tarafından yutulur. Kronos, çocuklarını annelerinin rahmine geri göndermek yerine, onları tamamen yutup kendi bedeninde saklamayı tercih eder. Rhea, bu duruma dayanamaz ve üzüntü ile öfke içinde deliye döner. Kronos, bir annenin çocuklarına duyduğu sevgi ve onları koruma içgüdüsünü göz ardı eder. Bu annelik duyguları, Rhea'nın kendi intikam planını yapmasına neden olur.¹⁴⁰

Rhea, annesi Gaia ve babası Uranos'tan akıl almak için onlara gider ve en küçük çocuğu Zeus'u doğurmak için Girit'e gitmesi gerektiğini öğrenir. Bu tavsiyeye uyar ve Girit'e gider, doğan çocuğunu bir mağarada saklar. Nymphalar bu bebeği bulur ve onu keçi Amalthea'nın sütü ve arı Melissa'nın balıyla besleyerek büyütürler. Kuretalar olarak da bilinen Korybantlar, çaldıkları zillerle bebeğin güçlü çılgınlıklarını bastırır. Kronos, en son doğan çocuğunun nerede olduğunu sorduğunda, Rhea ona kundak bezine sarılmış bir kaya parçası verir. Aldanmış olan Kronos, beze sarılı taşı yutar. Böylece Zeus hayatta kalır.¹⁴¹

Rhea, Zeus'u çocukluğu süresince Girit'teki bir mağarada saklar ve onu Nympha'lara ve Kuretarlar'a emanet eder. Kuretalar, vahşi yaratıklardır; tunçtan silahlar kullanmayı öğrenmişlerdir ve zamanlarını mızrak ve kalkanlarını birbirine vurarak, dans ederek geçirirler. Rhea, onların çıkardığı gürültülerin bebeğin ağlamalarını bastıracağını ve Kronos'un bu hileyi fark etmesini engelleyeceğini umar. Zeus, keçi Amalthea'nın sütünü içerek ve İda Dağı'nın arılarının onun için özel olarak ürettiği balı yiyerek büyür. Süt annesi olan keçi öldüğünde, Zeus onun derisini yanına alır ve bu deriden Pallas'ın kalkanı adı verilen bir zırh yapar; fırtınalı havalarda onu sallar.¹⁴² Zeus büyüdüğünde,

¹⁴⁰ Sears, *Mitoloji 101: Eski Yunan ve Roma Mitolojisi Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey*, 50.

¹⁴¹ Powell, *Klasik Mitoloji*, 110.

¹⁴² Pierre, *Yunan Mitolojisi*, 31.

babasını tahtından indirmeye karar verir. Bir hile ile içirdiği ilaç sayesinde, Kronos yuttuğu çocukları geri çıkarmak zorunda kalır.¹⁴³

Bazı kaynaklarda şöyle geçer hikâye; Kronos susamıştır ve Rhea ona içki sunar. İçkiyi genç bir oğlan getirir ve Kronos içkisini içerken bu genç oğlanı daha önce hiç görmediğini düşünür. Midesinde acı bir yanma ve kıvrınma hisseder ve kusmaya başlar, önce yuttuğu taşı daha sonra artık yetişkin olan diğer çocuklarını sırasıyla kusar; Poseidon, Hades, Hera, Demeter ve Hestia artık özgür kalmıştır. Zeus Gaia'nın kendisine verdiği zehri babasının içkisine karıştırıp onun kusmasına sebep olmuştur. Daha sonra Zeus, Kronos'a kimliğini açıklar. Annesi ve kardeşleriyle birlikte Kronos'a savaş ilan ederler.¹⁴⁴ Ya da şöyle; "Melissa" (Melisler) olarak bilinen İda ve Adresteia adındaki iki peri kız kardeş, bebek Zeus'u İda Dağı'nın ballarıyla besler. ("Melissa" eski Yunancada "bal" ve "arı" anlamına gelir; yani arılar, yavru Zeus'u ballarıyla besler.) Amalthea adındaki keçi ise onu emzirir. Çocuk ağladığında, Kuretalar Kronos'un ağlamaları duymaması için kalkanlarına vurarak gürültü çıkarır. Zeus, dikkatle büyüyüp serpilir ve akıl tanrıçası Metis'in yardımıyla Kronos'u yuttuğu çocukları kusmaya zorlar.¹⁴⁵

Kardeşlerine kavuşan Zeus, Kronos'a karşı savaş açar ama titanların büyük çoğunluğu Kronos'un tarafında yer alırlar. Titanlar bu savaşta ikiye ayrılır; Okeanos, Hyperion, Themis, Mnemosyne Zeus'un tarafını tutarlar, ötekiler ise Kronos'un.¹⁴⁶ Gaia, Zeus'a Kronos'un Tartaros'a kapattığı canavarları kendi safına çekerse zafer kazanacağını söyler. Bunun üzerine Zeus Kykloplarla Hekatonkheirleri kurtarır ve onlar da kendisine yıldırım ve şimşekleri sunarlar. Kronos tarafından yönetilen Titanlarla, başta Zeus olmak üzere, Rhea'nın Olimpos'a yerleşmiş çocukları arasında korkunç bir savaş başlar. On yıl geçmesine rağmen mücadele hâlâ devam eder. Olimposlular, ölümsüzlerin ayrıcalığı olan nektar ve ambrosiaya karşılık Yüz Kolluların yardımını sağlarlar. Böylece, Kykloplar, Hekatonkheirler ve Devler'in yardımıyla, Kronos'un çocukları babalarını tahtından indirmeyi başarırlar. Sonunda Titanlar yenilir. Zeus, yüzlerce kollu ve ellışer başlı canavarları serbest bırakır ve savaş boyunca onların gökgürültüsü, şimşek ve deprem gibi karşı konulmaz silahlarından faydalanır. Titan İapetos'un oğullarından akıllı Prometheus

¹⁴³ Pierre, *Yunan Mitolojisi*, 32.

¹⁴⁴ Rosenberg, *Dünya Mitolojisi-Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*, 36.

¹⁴⁵ Bayladı, *Tanrıların Öyküsü*, 19.

¹⁴⁶ Cömert, *Mitoloji ve İkonografi*, 23.

da Zeus'u destekler. Kronos ve Titanlar zincire vurularak Tartaros'ta Uranos'un çocuklarının yerini alırlar.¹⁴⁷

Kronos, ölümsüzler arasında zalim bir hükümdar olarak bilinirken, ölümlüler arasında merhametli bir kral olarak tanınır. Altın Nesil, onun yönetimi altında yaşanır. Neticede, Mutlular Adaları'ndaki yaşam, Altın Çağ'dakine çok benzediği için, Kronos şimdi Mutlular Adaları'nın hükümdarı olarak hüküm sürer. Zeus, babasını Tartaros'tan çıkarıp bu yetkiyi ona verir.¹⁴⁸ İşte, birinci kuşağı iktidardan eden ve ilk Olymposluları iktidara getiren Titanlar Savaşı böyle gerçekleşir.

2.2.Yunan Mitolojisinde Tanrılar

Zeus, babası Kronos'u tahttan indirdikten sonra kardeşleriyle birlikte Olympos dağına çekilir ve orada krallığını ilan eder. Olympos kelimesi Yunanca kökenli değildir. Bu adın kaynağı ve anlamı tam olarak bilinmemekle birlikte, eski Anadolu dillerinden geldiği ve genellikle yüksek dağ anlamında kullanıldığı düşünülmektedir. Yunanlar, dorukları bulutlara karışan ulu dağların tanrılara ev sahipliği yaptığına inanırlar. Homeros'un destanlarında, tanrılar Olympos Dağı'nda şölen yapar, insan meselelerini tartışır ve toplantılarda sohbet ya da kavga ederler. Olympos, özellikle gök tanrısı Zeus'un merkezidir. Apollon ve Musalar gibi eğlence ve müziği seven tanrılar ise Parnassos veya Helikon Dağlarında toplanırlar.¹⁴⁹ Lakin titanların büyük çoğunluğu Zeus'un krallığından memnun değildir. Bu durum aralarında bir savaşa sebebiyet verir.

Titanlar ile Olympos tanrıları arasında "Titanomachia" adı verilen büyük bir savaş patlak verir. Titan tanrılar Tesalya'da Othrys Dağı'na yerleşmişken, Zeus ve kardeşleri Olympos Dağı'nda cephe kurarlar.¹⁵⁰ Bu savaş on yıl sürer. Zeus, egemenliğini kabul ettirmek için her yolu dener. Ölümler Ülkesinin en derin yeri olan Tartaros'a inerek, orada tutsak tutulan Kykloplar ve Hekatonkheirleri serbest bırakır. Kykloplar, Zeus'a gök gürlemesini, şimşek ve yıldırımını verir. Savaş sırasında kara ile deniz birbirine girer. Dağlar sarsılır, Tartaros bile başının yukarısında muazzam kayaların çarpışını hisseder. Zeus, yıldırımlarını savurarak savaş alanında üstünlüğünü gösterir. Korkunç canavarlar

¹⁴⁷ Estin - Laporte, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, 125; Pierre, *Yunan Mitolojisi*, 32; Edith Hamilton, *Mitologya*, çev. Ülkü Tamer (İstanbul: Varlık Yayınları, 2018), 44.

¹⁴⁸ Hansen, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, 374.

¹⁴⁹ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 404.

¹⁵⁰ Cömert, *Mitoloji ve İkonografi*, 23.

ve ateşler içinde dünya, muazzam yıldırımın gümbürtüsüyle yankılanır. Yüz Kolluların kapkara saldırılarıyla Titanlar ezilir, toprağın altına tıklılır ve zincire vurulurlar. Zeus'un buyruğuyla, başlarına üç Hekatonkheir (Yüz Kollu) bekçi konur.¹⁵¹

Zeus, düşmanlarını cezalandırırken acımasız davranır; onları yeraltında zincire vurur. Tartaros, toprağın gücü kadar derinlerde ve uzaktadır. Bir örs bırakıldığında dokuz gün, dokuz gece boyunca düşer ve onuncu gün toprağa ulaşır. Aynı şekilde dokuz gün, dokuz gece boyunca düşerek sivri uçlarla çevrili Tartaros'a varır. Prometheus'un kardeşi Atlas'ın kaderi ise daha acıdır: Sırtında dünyanın ezici ağırlığını ve gökyüzünün kemerini sürekli taşır. Omuzlarındaki büyük sütun toprağı gökyüzünden ayırır ve bu yükü taşımak hiç de kolay değildir. Atlas, bulutlarla karanlığa sarılmış bu yerde sürekli bu yükü taşır. Yanındaki evde sırayla Gece ve Gündüz kalır; biri dünyadayken diğeri evde bekler. Gündüz, yeryüzündekilere ışık sağlarken, Gece ise ellerinde Ölümün kardeşi Uykuyu tutar.¹⁵²

Zeus, Kronos'u alt ederek zafer kazanır, ancak bu daha sonun başlangıcıdır. Toprak Ana Gaia, çocuklarının yenilgisine ve tutuklanmalarına öfkelenerek Tartaros'la birleşir ve dev canavar Typhon'u doğurur. Typhon'un yüz tane yılan başı vardır, her bir başından kara bir dil çıkmakta ve gözleri ateş saçmaktadır. Zeus, bütün şimşeklerini ve yıldırımlarını Typhon'un üzerine salar ve korkunç canavarı yere serer.¹⁵³

Typhon'un düşüşünden sonra, Zeus evrenin tek egemeni olarak kardeşleri arasında yetki bölümü yapar. Burada gözden kaçırılmaması gereken bir ayrıntı vardır; Zeus kardeşlerinin en küçüğü olarak doğduğu halde en büyüğü olur, çünkü Kronos en son yuttuğundan ilk yuttuğu çocuğa doğru kusmuştur ve kardeşleri Kronos'un ağzından çıkarken yeniden dünyaya gelmiş olurlar. Bu da Zeus'u kardeşlerden en büyüğü konumuna getirir.¹⁵⁴ Zeus Gökyüzü'nü alır, Poseidon'a Deniz'i, Hades'e de Yeraltı Ülkeleri'ni verir. Yeryüzü ve özellikle Olympos, ortak mülkiyet olarak kabul edilir. Bu şekilde evren, canavarlardan arındırılmış ve insanlar için yaşanabilir hale getirilmiştir.¹⁵⁵ Artık titanların devri kapanmış ve Yunan Tanrılarının devri başlamıştır.

¹⁵¹ Hamilton, *Mitologya*, 44-45; Rosenberg, *Dünya Mitolojisi-Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*, 38.

¹⁵² Hamilton, *Mitologya*, 44-45-46.

¹⁵³ Cömert, *Mitoloji ve İkonografi*, 24.

¹⁵⁴ Stephen P. Kershaw, *Yunan mitolojisi: rehber kitabı: Tanrılar, canavarlar, kahramanlar ve efsanelerin kökenleri* (İstanbul: Salon Yayınları, 2019), 51.

¹⁵⁵ Cömert, *Mitoloji ve İkonografi*, 24.

2.2.1. Zeus

Zeus, tanrıların tanrısı ve babası olarak bilinir. Adı, Hint-Avrupa dillerindeki "zeu-" ve "dio-" köklerinden gelir. Bu kök, ilkel insanların göğün parlaklığını ve aydınlığını ifade etme isteğinden kaynaklanır. Zeus, gök tanrısı olarak ışık, bulut, gök gürlemesi, şimşek ve yıldırım gibi doğal güçleri kişileştirir. Yunan mitolojisinde, doğayı insan düzenine benzer şekilde yöneten bir tanrı olarak görülür.¹⁵⁶

Zeus'un sıfatları iki ana kategoriye ayrılır: doğa ile ilgili nitelikleri ve insan tanrı olarak özellikleri. Doğa ile ilgili sıfatlarından bazıları şunlardır: "Nephetegereta" (bulutları devşiren), "Hypsibremetes" (göklerde gürleyen), "Asteropetes" (şimşek savuran), "Terpikeraunos" (yıldırım seven) ve "Erigdoupos" (uzaklardan gürleyen). Homeros destanlarında ayrıca "aigiokhos" sıfatı da yer alır, bu sıfat "keçi derisinden kalkan taşıyan" anlamına gelir ve Athena için de kullanılır.¹⁵⁷ Zeus, annesi Rhea tarafından Girit'te bir mağaraya saklanır ve Amaltheia adlı bir perinin keçisi tarafından emzirilir. Zeus, bu keçinin derisinden bir kalkan yapar ve savaşta kullanır. İnsan tanrı olarak sıfatları ise "Kronosoğlu" ve "Olymposlu"dur, bu da onun yüksek dağlarda yaşadığını ve belirli bir tanrı soyundan geldiğini gösterir. Zeus, Olympos'ta taht kurar ve krallık gücünü simgeleyen asasını eline alır. Yönetimini "insanların ve tanrıların babası" olarak sürdürür ve krallık gücünü simgeleyen değneğini kime verirse o kişi kral olur. Yağmur yağdıran, göğü gürleten ve şimşegi çakıp savuran Zeus, "Zeus yağıyor" ifadesiyle anılır.¹⁵⁸

Zeus, tanrıçalar ve ölümlü kadınlarla yaptığı evliliklerden birçok çocuk sahibi olur. Tanrıçalarla evliliklerinden Metis'ten Athena, Themis'ten Horalar (Eunomia, Dike ve Eirene), Eurynome'dan Kharitler (Aglaia, Theleia ve Euphrosyne), Mnemosyne'den Musalar (Kleia, Euterpe, Thaleia, Melpomene, Terpsikhora, Erato, Polyhmnia, Kalliope), Dione'den Aphrodite, Leto'dan Apollon ve Artemis, Demeter'den Persephone, Hera'dan Ares, Hebe, Eileithyia ve Hephaistos (Hephaistos'u Hera'nın tek başına babasız olarak doğurduğu görüşleri de mevcuttur) doğar. Ölümlü kadınlarla evliliklerinden ise Alkmene'den Herakles, Antioppe'den Amphion ve Zethos, Kallisto'dan Arkas, Danae'den Perseus, Aigina'dan Aiakos, Elektra'dan Dardanos, Iasion ve Harmonia, Europa'dan

¹⁵⁶ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 534.

¹⁵⁷ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 535.

¹⁵⁸ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 535.

Minos, Sarpedon ve Rhadamanthys, Io'dan Epaphos, Laodameia'dan Sarpedon, Leda'dan Helene ve Dioskurlar (Kastor-Polydeukes), Maia'dan Hermes, Niobe'den Argos ve Pelasgos, Pluto'dan Tantalos, Semele'den Dionysos, Taygete'den Lakedaimon doğar.¹⁵⁹

Yunan mitolojisinde Zeus'un oldukça çapkın olduğu ve genç kızların peşinde koştuğuna dair birçok anlatı bulunmaktadır.¹⁶⁰ Zeus Metis'ten sonra Hera ile evlenir ve onu mütemadiyen aldatır.

Zeus'un ilk evliliği Metis iledir ve onu Athena'yı doğurması için gebe bırakmıştır. Metis'in Zeus'u Cennetin Kralı olarak gölgede bırakacak bir erkek çocuk doğuracağına dair kehanetler yapılır. Bu korkunç sonucun önüne geçmek için Zeus, ona hem iyi hem de kötü planlarda öğüt versin diye Metis'i yutar. Bu şekilde, "Danışman" anlamına gelen Meteita sıfatını sürekli taşıyan Zeus, yüksek zekaya sahip gri gözlü tanrıça Athena'nın doğumunu sağlar. Yutma işlemi tamamlandığında, Hephaistos Zeus'un kafasını bir baltayla yarar ve Athena, tam donanımlı bir şekilde dışarı fırlar (bazı anlatılarda bunu yapan Prometheus'tur). Zeus'un başından doğan Athena, babasına karşı bir tehdit oluşturmaz ve yerine geçecek bir oğul ise hiçbir zaman ortaya çıkmaz.¹⁶¹ Zeus'un Metis'i yutmasının -hatta en başta onunla evlenip evrenin en zeki ve donanımlı tanrısı olmasını isteyenlerin- Gaia ve Uranos'un planı olduğu söylemleri de vardır.¹⁶²

Yukarıda değinilmeyen ve Zeus'un yaptığı bir savaş daha vardır, bu savaş Devler ile gerçekleşmiştir. Zeus'un, özellikle Gaia ve onun çocuklarından gelen başka tehditlerle de başa çıkması gerekmektedir. Gaia, Devlerden oluşan çocuklarını, Olymposlulara karşı "Devler Savaşı" olarak bilinen mücadeleye kışkırtır. Tanrılar, bu devlerle baş edebilmek için bir faninin yardımına ihtiyaç duyduklarına dair bir kehanette bulunur ve bu nedenle Herakles'i görevlendirirler. Devler Savaşı, büyük bir mücadeleye sahne olur. İlk kanı, Herakles'in bir okla vurduğu Alkyoneus döker; ancak bu dev, doğduğu topraklarda ölümsüz olduğu için yere düşer düşmez iyileşir ve yeniden ayağa kalkar. Herakles'in onu öldürebilmesi için onu Pallene sınırlarının dışına çıkarması gerekir. Devler Kralı Porphyryon, Hera'ya tecavüz etmeye kalkışır; Zeus, onu bir yıldırımla vurur ve Herakles (veya Apollon) onu bir okla öldürür. Apollon ve Herakles, Ephialtes'i her iki gözünden

¹⁵⁹ Mehmet Korkmaz, *Mitoloji Sözlüğü* (Ankara: Alter Yayıncılık, 2012), 331.

¹⁶⁰ Hamilton, *Mitology*, 29.

¹⁶¹ Kershaw, *Yunan mitolojisi*, 54.

¹⁶² Dilek, "İlyada, Odysseia ve Theogonia Işığında Antik Yunan'da Tanrıların Kadere Etkisi ve Özgür İrade Kavramı", 404-405.

vurmak için birleşirler; Dionysos, Eurytos'u thyrsos'uyla öldürür; Hekate, Klytios'u meşaleleriyle devririr; Hephaistos, Mimas'ı kızgın demirden oklarıyla katleder; Athena, Enkelados'u Sicilya adasını üzerine atarak öldürür ve Pallas'ın derisini yüzüp onu zırh olarak kullanır; Poseidon ise Polybotes'i denizde Kos'a kadar kovalar ve Kos Adası'ndan bir parça koparıp onun üzerine atar; Hermes, Hades'in miğferini kuşanarak görünmez hale gelir ve Hippolytos'u öldürür; Artemis, Granion'u biçer; Kaderler, tunçtan sopalarını savurarak Agrios ve Thoas'u öldüresiye döverler; Zeus, geri kalan devleri yıldırımlarla yok eder ve Herakles de oklarıyla son darbeyi indirir.¹⁶³

Bu savaş -anlaşıldığı kadarıyla- Typhon'la yapılan savaştan ve insanların yaratılmasından sonra gerçekleşmiştir. Bu mücadelelerin sonunda Zeus evren üzerindeki otoritesini pekiştirir. Yunan mitleri de tam anlamıyla Zeus'un tahta çıkmasından sonra şekillenir.¹⁶⁴ Devlerle olan savaşın kazanılmasından sonra üç büyük Tanrı olan Zeus, Poseidon ve Hades, aralarında kura çekerek dünyayı aralarında paylaşırlar.¹⁶⁵

2.2.2. Poseidon

Poseidon, Yunan mitolojisinde Kronos ile Rhea'nın oğlu olarak bilinir. Olymposlu tanrılar arasında denizi simgeleyen ve denizin mutlak hâkimi olarak kabul edilen Poseidon, Homeros'un destanlarında Poseidaon olarak anılır. Poti-dan'dan türeyen bu ad, Hint-Avrupa dillerindeki benzer biçimleriyle karşılaştırıldığında "denizin efendisi" anlamına gelir.¹⁶⁶ Kronos, diğer çocukları gibi Poseidon'u da doğar doğmaz yutar; ancak Zeus, annesi Rhea'nın yardımıyla kaçıp babasına diğer kardeşlerini kusturunca Poseidon'a deniz egemenliğini verir. Poseidon, daha sonra Amphitrite ile evlenir ve Triton'u dünyaya getirir. Destanlarda Poseidon'a verilen sıfat "Enosigaios" yani yeri sarsandır. Poseidon, elindeki üçlü yabayla sadece dalgaları kabartmakla kalmaz, aynı zamanda çevresindeki toprakları da sarsar. Güçlü bir tanrı olan Poseidon, Zeus'la boy ölçüşmekten çekinmez, onun buyruklarına uymaktan hoşlanmadığı gibi, diğer tanrılarla birlik olup Zeus'u zincire vurmaya bile kalkışır. Troya Savaşı'nda ise bazen Akhaları, bazen Troyalıları destekler ve Zeus'a meydan okur.¹⁶⁷

¹⁶³ Kershaw, *Yunan mitolojisi*, 54-55.

¹⁶⁴ Pierre, *Yunan Mitolojisi*, 32.

¹⁶⁵ Powell, *Klasik Mitoloji*, 117.

¹⁶⁶ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 453.

¹⁶⁷ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 454.

Poseidon, iyi huylu olmayan birçok yaratığın doğmasına neden olur. Yersarsıntıları, atlar, boğalar ve rüzgarlar üzerinde büyük bir etkisi bulunur. Tanrılar arasında Atina'nın koruyucu tanrısı olma mücadelesinde Athena'ya karşı başarısız olan Poseidon, denizlerin altında bir saraya sahip olur. M.Ö. 421-406 yılları arasında, Atina Akropolis'i'nde, Poseidon'un üç dişli zıpkını ile açtığı bir yarığın mevcut olduğu söylenir. Denizciler, iyi bir deniz yolculuğu için Poseidon'a dua eder ve ona inanırlar.¹⁶⁸

2.2.3. Hades

Yeraltı dünyasının tanrısı Hades, aynı zamanda Aidoneus ve Pluton (zengin) olarak da bilinir. "Görünmez" anlamına gelen Hades adı hem tanrının kendisi hem de onun hüküm sürdüğü ölümler diyarı için kullanılır. Hades'in en belirgin özelliklerinden biri, onu görünmez kılan başlıktır. Bu başlık, Kuzey mitolojilerinde ve Alman masallarında "Tarnkappe" olarak anılır. Hades dışında, Athena, Hermes, Perseus ve Herakles de bu başlığı kullanır.¹⁶⁹

Adının gelişigüzel söylenmesi pek hoş karşılanmayan bu ölüm tanrısı, sıklıkla "bereket sağlayan" anlamına gelen Pluton ismiyle anılır. Bu ismi almasının nedeni, yerden çıkan ürünler ve toprağın derinliklerinde bulunan değerli madenler olabilir. Görünmezliğini, Kyklopların armağanı olan ve diğer tanrılar ile ölümlü kahramanlar tarafından sık sık ödünç alınan sihirli bir miğfere borçludur. Ayrıca, zebani ordusunun komutanı olarak, yanına inenlerin bir daha yaşayanların dünyasına dönmelerine izin vermeyen acımasız bir efendidir.¹⁷⁰

Eski Yunan inanişına göre, ruhlar vücutlarını terk edip yeraltına gittiklerinde, eski şahsiyetlerinden geriye sönük bir hayal kalır. Bu ruhlar, maddi ve manevi varlıklarını kaybeder, cesaret ve zekâları yok olur. İlk zamanlardaki telakkiye göre cehennem, ruhlar için karanlık bir inziva yeriye, zamanla suçluların cezalandırıldığı bir yer haline gelir. Hades'in hükümdarlık ettiği yeraltı alemi, uçsuz bucaksız bir hapishane gibidir ve sayısız ruha daima açıktır, ancak bir kez girenler için ebediyen kapalıdır. Yeraltı aleminin büyük kapısı, Kerberos adlı korkunç bir köpek tarafından korunur. Yeryüzünde ölenlerin ruhları, Hermes tarafından yeraltı alemine sevk edilir ve burada Akheron, Pyriphlegethon,

¹⁶⁸ Korkmaz, *Mitoloji Sözlüğü*, 278.

¹⁶⁹ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 208.

¹⁷⁰ Powell, *Klasik Mitoloji*, 181.

Kokytos ve Styks nehirlerini geçerler. Hades'in sarayında, ölü ruhlar yargılanır ve suçlular cezalandırılır. Yeraltı dünyasına giren ruhlar, ilk olarak yalçın kayalar arasından akan, donmuş su birikintilerinden, kaynayan katran göllerinden ve korkunç rüzgarlarla çalkalanan gölcüklerden geçen bir nehirle karşılaşır. Bu iğrenç ve hiddetli nehir, Akheron ya da "Acılar Nehri" olarak bilinir. Uzaklardan Pyriphlegethon'un saçtığı alev sellerini görürler ve günahkarların gözyaşlarından doğan Kokytos'un inleyen feryatlarını işitirler. Ayrıca, insana bulantı veren iğrenç ve pis kokulu Styks'in vahşi gürültülerini de duyarlar. Bu ırmakları geçmek için ruhlar, Kharon'un sürdüğü siyah bir kayığa biner. Ancak, bütün ruhlar bu alev saçan cehennemin pis bataklık sularından geçmeyi başaramaz. Çamurlu sakalı bulunan ihtiyar kayıkçı Kharon, kendisine ücret vermeyenleri ve mezardan mahrum olan ölülerin ruhlarını acımadan kürek darbeleriyle kovar ve kayığına almaz. Fakir ve mezarsız ruhlar, tam yüz yıl boyunca bu kötü kokan iğrenç nehrin kenarında serseri gibi dolaşır, ümitsizce nehrin bir kenarından diğer kenarına doğru kollarını kaldırarak feryat ederler. Bu yüzden cehennem kayığına binerken geçiş ücreti vermesi için ölülerin ağızlarına ya da gözlerine mezara konulmadan önce para koymak adet olmuştur. Eski mezarlar açıldığında hala bu paralar ölülerin kemikleri yanında bulunur. Ruhlar, dört cehennem ırmağını geçtikten sonra, baştan başa soluk, çiriş otları ile kaplı hüznü bir çayırlığa ulaşır.¹⁷¹

Hades, Demeter ve Zeus'un kızı olan Persephone ile evlenir. Yeraltında yaşayan ve merhamet nedir bilmeyen bu tanrı, genellikle karısı Persephone'ye sadık kalır. Ancak, iki kez sadakatsizlik yapmıştır. İlk olarak, Mintha adında bir ırmak perisiyle ilişkisi olur. Persephone'nin öfkesine maruz kalan bu peri, sevgilisi Hades tarafından naneye dönüştürülür. İkinci kaçamağını ise Okeanos'un kızı Leuke ile yaşar. Leuke de sonunda gümüş bir kavağa dönüşür.¹⁷² Hades'in Persephone'u elde etmesi hiç kolay olmamıştır. "Genç Kız" anlamına gelen "Kore" adıyla da bilinen Persephone, bir gün çayırdaki çiçek toplarken, yeraltı dünyasının kralı Hades tarafından kaçırılır. O anda yer yarılar ve Persephone, açılan yarığın içine düşer. Kızının çığlıklarını duyan annesi Demeter hemen koşar, ancak artık çok geçtir.¹⁷³ Hades hakkında anlatılan başlıca efsane budur; Demeter'in kızı Persephone'yi kaçırmasıdır. Bu efsane, mevsimlerin dönüşümünü,

¹⁷¹ Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, 146-148.

¹⁷² Cömert, *Mitoloji ve İkonografi*, 67.

¹⁷³ Cömert, *Mitoloji ve İkonografi*, 67.

toprağın ve bitkisel doğanın yazın canlanmasını ve kışın ölmesini simgeler. Aynı zamanda genç kızların çiçek toplaması da “cinselliğin keşfi”ni ifade eden bir metafordur ve Yunan mitolojisinde bunun başka örnekleri de bulunmaktadır. Hades, âşık olduğu Persephone'yi kaçırdıktan sonra, bir daha yeryüzüne çıkmasını engellemek için ona bir nar tanesi yedirir. İnanışa göre, Hades'in ülkesinde bir şey yiyen veya içen, oradan ayrılamaz. Persephone'nin kaçırılmasında payı olan Zeus, Demeter'in yalvarmaları üzerine, kızın altı ay yeraltında, altı ay yeryüzünde kalmasına karar verir. Yeraltı dünyası; Yunanca "Hadou domos" yani Hades'in evi veya konağı deyiminde, "domos" sözcüğünün düşmesiyle Hades, tanrı Hades'in yönettiği ölümler ülkesinin de adı olur.

Yunan mitolojisinde, Hades'e inip de geri dönen kahramanlar arasında Odysseus, Orpheus, Theseus ve Herakles bulunur. Sonradan Vergilius, Homeros'un Odyssea'sını örnek alarak, Aeneis destanında kahraman Aeneas'ın yeraltına gidiş ve dönüşünü anlatır. Homeros, Hades'in en uzun ve canlı tanımlarını yapar ama Hesiodos çok kısa değinmiştir.¹⁷⁴

2.2.4. Hestia

Ocağı simgeleyen Hestia, Kronos ve Rhea'nın ilk kızı, Zeus ve Hera'nın kız kardeşi olarak bilinir. Poseidon ve Apollon ona talip olmalarına rağmen, Hestia evlenmek istemez ve Zeus'tan ömrü boyunca bakire kalma sözü alır. Ayrıca, tanrılar ve insanlar arasında büyük bir saygı kazanır; her tapınakta ve her evde sunağı bulunur. Ocak, tanrıların ve insanların konutlarında dinsel bir merkez olarak kabul edilir. Diğer Olympos tanrıları gidip gelirken, Hestia hep yerinde kalır. Bu nedenle adı hiçbir efsanede geçmez ve kişiliği olmayan soyut bir kavram olarak canlandırılır.¹⁷⁵

Başta kardeşi Zeus olmak üzere Hera, Hades, Poseidon gibi tüm güçlü tanrıların ablası olarak daima saygı görür. Hestia, insanlara ailenin kutsallığını öğreten ve aile ocağını temsil eden ateş tanrıçasıdır. Yunan mitolojisinde Hestia ile birlikte yer alan ateş, Prometheus tarafından çalınarak insanlığa armağan edilir ve bu olayla birlikte dünya kültürle tanışır. Herakleitos'a göre, ateş düzeni sürdüren en temel unsurdur ve başı sonu olmayan ateş yandıkça bu düzen sonsuza dek var olacaktır. Ateş, düzeni sürdürmekle

¹⁷⁴ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 209-210.

¹⁷⁵ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 257.

kalmaz, aynı zamanda dönüştürür ve medeniyetin öncüsü olarak kabul edilir.¹⁷⁶ Ateş metaforuna daha sonra Prometheus'un anlatıldığı bölümde ayrıntılı yer verilecektir.

2.2.5. Demeter

Homeros destanlarında "güzel saçlı kraliçe" ve "güzel örgülü Demeter" olarak anılan toprak ve bereket tanrıçası Demeter, bazılarına göre adını "Ge-meter" yani "toprak ana" ifadesinden alır. Hesiodos'a göre Demeter, Kronos ve Rhea'nın kızı olup, ikinci tanrı kuşağındandır. Rhea'nın ilk kızı Hestia'dan hemen sonra doğmuştur.¹⁷⁷

Poseidon, Demeter'e âşık olur ancak Demeter onun aşkını reddeder. Poseidon'un ısrarları üzerine Demeter, Arkadia'ya kaçır ve bir kısrak şekline girer, ancak Poseidon da bir aygır şekline girerek onu bulur ve birleşirler, bu birleşmeden Arion adlı konuşan bir at doğar. Demeter ve Zeus'un da bir birleşmesi olmuştur çünkü çapkın Zeus, sarışın güzel Demeter'i elde etmeden rahat etmez ve onların da birleşmesi sonucu kızları Persephone doğar. Demeter'in en bilinen efsanesi, kızı Persephone'nin kaçırılmasıdır. Hades, Persephone'yi kaçıtır ve yeraltı dünyasına götürür. Demeter, kızını ararken büyük bir kedere kapılır ve görevlerini yapamaz hale gelir. Bu nedenle yeryüzünde büyük bir kıtlık başlar. Zeus, duruma müdahale eder ve Hades'ten Persephone'yi geri getirmesini ister. Hades, Persephone'ye bir nar tanesi yedirir ve bu yüzden Persephone yılın üçte birini yeraltında, üçte ikisini ise annesi Demeter ile yeryüzünde geçirir. Bu efsane, mevsimlerin dönüşümünü simgeler.¹⁷⁸

Demeter, tarımı ve ekinleri insanlara öğreten tanrıça olarak da bilinir. Eleusis'te bir tapınağı bulunur ve burada "Mysteres" adı verilen sırları öğretmek insanlara ölüm korkusunu yenmelerini sağlar.¹⁷⁹

2.2.6. Hera

Homeros destanlarında "inek gözlü", "ak kollu" ya da "altın tahtlı" olarak tanımlanan Hera (veya Here), tipik bir Yunan tanrıçasıdır. Kişiliği ve efsaneleri hep kavga, kin, hınç ve geçimsizlik havası yansıtan sevimsiz bir tanrıçadır. Dırdırcı, kıskanç, hırçın ve inatçıdır; gizli işler yapar, planlarını açıkça göstermez, sevgi ve nefretleri

¹⁷⁶ Koçak, *Mitlerle Varoluş Yolculuğu*, 216-218.

¹⁷⁷ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 146.

¹⁷⁸ Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, 139-145.

¹⁷⁹ Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, 142.

mantıklı bir temele dayanmaz ve yetkilerini kötüye kullanmaktan çekinmez. Varlıklı ve bencil burjuva kadını simgeler. Zeus'un eşi ve tanrıların kraliçesi olarak Homeros, bu damgayı Hera'ya basar. İonyalı büyük şairin çizdiği Hera portresi, Yunanistan'da yaratılan efsanelerde aynı şekilde karşımıza çıkar.¹⁸⁰

Zeus, bir eş arayışında olduğunda, Hera henüz genç ve tatlı dilli bir bakiredir ve yaşlı dadısı Markis tarafından sürekli gözetim altında tutulur. Bir kış günü, Hera ıssız bir yerde yalnızken, soğuktan titreyen bir kuğu omzuna konar. Hera, zavallı kuşu ısıtmak için göğsüne alır ve elbiselerinin içine saklar. Oysa bu kuş aslında Zeus'tur. Zeus, Hera'ya kendisiyle evlenmesini ve Olympos'ta onun yanında oturmasını teklif eder. Hera bu teklifi kabul eder ve Zeus, düğünü Kitheron Dağı'nın en yüksek tepesinde yapar. Yumuşak çimenler, açan çiçekler ve serin bir rüzgârın eşlik ettiği bu düğün, Olympos'tan gelen tanrıların katılımıyla görkemli bir kutlama olur. Düğüne sadece Khelone adındaki peri kızı katılmaz ve tembelliğinin cezası olarak kaplumbağaya dönüştürülür. Zeus ve Hera, düğünden sonra Olympos'a döner ve Hera, Olympos'un Valide Sultanı olarak kalır. Hera, Zeus ile birlikte ilahi otoriteyi paylaşır, göklerde gürler, rüzgarları serbest bırakır ve mevsimlere hükmeder. Olympos'taki tüm tanrıçaların en güzeli ve en saygı göreni olan Hera, tanrıların huzuruna çıktığında herkes ayağa kalkar ve onu selamlar. Zeus ve Hera'nın ilişkisi bazen mutlu, bazen de kavgalıdır. Zeus, çapkınlık yapmak için Olympos'tan ayrıldığında, Hera kıskançlıktan deliye döner. Zeus döndüğünde ise Hera, tüm tanrıların önünde ona sitem eder.¹⁸¹

Hesiodos'un dizelerinde geçen ve Yunan mitolojisinde insanın yaratılışıyla önemli bir ilişkisi olan bir Tanrı vardır; Hephaistos. Bu tanrı Hera'nın oğludur. Hesiodos'a göre Hera, Zeus'un Athena'yı kafasından çıkarmasını kıskanmış ve kendi kendine Hephaistos'u doğurmuştur. Hephaistos, topal ve çirkin bir tanrıdır ama çok yeteneklidir.¹⁸² Hephaistos, Yunan tanrıları ve kahramanları için demircilik zanaatıyla uğraşarak silahlar ve zırhlar üreten ateş tanrısıdır. Zanaatkarlar tarafından Athena ile birlikte mesleklerin piri ve koruyucusu olarak kabul edilir. Uygarlığı ve şehir hayatını

¹⁸⁰ Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 241.

¹⁸¹ Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, 41-42.

¹⁸² Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, 237.

korur. Özellikle sönmüş bir yanardağ olarak saygı gören Hephaistos, sonraları yanardağların içinde çalıştığına inanılarak anılmıştır.¹⁸³

2.3. Yunan Mitolojisinde İnsanın Yaratılışı

Ölümlüler, yani insanlar nasıl doğdu? Onları diğer yaratıklardan ayıran nedir? Neden kaderlerinde çalışmak, acı çekmek ve ölmek vardır? Antik Yunan mitleri, diğer kültürlerin mitlerinde olduğu gibi bu sorulara alternatif cevaplar sunar. Anlatılan hikayeler, Hesiodos ve Aeskylus'un ya da Ovidius'un hikayeleridir. Yunan yaşam biçiminin ve dünya algısının kendine özgü özelliklerini yansıtır. Aeskylus (M.Ö. 525/524 – M.Ö. 456/455) antik Yunan'ın en önemli trajedi yazarlarından biridir. "Trajedinin babası" olarak anılan Aeskylus, bu türün gelişimine büyük katkılarda bulunmuş ve birçok yenilik getirmiştir. Bilinen en eski Yunan trajedi yazarlarından olan yazarın eserleri, trajedinin temel unsurlarını ve dramatik yapısını oluşturmuştur. Aeskylus'un trajedilerinde, tanrıların ve kaderin insan yaşamı üzerindeki etkisi sıkça işlenir. Bir de Ovidius vardır; Roma döneminde yaşamış önemli şairlerden biridir ve bu konularda şiirler yazmıştır.

Yunan mitolojisinde kozmosun ilk uyanışları gibi, insanın doğuşunun da özel bir anlamı veya kutsal bir amacı bulunmaz. Bu olay, bir gün gerçekleşir. İlk insanların neden yaratıldıkları açık olmadığı gibi ne zaman varlığa geldikleri de net değildir. Bazı kaynaklar, insanların Kronos'un hükümdarlığı döneminde ortaya çıktığını belirtir. Her durumda, Demeter ve Persephone mitleri, Eleusis'te ve diğer yerlerde normal insan topluluklarının var olduğunu varsaydığından, insanların ortaya çıkışı Zeus'un Demeter ile ilişkisi ve kızları Persephone'nin doğumundan önce gerçekleşmiş olmalıdır.¹⁸⁴ Böyle bir belirsizlik olmasına karşın insanların varlığı ve çağları ile ilgili birtakım mitler mevcuttur. Yunan mitolojisinde insanların beş çağından bahsedilir.

2.3.1. İnsanlığın Beş Çağı

Hesiodos, *Tanrıların Doğuşu* adlı eserinde tanrıların kökenlerini anlatırken, *İşler ve Günler* adlı çalışmasında insanoğlunun birbirini izleyen beş neslini ve onların yaşadıklarını ele alır. Olymposlu tanrılar, Kronos'un döneminde (bu dönem daha sonra Altın Çağ olarak adlandırılır) altın ırkı yaratır. Bu dönemde hayat kusursuzdur: İnsanlar

¹⁸³ Koçak, *Mitlerle Varoluş Yolculuğu*, 303.

¹⁸⁴ Hansen, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, 105.

mutludur ve ne çalışmak ne de çiftçilik yapmak zorunda kalırlar. Yaşlılık onları etkilemez ve ölüm onları uykularında yakalar. Hayırsever insanlar olarak ziyafetlerle dolu bir yaşam sürerler.¹⁸⁵ Toprak, onlara bol bol meyve verir, yaşlılık nedir bilmezler. Zeus, onları ölümlülerin koruyucusu olan meleklerle dönüştürür.¹⁸⁶

Altın ırkı takip eden gümüş ırk, oldukça değersizdir. Zeus, Kronos'u alt edip Tartaros'a attıktan sonra, tanrılar gümüş soyunu yaratır. Bu nesil, 100 yıl boyunca bebek olarak kalır ve olgunlaştıklarında kibirli, şiddet dolu, kederli, aptalca ve pervasız bir yaşam sürerler ama yaşamları pek uzun sürmez. Tanrıları hiçe sayarlar ve bu yüzden Zeus, onları cezalandırmak için ilkbaharın süresini kısaltır ve yılı dört mevsime böler. İnsanlar, soğuk ve sıcaktan korunmak için mağara ve kulübelere sığınmak zorunda kalır. İlk barınaklar mağaralar, ağaç yapraklarıyla örtülü sığınaklar ve dallarla yapılan barakalardır. Karınlarını doyurmak için toprağı işlemeleri gerekir. Artık ekin yapılmadan mahsul alınamaz hale gelir. Çiftçiler, tohum ekmek ve öküzlerle toprağı sürmek için büyük zahmetler çeker. Zeus, bu kuşağı da toprağı gömer ve gümüş soylular yeraltı cinlerine dönüştür.¹⁸⁷ Prometheus'un, sadece Tanrılara mahsus olan "ateşi" çalması ve insana armağan etmesinin bu döneme denk geldiğini söyleyenler de var.¹⁸⁸

Tanrılar, üçüncü bir kuşak olarak tunç soyunu yaratır. Tunç çağı, daha fazla bozulmaya tanık olur. Bu çağın erkekleri, dişbudak ağacı perilerinin soyundan gelir ve dişbudak ağaçlarıyla ilişkili bir yaşam sürerler. Silahlar ve ev aletleri dahil her şeyde tunç kullanırlar. Güçlü ve dayanıklıdırlar, ancak kendi sonlarını kendileri hazırlarlar. Korkunç kuvvetli olan bu tunç soyluların işleri güçleri saldırmak ve öldürmektir. Taş gibi yürekleri vardır ve kana susamışlardır. Sürekli birbirleriyle savaşır ve birbirlerini öldürürler. Önceki iki soyun aksine, öldüklerinde Hades'in ölümler ülkesine gider ve orada sonsuza kadar karanlıklar içinde yaşarlar.¹⁸⁹

İnsanlığın zayıflaması doğrusal bir seyir izlemez. Kahramanlar soyu olarak da bilinen dördüncü soy, bazı yönlerden tunç soyundan daha iyidir. Bu kahramanlar, tunç neslinden daha iyi ve daha adil olarak kabul edilir. Bu soy, yedi kapılı Thebai şehrinde

¹⁸⁵ Kershaw, *Yunan mitolojisi*, 84.

¹⁸⁶ Estin - Laporte, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, 126.

¹⁸⁷ Kershaw, *Yunan mitolojisi*, 84; Cömert, *Mitoloji ve İkonografi*, 28; Powell, *Klasik Mitoloji*, 149-150; Thomas Bulfinch, *Klasik Yunan ve Roma Mitolojisi* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 2018), 25.

¹⁸⁸ Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, 14.

¹⁸⁹ Kershaw, *Yunan mitolojisi*, 84; Cömert, *Mitoloji ve İkonografi*, 28; Powell, *Klasik Mitoloji*, 150.

ve güzel Helen'i geri almak için Troia'nın rüzgârlı düzlüklerinde savaşıır. Büyük işler başarak insanlığın adını yücelten bu kahramanlar, çetin savaşlar sonucunda yok olup giderler. Bu kahramanlar ölmezler, ancak dünyanın sonunda yer alan ve Zeus'un Tartaros'tan kurtardığı Kronos'un egemenliği altındaki Kutsanmışlar Adalarına giderler. Orada her türlü acıdan uzak, sakın bir yaşam sürerler.¹⁹⁰

Son olarak demir ırkı gelir ki bu bizim dünyamızdır. Beşinci soy, yani demir soyu, Hesiodos'un soyudur. Karamsar Hesiodos şöyle der: "Keşke bu ırktan olmasaydım, keşke Daha önce ölmüş olsaydım ya da doğmamış olsaydım." Bizim zamanımız zorluk, keder ve ölümle doludur ve geleceğin daha da kötü olacağı düşünülür. Gücü olanın istediğini aldığı, ahlakın bozulduğu, kötülüğün ilerlediği ve zalimce davranışları engelleyen Utanç (Aidos) ve Erdemli Öfke'nin (Nemesis) insanoğlunu terk ettiği bir dönem gelir. Suçlar çığ gibi büyür. Hoşgörü, hakikat ve onur yok olur, yerlerine sahtekarlık, kurnazlık, şiddet ve lanetli bir kazanç hırsı gelir. Denizciler rüzgâra yelken açar, gemilere omurga yapmak için dağlardaki ağaçlar sökülür ve Okeanos'un yüzeyi dalgalanır. Ortak ekilip biçilen topraklar mülkiyetlere bölünmeye başlar. İnsanlar yeryüzünün ürettikleriyle yetinmez, onun derinliklerini kazarak maden cevherleri çıkarır. Zararlı demir ve ondan daha da zararlı altın üretilir. Savaş patlak verir ve iki madenden de silahlar yapılır. Konuklar dostlarının evinde güvende değildir. Damatlar kayınpederlerine, kız kardeşler erkek kardeşlerine, kocalar karılarına güvenmez. Oğullar mirasa konabilmek için babalarının ölmesini ister. Aile sevgisi ayaklar altına alınır. Yeryüzü kan gölüne döner ve tanrılar tarafından birer birer terk edilir. İnsanlık gittikçe kötüleşirken, Zeus yeryüzüne tufan gönderir.¹⁹¹

Hesiodos, giderek kötüleşen insanlık karşısında Zeus'un yeryüzüne gönderdiği Tufan'dan bahsetmez. Tufan, Apollodoros'a göre Tunç Çağı'nda, Ovidius'a göre ise Demir Çağı'nda gerçekleşir. Apollodoros'a göre Deukalion, Prometheus'un oğludur ve Epimetheus'un Pandora'dan olan kızı Pyrrha ile evlidir. Prometheus, oğlu Deukalion'a Zeus'un günahkâr insanları bir Tufan ile yok etmek istediğini bildirir. Deukalion, bunun üzerine bir tekne yapar ve gerekli olan her şeyi yanına alarak karısıyla birlikte bu tekneye sığınır. Neredeyse tüm Yunanistan sular altında kalır. Deukalion'un teknesi dokuz gün

¹⁹⁰ Kershaw, *Yunan mitolojisi*, 85; Cömert, *Mitoloji ve İkonografi*, 28; Powell, *Klasik Mitoloji*, 150.

¹⁹¹ Kershaw, *Yunan mitolojisi*, 85; Cömert, *Mitoloji ve İkonografi*, 28; Bulfinch, *Klasik Yunan ve Roma Mitolojisi*, 25-26.

dokuz gece boyunca sular üzerinde yüzdükten sonra Parnassos Dağı'nın tepesine ulaşır. Burada Deukalion, kaçanların koruyucusu olan Zeus'a kurban sunar. Tanrıların kralı Zeus, elçisi Hermes'i Deukalion'a göndererek ondan ne istediğini sorar. Deukalion, yok olan insan soyunun yeniden yaratılmasını diler. Zeus, dileği kabul eder ve çiftin "Ana'nın kemiklerini arkalarına atmalarını" söyler. Ovidius'a göre, Deukalion ve Pyrrha dünyada yapayalnız kalırlar. Deukalion dünyada kalan tek erkek, Pyrrha ise dünyada kalan tek kadındır. Bu ıssız dünyada korkuya kapılırlar ve dua etmek için Delphi'deki Themis tapınağına giderler. Themis'in bilicisi, onların dualarına şu cevabı verir: "Başınızı örtün, giysinizin bağını çözün ve Büyük Ana'nın kemiklerini arkanıza atın!" Deukalion, bu sözlerin anlamını çözer. Büyük Ana, Toprak Ana olmalı ve kemikler de taşlar olmalıdır. Bunun üzerine yerden taşları alıp arkalarına atmaya başlarlar. Onlar taşları attıkça, taşlar insan biçimini alır. Deukalion'un attığı taşlar erkek, Pyrrha'nın attığı taşlar ise kadın olur.¹⁹²

2.3.2. İnsanın Yaratılışı, Prometheus, Pandora

İnsanın Prometheus tarafından maddeden yaratıldığı, daha doğrusu "yapıldığı" efsanesi, İ.Ö. IV. yüzyılda, geç bir dönemde ortaya çıkar. Belki de bu efsane sadece Tufan'dan sonraki insanlar için geçerlidir.¹⁹³ Bunun yanı sıra; Attikalılar, Prometheus'un yarattığından farklı bir insan soyunu temsil ederler ve bitkiler gibi kendi topraklarından doğmakla övünürler. Başka birçok Yunanlı da kendi bölgelerindeki topraktan çıkan ilk insandan geldiklerini iddia eder. Myrmidonlar, kökenlerini Zeus'un Aegina Adası'nda insana dönüştürdüğü karıncalara dayandırır. Bu isim, Yunanca "karıncalar" anlamına gelen "myrmekes" sözcüğüyle benzerlik gösterir. Dolayısıyla, insanların birden fazla kökeni olduğu düşünülür.¹⁹⁴

Prometheus'un ölümlüleri çamurdan şekillendirerek yarattığı iddiasından bahsedilmişti. Ancak bu rivayet ne kadar yaygın olsa da herkes tarafından kabul görmez. Hesiodos'un *Theogonia*'sında, Prometheus insanlara iyilik yapan ve onlar için Zeus'u defalarca kandırmaya kalkışan biri olarak kabul edilir, ilk yaratan kişi diye geçmez.¹⁹⁵ Prometheus'un insanları yarattığını söyleyen Ovidius'tur. Ölümlülerin nasıl ortaya

¹⁹² Cömert, *Mitoloji ve İkonografi*, 28.

¹⁹³ Cömert, *Mitoloji ve İkonografi*, 25.

¹⁹⁴ Hansen, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, 105-106.

¹⁹⁵ Pierre, *Yunan Mitolojisi*, 39.

çıkıldığına dair en kapsamlı hikâye, Roma döneminde yaşamış Romalı ozan Ovidius'a aittir. Ovidius, dünyanın Khaos'tan doğuşunu (ki bu kısımları Hesiodos'tan alır) ve ardından Prometheus'un toprak ve suyu karıştırarak insan soyunu yaratmasını anlatır.¹⁹⁶ Bu tartışmalar bir kenara bırakılırsa, çoğunluğun kabul ettiği hikâye üzerinden ele alınabilir insanın yaratılışı.

İnsanı yaratan Prometheus bir titandır. Kendisi de Kronos ve Zeus gibi zeki olmasıyla tanınır. Babası ilk titanlardan olan, Gaia ve Uranos'un oğlu İapetos'tur. İapetos, gelenekten koparak bir Titanid yerine Okeanos ve Tethys'in kızı Klymene ile evlenir. Bu evlilikten dört çocukları olur: Atlas, Menoetios, Prometheus ve Epimetheus. Bu çocuklar tanrılarla insanlar arasında aracı rolü üstlenirler. Ölümlülerin yaratılışı ise dolaylı olarak İapetos'a, hatta ham maddeleri toprak olduğu için Gaia'ya kadar uzanır.¹⁹⁷

Ovidius'a göre, evrenin oluşumundan sonra eksik kalan tek şey, zeki ve yetenekli bir yaratığın varlığıdır. Bu yaratık, yeryüzünde egemenlik kurabilecek kapasiteye sahip olmalıdır. Titanların ünlü isyanları sırasında tarafsızlığını koruyan zeki ve kurnaz Prometheus, Zeus tarafından Olympos'a kabul edilir. Ancak Zeus ve yoldaşlarının Titanlar üzerindeki zaferinden dolayı Prometheus'un içinde bir kin vardır. Tanrılardan intikam almak için, onların emirlerine karşı gelecek ve dünyaya bela olacak insanı yaratmayı planlar.¹⁹⁸ Bazı hikayelere göre Prometheus, ilk insanı balçıktan yaratır. Balçığı su ile değil, kendi gözyaşları ile karıştırarak insanı biçimlendirir.¹⁹⁹ Anatole France'ın bahsettiği mite göre, Prometheus heykel yapma becerisine sahip bir Titan olarak birçok heykel yapar ve onlara can verir ve insanlarda görülen kusurların nedeni olarak şu hikâye anlatılır: Bir gün Prometheus, atölyesinde çamurdan insanlara ait birçok kol, bacak, kafa ve kalp yapar. Yaptığı uzuvları birleştirerek küçük heykeller oluşturur ve raflara dizer. Ancak henüz işini bitirmiş değildir. O sırada Şarap Tanrısı Dionysos, atölyeye gelir ve "Prometheus, çok çalıştın, yoruldun, haydi biraz gezelim, eğlenelim" der. İkili gezer, eğlenir ve şarap içer. Prometheus atölyesine döndüğünde biraz sarhoş olduğundan, bazı hatalar yapar. Küçük bir gövdeye büyük bir baş takar, büyük bir gövdeye ait olan uzun kolları küçük bir gövdeye ilişirir. Bu yüzden hayatta kocaman

¹⁹⁶ Powell, *Klasik Mitoloji*, 132.

¹⁹⁷ Hansen, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, 371; Pierre, *Yunan Mitolojisi*, 29.

¹⁹⁸ Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, 10-11.

¹⁹⁹ Koçak, *Mitlerle Varoluş Yolculuğu*, 103

başlar, uzun bacaklar ve uyumsuz gövdeler ya da sakat insanlar oluşur.²⁰⁰ Başka bir anlatıma göre, Athena, Prometheus'un eserlerinin güzelliğine hayran kalır ve bu ruhsuz gövdelere yaşam soluğu üfler.²⁰¹ Bu arada İnsanın kökeniyle ilgili farklı bir mite göre, erkekler ve kadınlar aynı anda yaratılmamıştır; önce erkekler yaratılmıştır çünkü tanrıların asıl niyeti sadece erkekleri yaratmaktır. Bu gerçeğe rağmen, mitlerinde tanrılar arasında ve hayvanlar dünyasında hem erkekler hem de kadınlar bulunmaktadır.²⁰² Sonuç olarak, anlatımlardaki insanın yaratılış sıralamasında erkek öndedir.

İnsan, doğanın en zayıf yaratığıdır. Ne koruyucu bir kabuğu ne güçlü pençeleri ne de hızlı koşacak bacakları vardır. Çünkü Promethes'un erkek kardeşi Epimetheus, doğada hayatta kalınabilecek bütün güçlü özellikleri yaratılan hayvanlara dağıtmıştır ve sıra insana gelince verecek bir özellik yoktur.²⁰³ Bunun üzerine Prometheus, insana ateşi vermeye karar verir.

Hesiodos'un *Theogonia*'sında Prometheus, insanlara iyilik yapmayı seven ve onlar için Zeus'u defalarca kandırmaya çalışan bir titandır. İlk defa bir kurban töreni sırasında Zeus'u kandırır.²⁰⁴ Bu olay, Mora (Pelepones) Yarımadası'ndaki, daha sonra Sikyon olarak adlandırılan Mekone'de gerçekleşir. Zeus tanrıları temsil ederken, Prometheus da Titan tanrılar ailesinden olduğu için ne insan topluluğuna ne de Olymposlular ailesine bağlıdır ve muhtemelen bir arabulucu olarak oradadır. Prometheus, kesilen büyük bir ineği iki parçaya böler. Zeus, Prometheus'un parçaları adaletsiz böldüğünü söylerse de Prometheus Zeus'u tanrıların payını belirleyecek olan parçayı ve dolayısıyla insanların payına düşecek olan diğer parçayı istediği gibi seçmeye davet eder. Parçalardan biri lezzetli yağdan oluşurken, diğeri yalnızca ineğin postundan ibarettir. Ancak Prometheus, eti postun içine ve kemikleri de yağın içine saklar. Zeus hemen yağla kaplı olan parçayı seçer.²⁰⁵ Bazı yerlerde Zeus'a babası Kronos ve dedesi Uranos gibi ahmak bir tablo çizilse de aslında Zeus akıllı ve zeki bir tanrıdır. Bu yüzden hileyi fark etmesine rağmen, yenmeye uygun olmayan parçayı seçer. Bu davranışı, Yunan mitolojisinde Yunanlıların kurban keserken kemikleri neden tanrılara yakarak

²⁰⁰ Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, 12.

²⁰¹ Bayladı, *Tanrıların Öyküsü*, 24.

²⁰² Hansen, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, 106.

²⁰³ Sears, *Mitoloji 101: Eski Yunan ve Roma Mitolojisi Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey*, 25.

²⁰⁴ Pierre, *Yunan Mitolojisi*, 40.

²⁰⁵ Hansen, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, 106.

adadıklarını ve eti kendilerinin yediklerini açıklar.²⁰⁶ Zeus, Prometheus'un bu aldatmacasına çok kızar, Prometheus'a ve ölümlülere karşı büyük bir öfkeye kapılır. Ölümlülere ve onların koruyucusu olan Prometheus'u cezalandırmak amacıyla Zeus, insanların bu şekilde elde ettikleri eti pişiremesinler diye ateşi saklar.²⁰⁷ Bunun üzerine Prometheus, göğe çıkar ve güneşin tekerleğinden ateş tohumlarını çalar. Bu tohumları, yeryüzüne getirir ve boş bir bitki gövdesinin içine saklar.²⁰⁸ Bir rivayete göre Prometheus, ateşi tanrıların demircisi Hephaistos'un fırınından çalar. Hesiodos'ta ise, Helios'un (Güneş'in) arabasının tekerleklerinden alır ve ateşi rezene bitkisinin gövdesine saklar.²⁰⁹ Hangi şekilde olursa olsun, amacına ulaşır.

O günden beri insanlar ateş sayesinde daha konforlu bir yaşam sürerler. Yemeklerini pişirir, soğuk havalarda ısınır ve karanlık mağaralarda ısıtıcı odunları yakarak birbirlerinin yüzlerini görürler. Ancak zavallılıklarını unutarak kibirlenir ve kendilerini tanrılarla eşit tutmaya başlarlar. Tanrılara karşı olan görevlerini unuttur ve şımarık davranışlar sergilerler. Prometheus'un, Zeus'un haberi olmadan ateşi çalarak insanlara vermesi ve onları şımartması, Zeus'u daha fazla öfkelenendir.²¹⁰ Bu defa Zeus verdiği ceza ile göz korkutan bir örneklik sergiler: Hephaistos'un yaptığı çelik zincirlerle Prometheus, Kafkas Dağları'na zincirlenmiştir. Canavar Engerek Ekhidna'nın doğurduğu bir kartal, Prometheus'un sürekli yenilenen karaciğerini yer (Yunanlılarda karaciğer güçlü tutkuların yeridir). Bu işkence, Herakles'in bir okla kartalı öldürüp Prometheus'u serbest bırakmasına kadar devam eder.²¹¹ Bu konuda Hesiodos'ta bulunmayan ayrıntıları Aeskylus'tan öğreniriz: Zeus'un geleceği hakkında bir sırrı yalnızca Prometheus bilir. Zeus, bir kadınla birlikte olacaktır ve bu birliktelikten doğacak çocuk, kaderine göre babasının krallığını sona erdirecektir. Zeus, bu kadının kim olduğunu öğrenip, üzerindeki tehlikeyi bertaraf etmek için zincire vurduğu Prometheus'u serbest bırakmak zorunda kalır ve zincirlerini çözer. Prometheus'un ciğerini kemiren kartalı öldürmesi için de Herakles'i gönderir. Tanrılar katına yeniden kabul edilen Prometheus, sırrı açıklar: Zeus, Nereus'un kızı Thetis'e âşık olmuştur. Ancak, Thetis'in doğuracağı çocuk babasından daha güçlü olacaktır. Zeus, Thetis ile birleşirse, krallığı sona erecektir. Prometheus'tan

²⁰⁶ Kershaw, *Yunan mitolojisi*, 86.

²⁰⁷ Estin - Laporte, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, 128-129.

²⁰⁸ Pierre, *Yunan Mitolojisi*, 40.

²⁰⁹ Sears, *Mitoloji 101: Eski Yunan ve Roma Mitolojisi Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey*, 26.

²¹⁰ Can, *Klasik Yunan Mitolojisi*, 11.

²¹¹ Pierre, *Yunan Mitolojisi*, 40; Buxton, *Yunan Mitolojisi*, 56.

bu sırrı öğrenen Zeus, Thetis'i bir ölümlü ile evlendirmeye karar verir. Thetis ise, kendisine koca olarak seçilen Peleus'a varmamak için denizkızlarına özgü yeteneğini kullanarak çeşitli şekillere girer, ama sonunda Peleus'a varmaya razı olur. Peleus ile Thetis'in düğünü, Olympos'ta tanrılar sofrasında kutlanır ve bu evlilikten Akhilleus doğar.²¹²

Zeus'un insanlar için düşündüğü ceza ise daha fenadır (insanlardan kasıt erkeklerdir). Prometheus'tan sonra Zeus, erkekleri ve onun suç ortaklarını cezalandırır: Onlar için kötülük kaynağı olan kadını yaratır. Zeus, tanrıça görünümünde güzel bir bedeni toprak ve su ile yoğurup çekici kılmasını Hephaistos'a emreder. Athena, bu bedeni uyumlu bir şekilde süsler, Afrodite yüzüne zarafet ve dayanılmaz bir arzu katar, ulak Hermes ise ona şeytani bir zekâ ve kandırma yeteneği üfler. Ayrıca, Hermes ona konuşma yetisi de verir. Hermes, ona bütün tanrılardan armağan anlamına gelen Pandora adını verir. Pandora'ya kapalı bir küp emanet ederek onu Zeus'un emriyle Epimetheus'a hediye olarak götürür.²¹³ Prometheus, Epimetheus'u Zeus'tan herhangi bir şey kabul etmemesi konusunda uyarmış olmasına rağmen, Epimetheus bu hediye kabul eder (Prometheus, “önceden akıl etme” anlamına gelirken, Epimetheus “sonradan akıl etme” anlamına gelir). Erkekler belalar getiren Pandora, büyük küp pithos'un kapağını açtığı anda, içindekiler etrafa yayılır. Bazı yerlerde Pandora'nın açtığı bir kutudur, küp değil. Bu olaydan önce insanlar çok çalışmaktan, felaketlerden ve ölümden muafken, küpün içindeki binlerce ruh sinsice yeryüzüne ve denize yayılmaya başladığı için artık acılar ve belalar insanların yaşamlarının bir parçası haline gelir. Küpün içinde yalnızca umut kalır, çünkü Zeus Pandora'ya umudu kaçmadan önce küpün kapağını kapatmasını emretmiştir. Pandora küpü kapattıktan sonra umudu da çıkarmaya karar verir ve küpü bir daha açar ve umudu salıverir. Erkekler için hem birlikte yaşamak hem de onlarsız yaşamak zor olan bütün kadınlar Pandora'nın soyundandır.²¹⁴

Bu anlatımlardan anlaşılacağı üzere Prometheus, zekasıyla Zeus'tan bile üstündür ve amcaoğlunu iki kez aldatmıştır. İlkinde, kuru kemikleri yağlı et gibi gösterip Zeus'u

²¹² Cömert, *Mitoloji ve İkonografi*, 26.

²¹³ Estin - Laporte, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, 130.

²¹⁴ Hansen, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, 109.

kandırarak, ikincisinde ise tanrılardan ateşi çalarak. Zeus, Prometheus'a iki kez yenik düşerek zekadan yana geri kalmıştır.²¹⁵

Sonuç olarak, muhtemelen en iyi yaratılış mitlerinden biri olan Prometheus efsanesi, insanların Zeus'un iradesi dışında doğduklarını tuhaf bir şekilde vurgular. Zeus ile ölümlüler arasında gerçek bir anlaşmazlık olmasa da Zeus, kökeninde ve esasen "insanların babası" değildir. İnsanları yaratan Zeus olmadığı halde onlara ömür biçme yetkisi kendisindedir. Zeus, kendi nüfuz alanı içinde insanlara rastlayan ve onlara uyum sağlayan bir efendi olarak görülür. Zeus'un insanlara ihtiyacı vardır; Olymposlularla kıyaslandığında insanlar yan bir dal, gözden düşmüş kuzenlerdir. Ancak evren sahnesinde, daha güçlü ve daha donanımlı tanrılar karşısında bir tür temel eşitlikten yararlanırlar. Hepsi de Yazgı'ya boyun eğer. Böyle bir dünya anlayışı karşısında, insanların köle ve tanrıların özgür insanlar olduğu bir şehir akla gelir; şartlar ve iktidar bakımından tesadüfi farklılıklar olsa da benzer doğaya sahiptirler.²¹⁶

²¹⁵ Bayladı, *Tanrıların Öyküsü*, 25.

²¹⁶ Pierre, *Yunan Mitolojisi*, 44.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Hesiodos'un kozmosu, temelde Khaos ve Gaia tarafından oluşturulan iki büyük soy grubundan oluşur. İlk grup, genellikle durumlar ve güçlerden oluşurken ikinci grup; canlı, idrak yeteneğine sahip ve cinsel ilişkiye girebilen somut varlıklardan meydana gelir. Başlangıçta, kurucular ilk çocuklarını kendi kendilerinden (yani başka bir varlıkla cinsel ilişkiye girmeden) üretmişlerdir. Bu adımda cinsel eşler ortaya çıkmış olup erkek ve kadının birleşmesiyle üreme gerçekleşir ve böylece dünya yavaş yavaş bilindik bileşenlerine kavuşur. Bununla birlikte, bazı önemli adımlar çiftleşme dışında, faaliyetlerle tamamlanır. Bu faaliyetlerden biri, Gaia ile Uranos'un ayrılmasıdır. Uranos, çocuklarının Gaia'dan (Yeryüzü) çıkmasını engelleyerek Gaia'yı öfkeliendirir ve kozmik sürekli ayrışma ve farklılaşma sürecini durdurur. Sonuç olarak, Gaia'nın kışkırtmasıyla Kronos, babası Uranos'un üreme organlarını bir orakla keserek, Uranos'un konumunu Gaia'ya bırakmasına ve gökyüzüne çekilmesine neden olur. Burada “dünya ebeveynlerinden yaratma” yaratılış türüne de örnek vardır; Uranos çocuklarına karşı kayıtsızdır, onların doğmasına sebep olur ve gün ışığına çıkmalarına engel olur. Gaia ile “kucaklaşması” sürekli ve ayrılmak istemez.

Hesiodos, Khaos'un ortaya çıkışını veya başlangıçtan beri var olan dörtlünün nasıl oluştuğunu açıklamaz. Diğer Yunan kozmogoni mitlerinde olduğu gibi, ilk şeyin neden veya nasıl meydana geldiğine dair net bir açıklama sunmaz. Kozmosta belirli bir amaç veya plan yoktur. Başlıca tanrılar, önceki varlıklar ortaya çıkana kadar var olmadıkları için süreç içinde yer alırlar ve kozmos bir gün öylece var olmaya başlar. Varlıklar, diğer varlıklardan türeyip çözülerek kozmosun bileşenlerini oluşturur. Bu nedenle, başlangıçtan beri var olmalarına rağmen birbirlerinden gizlenmiş veya iç içe girmiş gibi davranırlar ve genellikle farklılaşmayı sağlarlar. Parçalar mevcut olsa da henüz işlevsel bir şekilde düzenlenmemişlerdir.

Maddi evren, zemini (Gaia), çatısı (Uranos) ve bodrumu (Tartaros) olan ev benzeri bir yapı kazanır. Olympos tanrılarının Titan tanrılarla savaşı, yani Titanomakhia ve Zeus'un ejderha Typhon'la çarpışması gibi olaylar, yeni dünyanın denetimi için yapılan kutsal mücadelelerdir. Bu mücadeleler, Zeus ve Olympos tanrılarının nihai zaferiyle sonuçlanır. Zeus'un egemenliği altında kozmik düzen kurulur ve Zeus, farklı tanrılara yetkiler veya kozmik sorumluluklar dağıtarak Hesiodos'un kozmogonisini tamamlar.

Yunan kozmogonisi ve teogonisi, iktidarın kadından erkeğe geçiş sürecinin de hikayesini anlatır. Başlangıçta, her şeyin anası olan dişi Gaia/Toprak bulunur; sonunda ise evrenin yöneticisi erkek Zeus vardır. Tanrıların soyunun başlangıcında Gaia, çocuklarını cinsel ilişki olmadan doğurur, sonunda Zeus da Athena'yı kafasından doğurarak aynı şeyi yapar. Yunanlılar için düzenli bir ev veya şehir gibi düzenli bir evrenin de güçlü ve akıllı bir erkek tarafından yönetilmesi çok doğaldır; toplumsal ideal böyle şekillenir. Ancak Gaia/Toprak, dünyanın vazgeçilmez temeli olduğundan, iktidarı tamamen yok edilemez. Sonuçta Gaia, insanların ve tanrıların ilk çıktığı yer olarak kabul görülür ve her ataerkil toplumda olduğu gibi burada da “büyük ana” olarak bir şekilde yerini korur.

İkinci grup ise, ilk insanın yaratılmasıdır. Hesiodos, erkeklerin başlangıçtan itibaren sahnede yer aldığını ve Hephaistos'un çamurdan ilk kadını biçimlendirdiğini belirtir, ancak insanlığın nasıl meydana geldiğine dair net bir açıklama yapmaz. Bunun yanı sıra kadın varlığı mitlerde mevcuttur, buna rağmen böyle bir söylem geliştirmişlerdir. Ovidius tarafından, ilk erkeklerin Prometheus'un eliyle çamurdan yaratıldığı düşünülür. İnsanlar, topraktan türedikleri için Gaia'nın soyundan gelirler. Bu da tanrılar ile aralarında benzerliğe yol açar. Zaten insanlar tanrıların suretinde yaratılmışlardır ama onlar gibi üstün meziyetlere sahip olamamışlardır. İnsanların tanrıların suretinde yaratıldığının bilinmesi de şundandır; Thetis ve Peleus'un düğününe hem tanrılar hem insanlar katılır. Normalde tanrılar (kahraman olan, çok üstün meziyetleri olan insanlar dışında) kendilerini oldukları gibi göstermezler, genelde hayvan, ışık huzmesi ve benzeri şekillerde görünürler, ya da berduş bir dilenci gibi gelirler. Odyssea'nın hikayesinde, karısının saraya gelen yaşlı ve bitap görünümlü dilenciye yapılan kötü muameleye kızması buna örnektir çünkü tanrıların kılık değiştirip bu şekillerde aralarına katılmaları bilindik bir şeydir. Ama bu düğünde insanlar tanrıları olduğu gibi görür, hepsi orijinal formlarında katılmışlardır. Tanrılar öncelikle ölümsüzdür, normal bir insanın birkaç kat büyüklüğündedir. Hızlıdırlar hatta bazı tanrılar istedikleri an istedikleri yerde olabilirler, uçabilirler, suyun altında yaşayabilirler ve bu örnekler artırılabilir. Ama insanlar bunların hiçbirini yapamaz. Ortak olan noktalar ise tanrılar da insanlar gibi kıskanır, sever, öfkelenir, üzülür hatta kederinden kahrolur, şehvet duyar, yalan söyler. Böylece tanrıların üstünlük sağladıkları tek noktanın fiziksel özelliklerden öteye geçmediği görülür.

İnsanlarda olduğu gibi tanrılarda da bir “baba-oğul” çatışması vardır. Uranos, oğlu Kronos’la çatışma yaşar. Kronos, oğlu Zeus ile çatışma yaşar. Zeus bu çatışmadan kaçınmak için kendisiyle çatışma yaşayıp rakip olacak ve kendisini alt edecek bir erkek çocuğu sahibi olmaktan kaçınır. Bunun en güzel örneği Athena’nın doğuşu ve Thetis’in bir ölümlüyle evlendirilişidir. Yunan mitolojisindeki baba oğul çatışması tanrılarla sınırlı değildir. Oedipus, bilmeden de olsa babasını öldürür ve annesiyle evlenir. Hatta Freud, erkek çocuklarının babalarına karşı verdikleri iktidar savaşını ifade etmek için bu mitolojik anlatıyı psikanalizinde "Oedipus kompleksi" olarak adlandırmıştır.

Mitolojik açıdan Hesiodos, hayatın neden bu kadar zorluklarla dolu olduğuna dair çeşitli sebepler sunar ve Yunan varlığını şu üç alanda açıklar: teknoloji -ateş ve sanat-, din -kurban adama- ve kültür -Pandora ve ailesi-. Ateş, hikâyenin merkezindedir. Teknoloji, pişmiş yiyecek ve kurban adama için gerekli araçları sağlar ve kurban, fanilerin tanrılara karşı olan tutumlarını aydınlatır. Bu hem ortak bir davranış olarak hem de tanrıların hilekarlıklarla dolu dünyasına karşı verilen mücadeleden, tanrıların insanlara karşı olan kurnazlıklarını vurgulayan bir düzenbazlık göstergesi olarak görülür.

Hesiodos, tanrıların üstünlüğünü sorgulamaz, çünkü tanrıların gücü devam etmektedir. Ancak Prometheus, *Theogonia*’da başta Zeus olmak üzere Olympos tanrılarına karşı çıkan bir soyun üyesidir ve bir ayaklanmanın, bir direnişin sembolüdür. Prometheus, kurnaz ve zeki olup tanrıların düzenine boyun eğmeyerek başka bir düzenin savunucusu olarak karşımıza çıkar. İnsanlar yararına ateşi çalması, Aeskhylos’un *Zincire Vurulmuş Prometheus* adlı tragedyasında daha derin anlamlarla yorumlanır. Bu eserde kurban töresinden bahsedilmez, ama ateş uygarlığın simgesidir ve Prometheus’un bunu insanlara getirmesi evrensel bir devrimin başlangıcı olarak kabul edilir. Prometheus, başkaldıran bir Titan olarak insanın bilinçlenmesini simgeler. Aynı zamanda onun tanrılarla insanların arasında et paylaşımı yaptığı mit tür olarak etiyolojik bir mittir. Yunanlılara kurbanın kökenlerini anlatır.

Pandora’nın hikayesi, o da etiyolojik bir anlatıdır: Kadının doğuşunu, evliliği ve bu dünyada çekilen acıları açıklamayı amaçlar ve sonucunda bu unsurların birbirinden ayrılmaz şekilde iç içe geçmiş olduğunu gösterir. Prometheus, Zeus’a dıştan iyi görünen ama özünde tam tersi olan bir şey sunar (parlak, iştah açıcı yağlar altında yavan kemikler gizlidir). Zeus ise karşılık olarak, Prometheus’u değil ama insanoğlunu kandırır ve

dışarıdan güzel görünen, ama içi yalan-dolan, hile ve fesat dolu bir armağan sunar. Ancak yine de şanslıdır insanoğlu, çünkü elinde Umut vardır. Hesiodos, Umut'un küpün içinde kapalı kalmasına neden sevinilmesi gerektiği konusunda bir açıklama yapmaz. Bunun yanında kadın figürünü inanılmaz derecede aşağılar. Belki o bunu aşağılamak için yapmamıştır, belki o günkü Yunan toplumunda bu normal bir durumdur, ama bugün bir kadın olarak bu metinleri okumak oldukça zordur. Çünkü kadın onun için sonsuza kadar bakire kalma yemini etmişse iyidir, o, kadına çok fazla olumsuz sıfatlar yakıştırmaz. Ama Hera ve Pandora örneğinde bariz olan iki şey; kadının aldatıcı, fettan, yalancı, kıskanç, intikamcı karakterlerle bezeli oluşudur. Bunun yanında Zeus'un bütün çapkınlıkları anlatıldığı halde olumsuz bir sıfatla anıldığı görülmez.

Aeschylus'a göre, Prometheus, insanlığın ilk günlerindeki koşulların uğradığı köklü dönüşümü temsil eder ve bu dönüşümü, insanoğluna medeni bir dünyanın nimetlerini sunarak başlatır. Hesiodos'un kadın düşmanı hikayesinde (Azra Erhat da böyle der, eski Yunan'da algı da böyleymiş), Pandora küpü/kutuyu açmadan önce hayat güzeldir; cinsiyet ayrımının olmadığı bir dünyada kimse üreme sorunuyla uğraşmak zorunda değildir. Ancak kutu açıldıktan sonra hayat, sürekli çabalama, sefalet ve hastalıkla dolu, sonu ölümle biten uzun bir işkence haline gelir. Hesiodos, kutuyu açmanın yasak olduğundan bahsetmez. Bununla birlikte, Epimetheus'a tanrılardan gelecek hiçbir armağanı kabul etmemesi gerektiği açıkça söylenir, ama o bu uyarıyı dinlemez.

Bu anlatılar, insanoğlunun bilince erişmesi, medeni dünyanın başlangıcı ve yaşamın zorlukları gibi temaları içerir. Prometheus'un insanlar için ateşi çalması ve Pandora'nın kutuyu açması, insanlık tarihindeki büyük değişimlerin ve dönüşümlerin simgeleridir. Zeus'un insanların yaşamlarına müdahalesi ve Prometheus'un direnişi, tanrılarla insanlar arasındaki ilişkiyi ve insanların kaderini etkileyen önemli olayları temsil eder.

Ateş, felsefenin de konusu olmuş ve tartışılmıştır. Bu konuda en iyi bilinen filozof Herakleitos'tur. Lakin "ateş"i efsane yapan filozof değil, bir halk ozanı olan Hesiodos'tur. Bu da mitlerin insanlar üzerindeki etkisini göstermek için çok isabetli bir örnektir.

Yunan mitleri Homeros, Hesiodos, Apollodoros, Aeskylus, Ovidius ve diğer Yunan ozanları tarafından anlatılan dünyanın ve o dünyanın tanrılarının yaratılış hikayesidir ve ilahi mit olarak adlandırılan mit türüne bir örnektir. Bu mitlerin konusu, tanrılarının eylemleri, büyük olayların tasvirleri ve sonuçlarıdır. Bununla birlikte, hikâyenin temelini oluşturan anlatı yapısı büyük ölçüde halk hikayelerine dayanır. Dolayısıyla bu hikayelerde tanrılar, korkunç canavarlar (Uranos, Kronos) ve düzenbazlar (Kronos, Zeus) olarak; tanrıçalar ise cinsel taciz kurbanları (Gaia, Rhea), tehlikeli düşmanlar (Gaia) ve iyiliksever koruyucular (Gaia, Rhea) olarak rol alırlar. Typhoeus bir ejderhadır ve Zeus onun düşmanıdır. Hikayelerin eylem çizgisi, acımasız aile içi çatışmalarla şekillenir: Kadın kocasına (Gaia, Uranos'a), oğul babasına (Kronos, Uranos'a; Zeus, Kronos'a) ve baba çocuklarına (Uranos, Titanlara; Kronos, Olimposlulara) karşı kumpas kurar. Bütün bu olaylar, "Dünyayı nasıl Zeus yönetmeye başladı?" sorusuna cevap aramak için yeniden modellenir.

Hesiodos, hayatın (bir Yunan erkeğinin) tüm sorumlulukları ve problemleri üzerinde çalışır; hastalık, yaşlılık, evlilik ve kadınlar gibi zorlukları ele alır. Yunanlılar genel olarak kurban adama, ateş ve evliliği, insanlığın temel özellikleri olarak görürler. Bu unsurlar, uygarlığın temel taşlarıdır. İnsanların primitifler gibi yaşadıkları Yunanistan'ın ilk dönemlerinde, bu unsurların eksikliği hissedilir. Bilinen dünyanın sınırları içinde yerleşik olan barbarların Yunanistan'ında da bu unsurların eksik olduğuna inanılır. Dolayısıyla, Hesiodos burada, Zeus'un idaresi altındaki insanların tanımını yapar. Bu tanımla karşılaştırıldığında, insanoğlunun fiziksel yaratılışının önemi daha azdır. İnsanlığı tanımlayan şey, dini ve kültürel bütünleşmedir.

Bu tez, Yunan mitolojisindeki kozmogoni ve yaratılış mitlerinin antik Yunan toplumunun evreni ve insan varoluşunu anlamlandırma çabalarını yansıttığını ve bu mitlerin dönemin sosyal, dini ve felsefi düşünce yapısını şekillendirmede önemli bir rol oynadığını savunmaktadır. Kozmogoni mitleri, kaostan düzenin doğuşunu ve tanrılarının doğuşunu anlatırken, yaratılış mitleri tanrılarının ve insanların kökenine dair açıklamalar sunar. Bu mitler, antik Yunan toplumunda sadece evrenin ve yaşamın başlangıcını açıklamakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal normlar, ahlaki değerler ve dini ritüeller üzerinde derin etkiler bırakır. Yunan mitolojisinin bu anlatıları, antik Yunanlıların evren ve insan hakkındaki derin düşüncelerini ve dünya görüşlerini yansıtan sembolik ve öğretici bir yapıya sahiptir.

KAYNAKÇA

- Batuk, Cengiz. *Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2001.
- Batuk, Cengiz. *Tarihin Sonunu Beklemek: Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları*. İstanbul: İz Yayınları, 1. Basım., 2003.
- Bayat, Fuzuli. *Mitolojiye Giriş*. Çorum: Karam Yayınları, 1. Basım., 2005.
- Bayladı, Derman. *Tanrıların Öyküsü*. İstanbul: Say Yayınları, 6. Baskı., 2012.
- Bolle, Kees W. "Myth: An Overview | Encyclopedia.com". Erişim 05 Nisan 2024. <https://www.encyclopedia.com/environment/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/myth-overview>
- Bulfinch, Thomas. *Klasik Yunan ve Roma Mitolojisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 6. Baskı., 2018.
- Buxton, Richard. *Yunan Mitolojisi*. çev. Ahmet Fethi Yıldırım. İstanbul: Alfa Basım, 1. Basım., 2016.
- Campbell, Joseph. *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*. çev. Sabri Gürses. İstanbul: Kabalcı Yayınevi, 2. Baskı., 2010.
- Can, Şefik. *Klasik Yunan Mitolojisi*. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 3. Baskı., 1994.
- Cömert, Bedrettin. *Mitoloji ve İkonografi*. Ankara: De Ki Basım Yayım, 3. baskı., 2010.
- Çağrı, Mustafa. "Yaratma". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/324-329. İstanbul: TDV yayınları, 2013.
- Demirci, Kürşat. "Yaratma". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 43/331-332. İstanbul: TDV yayınları, 2013.
- Dilek, Yeşim. "İlyada, Odysseia ve Theogonia Işığında Antik Yunan'da Tanrıların Kadere Etkisi ve Özgür İrade Kavramı". *Dil ve Edebiyat Araştırmaları* 25 (23 Mart 2022), 379-410. <https://doi.org/10.30767/diledeara.1075924>
- Dualı, Ş Muhammed. "Hristiyanlık Öncesi Doğu Slav İnançları ve Tanrılar Panteonu". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 6/2 (31 Aralık 2022), 920-940. <https://doi.org/10.32711/tiad.1188669>
- Eliade, Mircea. *Arayış-Tarih ve Dinde Anlam*. çev. Cem Soydemir. Ankara: Doğu Batı Yayınları, 1. Baskı., 2017.
- Eliade, Mircea. *Mitlerin Özellikleri*. çev. Sema Rifat. İstanbul: Alfa Basım, 1. Baskı., 2016.
- Erhat, Azra. *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 6. Basım., 1996.

- Estin, Colette - Laporte, Helene. *Yunan ve Roma Mitolojisi*. çev. Musa Eran. Ankara: TÜBİTAK, 25. Basım., 2008.
- Hesiodos *Eseri ve Kaynakları*. çev. Sabahattin Eyüboğlu - Azra Erhat. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi, 1.Baskı., 1977.
- Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 19. Basım., 2010.
- Gregory, Andrew. *Ancient Greek Cosmogony*. London: Bristol Classical Press, First Edition., 2008.
- Hamilton, Edith. *Mitologya*. çev. Ülkü Tamer. İstanbul: Varlık Yayınları, 23. Baskı., 2018.
- Hansen, William. *Yunan ve Roma Mitolojisi*. çev. Ümit Hüsrev Yolsal. İstanbul: Say Yayınları, 2. Baskı., 2018.
- Hesiodos. *Theogonia- İşler ve Günler*. çev. Azra Erhat - Sabahattin Eyüboğlu. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1. Baskı., 2016.
- Hook, Samuel Henry. *Ortadoğu Mitolojisi*. çev. Alâeddin Şenel. Ankara: İmge Kitabevi, 4. Baskı., 2002.
- Kershaw, Stephen P. *Yunan mitolojisi: rehber kitabı : Tanrılar, canavarlar, kahramanlar ve efsanelerin kökenleri*. İstanbul: Salon Yayınları, 4. Baskı., 2019.
- Koçak, Aynur. *Mitlerle Varoluş Yolculuğu*. İstanbul: Alfa Basım, 1. Basım., 2016.
- Korkmaz, Mehmet. *Mitoloji Sözlüğü*. Ankara: Alter Yayıncılık, 2. Baskı., 2012.
- Long, Charles. "Cosmogony | Encyclopedia.com". Erişim 31 Mart 2024. <https://www.encyclopedia.com/science-and-technology/astronomy-and-space-exploration/astronomy-general/cosmogony>
- Mitchell, Fiona. *Monsters in Greek Literature: Aberrant Bodies in Ancient Greek Cosmogony, Ethnography, and Biology*. New York: Routledge, 1. Basım., 2021.
- Morford, Mark P. O. - Lenardon, Robert J. *Classical Mythology*. New York: Longman, 3. Baskı., 1985.
- Parlatır, İsmail vd., *Türkçe Sözlük*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1998), "Yaratılış".
- Pierre, Grimall. *Yunan Mitolojisi*. çev. Işık Ergüden. Ankara: Dost Kitabevi Yayınları, 4. Baskı., 2018.
- Powell, Barry B. *Klasik Mitoloji*. çev. Sinan Okan Çavuş. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 1. Basım., 2018.

- Rosenberg, Donna. *Dünya Mitolojisi-Büyük Destan ve Söylenceler Antolojisi*. çev. Koray Akten vd. İstanbul: İmge Kitabevi, 3. baskı., 2003.
- Rousseau, Hervé. *Dinler (Tarihi ve Sosyal İncelemeler)*. çev. Osman Pazarlı. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1. Baskı., 1970.
- Sayım, Huzeyfe. *Muhtelif Dinlerde Yaratılış Olayı*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1993.
- Sears, Kathleen. *Mitoloji 101: Eski Yunan ve Roma Mitolojisi Hakkında Bilmeniz Gereken Her Şey*. çev. Ekin Duru. İstanbul: Say Yayınları, 10. Baskı., 2020.
- Seyfeli, Canan. “İle-İfe: Geleneksel Yoruba Dininde Yaratılışın ve Dünyanın Merkezi”. *Artuklu Akademi* 6/2 (30 Aralık 2019), 229-252. <https://doi.org/10.34247/artukluakademi.638802>
- TDV İslâm Ansiklopedisi. “ÂDEM”. Erişim 29 Temmuz 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/adem--peygamber>
- The Holy Bible. Erişim 29 Temmuz 2024. <https://www.bible.com/bible/111/JHN.1.NIV>